

FÖR SOCIALTJÄNSTEN

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld

Ett utbildningsmaterial

Reviderad 2024-01-22

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen.
Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats.
Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN 978-91-7555-571-3
Artikelnummer 2021-11-7607

Formgivning Södra tornet
Illustration Fredrik Larsson, Södra tornet
Tryck Elanders Sverige AB, oktober 2021
Uppdaterad pdf-fil 2024-01-16

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld

Ett utbildningsmaterial för dig
som arbetar inom socialtjänsten

Förord

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck, det vill säga våld i en relation där det finns förväntan om förtroende, är ett allvarligt problem både för individer och för samhället. Våldet kan beskrivas som ett jämställdhetsproblem som innebär att mänskliga rättigheter förhindras för kvinnor och flickor. Det är även en folkhälsofråga eftersom våldet kan ge upphov till allvarliga psykiska och fysiska konsekvenser för den som utsätts.

Detta utbildningsmaterial riktar sig till personal inom socialtjänsten som kan komma i kontakt med personer som blivit utsatt för våld i sina nära relationer. Det riktar sig främst till de som inte arbetar med våldsutsatta på en daglig basis, utan som möter personer som har behov av annat stöd, men det kan även vara värdefullt för de som kommer i kontakt med våldsutsatta mer regelbundet. Till utbildningsmaterialet finns även ett chefsstöd och en studiehandleddning.

Syftet med utbildningsmaterialet är att ge ökad kunskap om våld i nära relationer för att socialtjänsten ska kunna arbeta ändamålsenligt i möten med individer som utsätts eller riskerar att utsättas för våld i nära relation.

Jenny Rehnman
Avdelningschef

Innehåll

	Förord	5
	Om utbildningsmaterialet	10
	Kort om socialtjänstens ansvar för våldsutsatta	12
	Hur kan du ta del av utbildningsmaterialet?	13
	Utbildningsmaterialets innehåll och upplägg	15
	Material från andra aktörer som fördjupning och komplement	15
	Om våld	19
	Vad är våld?	20
	Hur vanligt är det med våld i nära relationer?	27
	Vad kan öka risken för våldsutsatthet?	29
	Vilka konsekvenser kan våldsutsatthet få?	33
	Varför kan det vara svårt att lämna en våldsam relation?	36
	Barn och unga	43
	Barn som upplever och utsätts för våld	44
	Barns utsatthet för våld	46
	Risker med att uppleva våld	49
	Barn berättar inte alltid om våld	50
	Våld i ungas relationer	52
	Våldsutövande	57
	Olika förståelser av våld	58
	Våldsmönster vid våld mot barn	62
	Unga våldsutövare	63
	Behandling av våldsutövare	63
	Att ställa frågor om våldsutövande	64

Förebygga och upptäcka 67

Tre nivåer av preventivt arbete	68
Tidigt stöd kan förhindra att våld utövas	69
Att upptäcka utsatthet för våld	69
Bemötande	70
Hur underlättar du för en våldsutsatt att berätta?	72
Hur kan du ställa frågor om våld?	75
Utreda våld och samverka	80

Hedersrelaterat våld och förtryck 83

Det hedersrelaterade våldets kännetecken	84
Utsatta för hedersrelaterat våld	91
Uppbrott från hedersrelaterat våld och förtryck	96
Barn som riskerar att giftas bort	98
Kontakt med hälso- och sjukvården	100
Kontakt med andra myndigheter och organisationer	100

Våld mot kvinnor i missbruk eller beroende 103

Våldsutsatta i missbruk eller beroende	104
Samband mellan våldsutsatthet och missbruk eller beroende	104
Samverkan mellan olika aktörer och professioner	106
Tidig utsatthet – våld och missbruk	108
Andra faktorer som kan försvåra för kvinnor i missbruk	108
Uppbrott – att ta sig ur en våldsamt relation	111
Att möta och uppmärksamma våldsutsatta kvinnor i missbruk	113
Flera behov av stöd	114

Våld mot äldre

119

Våldsutsatta äldre	120
Vad är utmärkande för våld mot äldre kvinnor?	120
Våldsutsatthet och dödsfall	124
Riskfaktorer för våld	124
Att möta och uppmärksamma våldsutsatta äldre	127

Våldsutsatthet och funktionsnedsättning

131

Funktionsnedsättning	132
Våld riktat mot funktionsnedsättningen	132
Särskilda sårbarhetsfaktorer	135
Svårt att bryta upp	137
Få kvinnor söker hjälp	138
Att möta och uppmärksamma våldsutsatt med funktionsnedsättning	138

Mer att läsa från Socialstyrelsen

142

Offentliga publikationer

144

Referenser

145

Om utbildningsmaterialet

Våra närmaste relationer – med vår partner och med våra familjer, ska stå för tryggheten i livet. Men vad händer med en människa när den tryggheten bryts ner av ilska, hat och makt? Och hur bemöter vi dessa individer? Våld och förtryck i nära relationer måste få ett slut. Genom att visa förståelse och erbjuda ditt förtroende och din hjälp, kan du rädda liv. Att se, att fråga och agera – det räddar liv.

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck – ett utbildningsmaterial handlar om våld i nära relationer. Utbildningsmaterialet vänder sig i första hand till dig som inte aktivt arbetar med våld i nära relationer inom socialtjänsten men möter kvinnor i behov av annat stöd, men det kan även vara värdefullt för dig som arbetar med våldsutsatta mer regelbundet. Materialet lyfter framför allt det våld som kvinnor kan utsättas för av en partner eller före detta partner och hur det också kan påverka deras barn. Du får kunskap om hur våldet kan ta sig uttryck och vilka konsekvenser det kan få, så att du kan stötta den våldsutsatta i att få det stöd och den hjälp som situation kräver. Materialet beskriver också översiktligt barns och ungas utsatthet för våld, dels utifrån hur ett barn påverkas av att kvinnans partner utövar våld, dels utifrån ungas erfarenheter av våld i egna relationer. Tanken är att det ska ge dig allmänna baskunskaper om vad våld i nära relation innebär.

Utbildningsmaterialet innehåller också kapitel där du kan läsa mer om olika gruppers särskilda utsatthet för våld. Det lyfter hedersrelaterat våld och förtryck, kvinnor i missbruk och beroende, kvinnor med funktionsnedsättning samt äldre kvinnors utsatthet.

Din kunskap om våld kan vara avgörande för dem du möter så att du på ett respektfullt sätt kan ta upp frågor om våld med de berörda.

AVGRÄNSNING

Utredning och insatser

Utbildningsmaterialet har fokus på baskunskaper om våld. När det gäller socialtjänstens handläggning i ärenden som rör våld i nära relation hänvisas till främst följande:

- Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer
  - Socialstyrelsens handbok Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Socialstyrelsen 2023 (Artikelnummer 2023-6-8592)
  - Socialstyrelsens handbok Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen 2023 (Artikelnummer 2023-6-8657)
  - Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen 2021 (Artikelnummer 2021-12-7658)
-

Kort om socialtjänstens ansvar för våldsutsatta

I socialtjänstens arbete med våld i nära relation är socialtjänstlagen grunden för arbetet. Socialtjänsten har ansvar för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta regleras i lag, 2 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Socialtjänstens arbete styrs också bland annat av föreskrifter och allmänna råd som Socialstyrelsen har tagit fram. Föreskrifter är bindande regler. Allmänna råd är generella rekommendationer och fungerar som vägledning för hur lagar, förordningar och föreskrifter kan eller bör tillämpas.¹ Socialstyrelsen tar även fram andra material för att stödja socialtjänstens arbete. Handböckerna syftar främst till att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller inom ett visst område. För att ytterligare stödja socialtjänsten finns även olika kunskapsstöd från Socialstyrelsen såsom t.ex. det här utbildningsmaterialet. Andra material från Socialstyrelsen som ger stöd i socialtjänstens arbete mot våld hittar du längst bak i detta material under Mer att läsa.

Socialtjänstens ansvar för personer utsatta för våld i nära relation regleras i 5 kap. 11 §, SoL. Bestämmelsen lyfter särskilt fram brottsoffer, våldsutsatta kvinnor och barn som utsatts för brott. Bestämmelsen klargör även att barn, som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående, är brottsoffer. 5 kap. 11 a § SoL regleras socialtjänstens ansvar för att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende.

Ansvarat gäller enligt 3 kap. 1 § SoL bl.a. ansvar för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd såsom exempelvis skydd. Dessutom finns ett ansvar att främja goda levnadsförhållanden genom exempelvis uppsökande verksamhet. Alla som utsätts för våld eller kränkningar av olika slag, har efter individuell prövning, rätt att få det stöd och den hjälp som de kan behöva i den mån de inte själva kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt enligt 4 kap. 1 § SoL.

Socialstyrelsen har tagit fram föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer som ska tillämpas i socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens och tandvårdens arbete med barn och vuxna som är eller har varit våldsutsatta eller våldsutövare i en nära relation. Även barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående omfattas. Det finns också en handbok Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.

---

¹ 8 kap. 11 § regeringsformen, Ds 1998:43 Myndigheternas föreskrifter, 1 § författningssamlingsförordningen (1976:725).

I HSLF-FS 2022:39 och handboken om våld i nära relationer finns stöd för dig i ditt arbete med våldsutsatta och omfattar bl.a. socialtjänstens ansvar för:

- god kvalitet, kompetens, planering och samverkan
- att ha rutiner kring att fråga om våld
- att utreda våldsutsatta
- insatser till våldsutsatta
- insatser till våldsutövande
- att följa upp insatserna.

Detta utbildningsmaterial syftar till att ge dig ett kompletterande stöd med baskunskaper om våld.

Hur kan du ta del av utbildningsmaterialet?

Utbildningsmaterialet kan användas individuellt, i grupp eller både och. Du kan ta del av hela eller delar av materialet utifrån dina egna förkunskaper och behov och reflektera på egen hand med stöd av de reflektionsfrågor som finns i anslutning till texterna. En del frågor berör hur du som individ ser på olika frågeställningar. Andra utgår från din yrkesroll och verksamheten du arbetar inom.

Ett annat sätt är att arbeta med det i studiecirkelform. Du och dina kollegor kan till exempel enas om att läsa ett kapitel och sedan reflektera tillsammans med stöd av frågorna.

Du och dina kollegor kan också välja att arbeta med teman, till exempel hur man ställer frågor om våld, hedersrelaterat våld och förtryck, barn och andra teman. Då kan Socialstyrelsens föreskrifter och handböcker och andra aktörers material användas i kombination med utbildningsmaterialet.

I utbildningsmaterialet finns reflektionsfrågor och frågor som du kan fundera över enskilt eller tillsammans med dina kollegor. Du hittar dem under rubriken *Fundera*. Det finns också frågor som kan vara ett stöd i att ta reda på vilka rutiner och arbetssätt som används i din verksamhet. De finns under rubriken *Hur arbetar ni i din verksamhet?*

Till utbildningsmaterialet hör även en studiehandledning som stöd för att ta del av utbildningsmaterialet, liksom ett stöd särskilt riktat till chefer för att dessa ska kunna planera och genomföra utbildningsaktiviteter. I studiehandledningen får du exempel på hur du och dina kollegor kan arbeta med materialet enskilt eller i grupp.

FUNDERA

Tycker du att det är skillnad på att uppmärksamma behov av stöd när det gäller våld i nära relationer jämfört med exempelvis missbruk, kriminalitet, familjeproblem, ekonomiskt bistånd, svårigheter i skolan? Vad är det i så fall? Skriv gärna ned dina

uppfattningar och ha dem som stöd när du tar del av utbildningsmaterialet. Reflektera över hur du och dina kollegor resonerar inför våld i nära relationer och ta del av varandras erfarenheter. Finns det några svårigheter? Vad kan behöva utvecklas?

Innan du tar del av utbildningsmaterialet kan du fundera på vad du tycker att du behöver mer kunskap om. Vad känner du dig osäker på när det gäller våld i nära relationer? Vilket stöd kan du behöva från chef och kollegor? Känner du till exempel till vilka rutiner som finns i verksamheten för att fråga om våld, för att hantera ärenden som inbegriper våldsproblematik och vilka andra aktörer du kan behöva samverka med?

Utbildningsmaterialets innehåll och upplägg

Utbildningsmaterialet består av åtta kapitel:

Kapitel 1 – Om våld

Kapitel 2 – Barn och unga

Kapitel 3 – Våldsutövande

Kapitel 4 – Förebygga och upptäcka

Kapitel 5 – Hedersrelaterat våld och förtryck

Kapitel 6 – Våld mot kvinnor i missbruk eller beroende

Kapitel 7 – Våld mot äldre

Kapitel 8 – Våldsutsatthet och funktionsnedsättning

Material från andra aktörer som fördjupning och komplement

Flera andra aktörer arbetar med frågor som gäller mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Hos dessa kan du ta del av fördjupningsmaterial, både inom de områden som detta utbildningsmaterial tar upp och inom områden som endast är översiktligt beskrivna.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK)

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet har regeringens uppdrag att höja kunskapen nationellt om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Hos NCK hittar du webbutbildningar, filmer, lärande exempel och rapporter som du kan fördjupa dig i. Där finns material både för socialtjänst och för hälso- och sjukvård. Innehållet hos NCK uppdateras kontinuerligt.

Webbstöd för kommunen

På NCK:s hemsida hittar du även Webbstöd för kommunen som är ett kompetensstöd för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer.

Kvinnofridslinjen (NCK)

Kvinnofridslinjen vid NCK (020-50 50 50) är en nationell stödtelefon för den som utsatts för hot eller fysiskt, psykiskt och sexuellt våld. Även yrkesverksamma som möter våldsutsatta i sitt arbete kan vara ett viktigt stöd och är välkommen att ringa till Kvinnofridslinjen.

Kvinnofridslinjen har tagit fram affischer och informationskort om Kvinnofridslinjen. Korten finns på flera olika språk. Materialen går att beställa kostnadsfritt på Kvinnofridslinjens hemsida.

Allmänna Barnhuset

Stiftelsen Allmänna Barnhuset är en statlig stiftelse som har i uppdrag att utveckla och stödja metod- och kunskapsutveckling med syfte att stärka barn och ungdomar i socialt utsatta situationer. På deras hemsida finns tips på material för fördjupning inom detta område under temat *Våld och övergrepp mot barn*.

Barnafrid

Barnafrid är ett nationellt kunskapscentrum vid Linköping universitet med uppdrag att samla och sprida kunskap om våld och andra övergrepp mot barn. Barnafrids arbete syftar till att bidra till ett förbättrat förebyggande arbete samt att utveckla effektiva insatser för att skydda och stödja barn som utsatts för våld och andra övergrepp. Barnafrid riktar sig till yrkesverksamma som i sitt arbete möter barn och unga som utsatts våld och andra övergrepp, men även till yrkesverksamma vid till exempel myndigheter. Barnafrid har en digital utbildning – Basprogram om våld mot barn för dig som vill fördjupa dina kunskaper inom detta område.

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

Det nationella kompetensteamet vid Länsstyrelsen i Östergötland har i uppdrag att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck som bland annat barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av kvinnor och flickor. På deras webbplats hedersfortryck.se hittar du bland annat information, filmer, rapporter, webbutbildningar och vägledningar för hur du som yrkesverksam kan arbeta mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Den nationella stödtelefonen vid kompetensteamet erbjuder råd och kon-

sultation i situationer där barn och vuxna är eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat förtryck, våld, barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning. Till stödtelefonen kan både yrkesverksamma och de som arbetar ideellt ringa såväl i ett akut skede som i frågor som rör förebyggande insatser eller långsiktigt stöd. Telefonnummer: 010-223 57 60.

Sveriges kommuner och regioner, SKR

SKR är en medlems- och arbetsgivarorganisation som har till uppgift att stödja och bidra till att utveckla kommuner och regioners verksamhet. De fungerar som ett nätverk för kunskapsutbyte och samordning. De ger bland annat professionell rådgivning inom frågor som rör våld i nära relationer och har tagit fram flera material om våld i nära relationer.

Kunskapsguiden hos Socialstyrelsen

Kunskapsguiden är en webbplats som samlar kunskapsstödande produkter från Socialstyrelsen, andra myndigheter och aktörer. Här finns stöd och vägledning i form av publikationer, webbutbildningar, poddar, filmer, checklistor och andra kunskapsstödande produkter. Under temat våld och förtryck finns information om bland annat Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Här hittar du bland annat Socialstyrelsens föreskrifter, handböcker, utbildningsmaterial med mera.

Jämställdhetsmyndigheten

Jämställdhetsmyndigheten är en nationell myndighet som arbetar med att samordna, följa upp och på olika sätt ge stöd inom jämställdhetens områden, bland annat att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Jämställdhetsmyndigheten har i uppdrag att främja utvecklingen av förebyggande insatser mot mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck, prostitution och människohandel för alla ändamål samt mot våld i samkönade relationer.

KAPITEL 1

Om våld

Kapitel 1 handlar om vad våld är och hur det kan ta sig uttryck. I kapitlet beskrivs också vad som kan öka risken för våldsutsatthet och vilka konsekvenser som kan uppstå för en person som är utsatt för våld i nära relation.

Vill du fördjupa dina kunskaper efter detta kapitel har NCK samlat material på sin webbplats som riktar sig till dig som arbetar inom socialtjänsten. Se exempelvis *Webbstöd för kommuner* där ett metod- och kompetensstöd för kommunernas arbete med mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer presenteras. På Kunskapsguiden, se finns också bra information inom området och närliggande områden.

Vad är våld?

Våld är ett mångtydigt begrepp som i både forskning och praktik kan definieras på olika sätt. Det kan handla om brottsliga gärningar som fysiskt våld och sexuella övergrepp.² Våld kan också vara handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som sammantaget kan skapa ett mönster av utsatthet: nedsättande kommentarer, ekonomiskt utnyttjande, försummelse och isolering från vänner och familj. För att förebygga och upptäcka våld samt för att ge ett heltäckande stöd till våldsutsatta vuxna och barn samt barn som bevittnat våld, kan socialnämnden även ofta behöva ta hänsyn till och beakta kränkningar som inte är brott.

År 2002 klassade FN:s världshälsoorganisation (WHO) mäns våld mot kvinnor som en folkhälsofråga. WHO lyfte i synnerhet fram våld mot kvinnor som en prioriterad fråga i folkhälsoarbetet, då våld mot kvinnor är vanligt förekommande och ger upphov till allvarliga fysiska och psykiska konsekvenser.

Våld mot kvinnor kan även beskrivas som ett jämställdhetsproblem. Enligt FN:s deklaration om avskaffandet av våld mot kvinnor förhindrar våldet kvinnors och flickors åtnjutande av de mänskliga rättigheterna och våldet ses också som ett medel att upprätthålla en ojämsälld maktstruktur mellan kvinnor och män. Sverige har ställt sig bakom en rad internationella överenskommelser som rör mänskliga rättigheter och det är en del i våra internationella åtaganden för en bättre folkhälsa på global nivå.

---

2. Till exempel misshandel, våldtäkt, brott mot frihet och frid samt grov kvinnofridskränkning, se 3, 4 och 6 § Brottsbalken.

Istanbulkonventionen

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, undertecknades av Sverige 2014.

Syfte med konventionen är bland annat att skydda kvinnor och flickor mot alla former av våld och att förebygga, lagföra och avskaffa våld mot kvinnor och våld i hemmet (artikel 1 och 3). I konventionen fastslås att våld mot kvinnor är ett uttryck för ojämlika maktförhållanden, alla former av våld fördöms och omfattande åtgärder för att stoppa mäns våld mot kvinnor utkrävs. I konventionen

finns även bestämmelser om brottsoffers rätt till stödtjänster såsom t.ex. skyddat boende (artiklarna 20-26) samt om förebyggande arbete i form av behandlingsprogram för våldsutövare (artikel 16).

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet. Istanbul den 11 maj 2011.
www.coe.int/en/web/istanbul-convention

En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Sedan 2017 har Sverige en nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

Strategin har fyra målsättningar

- Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld.
- Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn.
- Effektivare brottsbekämpning.
- Förbättrad kunskap och metodutveckling.

Skr. 2016/17:10, Makt, mål och myndighet - feministisk politik för ett jämställt samhälle.
<https://regeringen.se>.

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer

I begreppet mäns våld mot kvinnor ingår våld som utövas på olika arenor och av olika utövare, exempelvis partnervåld, sexuella övergrepp, hedersrelaterat våld och köp av sexuella tjänster. Det här materialet har fokus på det våld män utövar mot kvinnor de har eller har haft en nära relation till. Många av dessa män och kvinnor är också pappor och mammor, och våldet påverkar de barn som tvingas uppleva det eller direkt utsätts för det. Det förekommer även våld i samkönade relationer och att kvinnor utövar våld mot män de har eller haft en relation till.

Våld kan utövas mellan unga, mot äldre eller personer med funktionshinder och mot barn och unga. Förövare kan då vara en nuvarande eller före detta partner, andra anhöriga, familj och släkt eller vård- och omsorgspersonal. I det här utbildningsmaterialet används begreppet våld i nära relationer inkluderande även ovanstående situationer där våld kan förekomma. När forskning specifikt undersökt mäns våld mot kvinnor i nära relationer, hänvisar vi till utsatta kvinnor och utövande män, då det inte finns skäl att anta att resultaten kan generaliseras från en grupp till en annan.

Våld i nära relationer kan alltså drabba alla i samhället oavsett kön, ålder och bakgrund. Risken att utsättas för våld är dock högre i vissa grupper och våldet som kvinnor utsätts för är ofta grövre och mer återkommande jämfört med män.³ Även barn är särskilt utsatta utifrån sin beroendeställning till vuxna i sin närmaste omgivning. Detta utbildningsmaterial belyser våld från flera perspektiv, men har fokus på kvinnor som utsätts för våld av en man i en nära i relation.

Hur kan våldet ta sig uttryck?

Våld kan ta sig många olika uttryck. Det kan röra sig om grovt våld och sexuella övergrepp men också om handlingar som inte definieras som brott, men som kan ingå i ett mönster av utsatthet: verbala sexistiska kränkningar, isolering från familj, vänner och omgivning, ekonomiskt utnyttjande, emotionell utpressning eller kontroll och begränsning.

---

3. Brotts i nära relationer. En nationell kartläggning. 2014:8. Brottförebyggande rådet 2014.

Våldet kan bestå av en kombination av olika handlingar som ofta upprepas över tid. Det kan drabba både barn och vuxna.

- **Psykiskt våld** kan handla om hot, tvång, trakasserier, glåpord och förlöjliganden. Den våldsutsatta kan också utsättas för kontroll, social isolering och begränsningar.
- **Fysiskt våld** kan bestå av att våldsutövaren knuffar, skakar, biter, river, håller fast, men också av örfilar, knytnävsslag, slag med tillhyggen, knivstick, sparkar och stryptag.
- **Sexuellt våld** kan innebära olika former av sexuellt påtvingade handlingar som att tvinga den utsatta att se på pornografi, samlag utan samtycke, sexuella trakasserier och användning av ett sexuellt kränkande språk.
- **Latent våld** innebär att den utsatta lever med en ständig rädsla eller oro för våld. Våldet kan vara ilska eller aggressivitet som visar sig i förövarens kroppshållning och kroppsuttryck, som upplevs som hot.
- **Försummelse** kan exempelvis vara att den utsatta inte får den hjälp med mat, medicin eller hygien som hon eller han behöver. Den utsatta kan förvägras hjälp till exempel med att komma ur sängen, få för lite, för mycket eller felaktig medicin.
- **Materiellt våld** kan innebära förstörelse eller stöld av den utsattas personliga tillhörigheter, bohag, värdesaker med mera.
- **Ekonomiskt våld** kan uttryckas genom ekonomiska hot, begränsningar av gemensamma ekonomiska tillgångar eller genom att tvinga någon att utföra ekonomiska olagligheter. Exempel är kontroll, så att partnern inte själv får tillgång till eller får bestämma över ekonomin, att gemensamma tillgångar undanhålls eller förhindra någon att arbeta eller delta i insatser som kan leda till egen försörjning.
- **Digitalt våld** kan vara att övervaka sociala medier, sprida privata/sexuella bilder, ladda ner applikation på mobilen som gör att hen har koll på vart den utsatta befinner sig och skicka hotfulla meddelanden.

- **Hedersrelaterat våld och förtryck** uttrycks genom fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt kontrollerande beteende. Det utövas för att bevara eller återställa en släkts eller en familjs sociala anseende (heder). Denna heder är främst avhängig kvinnors kyska beteende, där sex innan äktenskapet är absolut förbjudet. Våldet sanktioneras kollektivt och utövas ofta av fler än en person. Specifika våldsuttryck för hedersrelaterat våld är könsstympning, tvångsäktenskap och barnäktenskap.⁴

Våld kan också vara relaterat till en persons funktionsnedsättning. Med det menas handlingar som riktas mot själva funktionsnedsättningen hos den som är utsatt för våld och som försvårar en redan utsatt situation. Våldsutövaren kan till exempel flytta undan en rollator, flytta på möbler så att en synskadad person inte kan ta sig fram utan risk för skador eller inte hjälpa en person till sin personliga hygien. Våld och kontroll kan även utövas genom att kontrollera tillgång till alkohol och droger.

Tecken på våldsutsatthet

Så gott som alla fysiska skador kan uppstå genom våld. Vanliga skador och besvär kan vara:

- Blåmärken, rodnader, sår, klösmärken, brännskador, avslitit hår
- Värk och smärta (huvud, bröstkorg, rygg bål med mera)
- Kläder som är sönderrivna eller försvunna
- Sömnstörningar (kan inte sova, sover dåligt, mardrömmar)
- Ätstörningar (personen äter lite/inte alls eller äter ovanligt mycket)
- Kräkningsreflexer, svårigheter att svälja
- Yrsel, magont, oro och diverse andra psykosomatiska problem
- Psykiska reaktioner

Hos kvinnor kan även följande förekomma:

- Gynekologiska besvär
- Skador vid graviditet
- Missfall

---

4. Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen, 2020.

Våldsutsatthet kan också medföra såväl kort- som långvariga psykiska besvär. Depression och ångest är vanliga reaktioner på våld och den som har utsatts kan utveckla posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Våldsutsatta har även en högre risk för självmord. Våldsutsatthet kan förstärka annan psykisk ohälsa, men psykisk ohälsa kan också vara en reaktion på våldet.^{5 6}

Missbruk och beroende av droger och alkohol kan vara ett tecken på att våld förekommer. Kvinnor som är utsatta för våld missbrukar alkohol och droger i högre grad än andra kvinnor och kan betyda att en kvinna är utsatt för misshandel.⁷ Därför kan det vara motiverat att ställa frågor om våld till kvinnor med missbruksproblem – och att ställa frågor om alkohol- och drogvanor till kvinnor som är våldsutsatta.⁸

Dödligt våld

När det gäller dödligt våld i nära relationer är det kvinnor som är mest utsatta. En rapport från Brottsförebyggande rådet, Brå, som analyserar alla fall av dödligt våld, visar att det finns skillnader i den kontext där en kvinna jämfört med en man dödas. Dödade kvinnors förövare är oftast en nuvarande eller tidigare partner, och vanliga orsaksteman är svartsjuka och separation. Dödligt våld från andra familjemedlemmar är också vanligt när offret är en kvinna. När en man faller offer för dödligt våld är det istället vanligt att någon av de inblandade tillhör en kriminell miljö eller att en konflikt uppstått med någon utanför familjen. Kvinnor dödas oftast i sin bostad, medan det är betydligt vanligare att män dödas på allmän plats. Denna bild bekräftas av Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar som visar att 95 procent av de vuxna som dödat av en närstående var kvinnor och 98 procent av förövarna var män.⁹

---

5. Våld och hälsa: en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2014.

6. Understanding and addressing violence against women. WHO/RHR/12.36 Genève: Världshälsoorganisationen, WHO, 2012.

7. Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen. Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK. 2010.

8. Heimer, G. (red.), Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar, 2019.

9. Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen, 2018.

SOCIALSTYRELSENS SKADE- OCH DÖDSFALLSUTREDNINGAR

Resultaten för vuxenutredningarna visar att:

- Drygt 85 procent av brottsoffren hade dödats av sin partner eller tidigare partner. Knappt 15 procent hade dödats av en annan familjemedlem.
- 75 procent av de brottsoffer som dödats av en partner eller tidigare partner hade dödats i samband med en separation.
- 85 procent av brottsoffren hade utsatts för våld av gärningspersonen före gärningen. Av dem hade nästan 60 procent dödshotats.
- 60 procent av gärningspersonerna hade vid gärningen varierande grad av psykisk ohälsa, 50 procent hade risk- eller missbruksproblem av alkohol, narkotika eller spel.
- I nästan 15 procent av fallen fanns hedersmotiv eller indikation på hedersmotiv till gärningen.

De sammanlagda resultaten av barnutredningarna visar att:

- Drygt 60 procent av barnen var yngre än 9 år.
- I 40 procent av fallen har anmälningar om oro för barn inkommit till socialtjänsten. Av dessa inleddes utredning i 50 procent av fallen.
- 45 procent av barnen dödades av sin biologiska far eller styvfar och cirka 20 procent av sin biologiska mor.
- I 45 procent av fallen hade gärningspersonen vid tiden för gärningen varierande grad av psykisk ohälsa.

Under 1990 och 2000-talet dödades i genomsnitt 17 kvinnor per år i en nära relation.¹⁰ De senaste åren har dödstaten varierat från att ha gått ner under en period till att öka igen. År 2020 dödades 13 kvinnor och 4 män till följd av våld i en nära relation.¹¹ För de kvinnliga offren utgjorde dödligt våld i en parrelation drygt hälften (52 %) av samtliga konstaterade fall av dödligt våld mot kvinnor, medan motsvarande andel för män i en parrelation var 4 procent.

---

10. Kriminalstatistik 2018. Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld. Brottsförebyggande rådet, Brå, 2018.

11. Kriminalstatistik 2020. Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2020. Brottsförebyggande rådet, Brå, 2021.

Hur vanligt är det med våld i nära relationer?

Våld i nära relationer förekommer i hög utsträckning, det visar flera studier. Exempelvis visade en undersökning från Brå att drygt var femte person i befolkningen någon gång i livet har varit utsatt för våld i en nära relation. Kvinnor är särskilt utsatta – drygt var fjärde kvinna jämfört med var sjätte man.¹²

Det våld som kvinnor utsätts för i nära relationer är även grövre än det våld som män utsätts för i en nära relation.^{13 14} Det var tio gånger vanligare att de våldsutsatta kvinnorna hade behövt uppsöka läkare, sjuksköterska eller tandläkare för sina skador än våldsutsatta män. Det är också betydligt vanligare att kvinnor utsätts för sexuellt våld. Enligt NCK har var femte kvinna och var tjugonde man någon gång i sitt liv utsatts för sexuellt våld.¹⁵ Våld kan vara en bidragande orsak till långa sjukskrivningar bland kvinnor.¹⁶

Gärningspersonen är en partner eller före detta partner i närmare 30 procent av alla hot- och våldshändelser som drabbar kvinnor som utsatts för våld fyra gånger eller mer under ett år. Motsvarande andel bland män är mindre än 5 procent.¹⁷

---

12. Frenzel, A. Brott i nära relationer – en nationell kartläggning. Brå, 2014.

13. Våld och hälsa. NCK, 2014.

14. Frenzel, A. Brott i nära relationer – en nationell kartläggning. 2014.

15. Våld och hälsa. NCK, 2014.

16. Eklund, U. Jämförda sjukskrivningar: arbetsbok för kvalitetssäkrad sjukskrivningsprocess. Sveriges kommuner och landsting, 2010.

17. Upprepad utsatthet för hot- och våldsbrott i befolkningen 2005–2015. Kortanalys 2/2017. Brå, 2017.

FUNDERA

- Har du själv i din yrkesroll träffat personer som utsatts för våld i nära relation?
- Har du i din yrkesroll träffat personer som du *misstänker* utsatts för våld i nära relation? Hur har du hanterat det?
- Är det något du behöver lära dig mer om? Vad tänker du att ni på er arbetsplats kan jobba vidare med för att förbättra ert arbete att möta våldsutsatta?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Har ni rutiner för hur våld ska uppmärksammas?
  - Vilken erfarenhet har ni av att upptäcka det mindre synliga våldet – till exempel psykiskt och ekonomiskt våld?
  - Hur går ni vidare vid misstanke om våldsutsatthet?
  - Hur samverkar ni internt när det gäller våldsutsatthet?
  - Är det något ni behöver utveckla?
-

Vad kan öka risken för våldsutsatthet?

Risken för att utsättas för våld kan öka beroende på den enskildes livsvillkor. För att förklara varför ohälsan kan vara större i vissa grupper används inom folkhälsovetenskapen begreppet sårbar. Tanken är att vissa faktorer som omger en person kan ge sämre förutsättningar och en allmän ökad sårbarhet i en rad olika avseenden. Det kan till exempel handla om migrationsbakgrund, funktionsnivå, drogvanor och social situation.¹⁸

Exempel på sådana sårbarhetsfaktorer är:¹⁹

- brist på kunskap om vilka rättigheter man har
- brist på kunskap om vart man kan vända sig för hjälp
- negativa erfarenheter av kontakt med myndigheter
- socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället
- starkt beroende av våldsutövaren
- isolering och ensamhet
- sjukdom och funktionsnedsättning.

Ekonomisk utsatthet kan påverka den som är utsatt för våld i nära relation. De som tagit emot ekonomiskt bistånd under en lång tid är överrepresenterade bland de som är utsatta för våld i nära relationer och bland dem är kvinnor i majoritet. Våldsutsatta kvinnor drabbas ofta av långsiktiga ekonomiska konsekvenser. Det finns starka samband mellan att vara utsatt för våld och att ha dålig ekonomi, ohälsa och vara arbetslös. De som drabbas av våld löper även en väsentligt större risk att behöva ekonomiskt bistånd och risken kvarstår upp till tio år efter att våldet har upphört.²⁰

18. Björkman, J. Lindgren, M. Pettersson, K-Å. Hägglund, B. Utsatta och sårbara brottsoffer. 2004.

19. Sårbar är ett begrepp som används inom viktimologin (läran om brottsoffer) bland annat för att beskriva brottets konsekvenser för dem som utsätts – det vill säga att brottet kan ge upphov till särskilt allvarliga reaktioner, problem eller behov. En annan dimension av sårbarhet handlar om en grupp:s resurser eller förmåga att utnyttja sina resurser – ekonomiska, sociala eller politiska. Viktimologi är det akademiska studiet av viktimisering och brottsoffer och personer som riskerar att utsättas för brott, och är en delvetenskap inom kriminologin

20. Kartläggning av socialtjänstens arbete med ekonomiskt bistånd ur ett jämställdhetsperspektiv. Socialstyrelsen, 2018.

Samtidigt är det viktigt att inte generalisera och förutsätta att alla inom en viss grupp är utsatta. Våld i nära relationer förekommer i alla grupper och samhällsklasser. Du som professionell behöver tänka på att en person som omgivningen räknar in i en grupp inte själv behöver identifiera sig med den. Varje person behöver därför alltid bemötas som en individ, inte utifrån en kollektiv syn på en grupp som den enskilda eventuellt tillhör eller av andra förknippas med. En viss gruppstillhörighet behöver inte heller innebära utsatthet för en särskild typ av våld. Grupper är heterogena och kan överlappa varandra. Socialtjänsten behöver därför utgå från olika omständigheter i personens liv som kan påverka sårbarheten vid våldsutsatthet och samtidigt se vilka resurser personen har som individ. Förutfattade meningar om olika gruppers livsvillkor kan också skymma den våldsutsattas behov. Som personal inom socialtjänsten behöver du ha kunskap om våld för att kunna uppmärksamma det.

Maktstrukturer kan påverka utsattheten

En persons livssituation påverkas av de maktstrukturer och normer som råder i samhället. För en person som är utsatt för våld och samtidigt har en ökad sårbarhet, till exempel en kvinna med utländsk bakgrund och missbruksproblematik finns det en risk för att våldet osynliggörs, då fokus kan komma att handla om gruppstillhörigheten i första hand. Det kan även hända att det finns brister i samhällets insatser och stöd för våldsutsatthet vilket kan leda till att våldet blir osynliggjort.

För att synliggöra det komplexa samspelet mellan olika maktstrukturer som hänger ihop med olika normer kan det intersektionella perspektivet användas och verksamheten kan jobba med att förändra de normer som begränsar. Det skapar förutsättningar för att kunna ge ett bemötande som tillgodoser personers individuella behov.^{21 22}

---

21. Lundberg T, Malmquist, Wurm M. Hbtq +. Psykologiska perspektiv och bemötande. 2017.

22. Mattson T. Intersektionalitet i socialt arbete – teori, reflektion och praxis. 2015.

NÅGRA EXEMPEL

Hbtqi

- Samhällets heterosexuella norm kan till exempel dölja att våld även kan ske i samkönade relationer. Omgivningen kan ha svårare att se, förstå och hantera våldet och därmed också svårare att ge rätt stöd och hjälp. Det kan bli till ett hinder för en hbtqi-person att ta steget till att söka stöd på grund av rädsla att diskrimineras och bemötas med fördomar och oförståelse.²³ Och det kan bli svårare att beskriva utsattheten om det inte finns någon förväntan om att det kan förekomma.²⁴

Kvinnor i prostitution

- Forskningsstudier visar att de flesta kvinnor som har utnyttjats i prostitution har utsatts för våld och sexuella övergrepp som barn. I denna grupp är andelen som har upplevt våld under barndomen även högre än bland dem som inte har dessa erfarenheter. Många kvinnor som har erfarenhet av prostitution är även särskilt utsatta för våld av sin partner.²⁵ Kvinnor med dessa erfarenheter kan ha svårt att söka hjälp för sin utsatthet för våld på grund av rädsla att bli dåligt bemötta.

Kvinnor med utländsk bakgrund

- Kvinnor med utländsk bakgrund utsätts för våld i större utsträckning än kvinnor som har en eller två föräldrar födda i Sverige visar svensk forskning.²⁶
- Detta kan bero på att dessa kvinnor oftare befinner sig i en utsatt situation bland annat på grund av att de kan ha lägre utbildning och oftare är socialt isolerade.²⁷ Våldsutövaren kan dra fördel av om den våldsutsatta har bristande kunskaper i svenska, dålig kännedom om det svenska samhället och kvinnors rättigheter. Ofta finns också ett begränsat socialt nätverk och ett starkt beroende av våldsutövaren eller våldsutövarna.
- Våldsutsatta kvinnor med utländsk bakgrund är dock en heterogen grupp med olika sociala bakgrunder och förutsättningar. Många våldserfarenheter delar de med våldsutsatta kvinnor i allmänhet medan andra är specifikt kopplade till deras bakgrund.²⁸ Forskning visar att faktorer som inkomst, utbildning, civilstånd och arbetslöshet ökar risken för våldsutsatthet snarare än den utländska bakgrunden i sig.
- Våld riktat mot personer med missbruk, äldre personer och personer med funktionsnedsättning kan behöva att särskilt uppmärksammas för att missbruket, åldern och funktionsnedsättningen inte ska skymma deras utsatthet.

Läs mer om våld bland kvinnor med missbruksproblem, hos äldre kvinnor samt kvinnor med funktionsnedsättning i kapitel 6, 7 och 8.

---

23. <https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/vald-mot-hbtqi-personer/vald-i-nara-hbtqi-relationer/>

24. Hbtqi, ett paraplybegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner, personer med queera uttryck och identiteter och intersexpersoner..

25. Priebe, G. och Svedin, C.G. Sälja och köpa sex i Sverige 2011. Förekomst, hälsa och attityder. Prostitution i Sverige: kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. 2012..

26. Fernbrandt C. Violence against foreign-born women in Sweden. Doktorsavhandling. 2013.

27. Fernbrandt C, Essen B, Ostergren PO, Cantor-Graae E. Perceived threat of violence and exposure to physical violence against foreignborn women: a Swedish population-based study. Womens Health Issues. 2011.

28. Du kan läsa mer om kvinnor med utländsk bakgrund som utsätts för våld i nära relationer på NCK:s kunskapsbank.

FUNDERA

- Hur tänker du? Finns det risk för att våldsutsatthet döljs bakom det du ser – missbruk, funktionsnedsättning, ålder eller migrationsbakgrund eller något annat? Eller är det tvärtom – förutsätter du att våld förekommer på grund av dessa faktorer?
- Är det något du kan göra annorlunda för att uppmärksamma våldsutsatthet hos personer som kan vara sårbara även på andra sätt?
- Finns det faktorer i er verksamhet som kan påverka – negativt eller positivt – för dessa personer att få skydd och stöd?
- Har du upplevt att brister i samhällets insatser lett till att våldet blivit osynliggjort?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Tema Hbtq på kunskapsguiden.se
  - Våld i samkönade relationer på NCK:s webbplats.
  - Webbutbildning på utbildning.socialstyrelsen.se: Att synliggöra normer i socialtjänsten.
  - Film med tillhörande studiehandledning Blott du mig älskar, NCK.
  - Sex mot ersättning, utbildningsmaterial från Socialstyrelsen, 2015.
  - Studien från RFSL Våldsamt lika och olika. Om våld i samkönade relationer. Holmberg och Stjernqvist, 2006.
  - Länsstyrelsens metodstöd Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer.
-

Vilka konsekvenser kan våldsutsatthet få?

Våld i nära relationer kan få särskilt allvarliga konsekvenser när våldsutövaren är någon som den utsatta känner och litar på. Man kan tala om ”tillitsbrott” när våldsutövaren är en bekant, våldet inträffar i hemmet och andra inte får kännedom om det. Det kan leda till att den våldsutsatta håller våldsutsattheten för sig själv utan att berätta för andra vilket kan påverka reaktioner, problem och behov hos den som utsätts.

Fysiska, psykiska och sociala konsekvenser

Våldsutsatthet kan ge upphov till en rad fysiska och psykiska besvär och ohälsa, både på kort och på lång sikt. Det kan handla om akuta eller andra skador som kräver sjukvård.

Våldet kan också leda till bland annat kronisk smärta, ångest, depression och posttraumatiskt stressyndrom. Andra konsekvenser för den våldsutsatta kan vara ökad vaksamhet, självförebåelser, försämrad självkänsla, irritabilitet och koncentrationssvårigheter. Självmordstankar och självmordsförsök förekommer. Minnesstörningar, störd tidsuppfattning, förvirring och svårigheter att fatta egna beslut hör också till bilden.²⁹ Studier har visat att våldsutsatta kvinnor söker vård upp till fem gånger oftare för symptom som klassificeras som depression eller ångest än andra kvinnor.³⁰ Ett tecken på utsatthet för våld kan vara hög konsumtion av alkohol och/eller droger.^{31 32}

---

29. Heimer. Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar, 2019

30. Att fråga om våld som en del av anamnesen. NCK, 2010.

31. Understanding and addressing violence against women. WHO 2012.

32. Heimer. Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar, 2019

Traumatisk hjärnskada

Skadorna kan även leda till svårigheter att genomföra uppgifter som kan behövas för att lämna våldsutövaren eller för att exempelvis redogöra för vad som har hänt under en viss våldshändelse. En del symptom kan påminna om t.ex. posttraumatisk stress, men kan i själva verket vara helt eller delvis orsakade av traumatisk hjärnskada, vilket kräver särskild uppmärksamhet och anpassad behandling. Tidig upptäckt, vård och stöd kan öka förbättringsmöjligheterna efter en traumatisk hjärnskada. En del studier rekommenderar därför att man automatiskt ställer frågor kring stryplingsförsök och skador mot huvudet när det framgår att någon har utsatts eller är utsatt för våld av en närstående person och man planerar vård och stödinsatser.^{33 34}

Våld kan också få sociala och ekonomiska konsekvenser för den som utsätts. Det kan handla om

- problem med tilliten till sig själv och andra
- begränsad rörelsefrihet
- akuta bostadsproblem
- dyrare levnadsomkostnader
- skuldsatthet, orsakad av den som utövat våldet
- sjukskrivningar.

Om det finns barn i hemmet kan de uppleva våldet vilket medför en större risk för att de själva utsätts. Läs mer om detta i avsnittet Barn som upplever och utsätts för våld.

---

33. Haag, H., et al., Battered and brain injured: Traumatic brain injury among women survivors of intimate partner violence —A scoping review. 2019

34. Monahan, K. Intimate Partner Violence (IPV) and Neurological Outcomes: A Review for Practitioners, *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 2019.

Samhällsekonomiska konsekvenser

Det mänskliga lidandet av våld i nära relationer är stort. Det får också stora samhällsekonomiska konsekvenser genom kostnader för insatser inom hälso- och sjukvård, kommuner, statliga myndigheter, frivilligorganisationer samt kostnader för det produktionsbortfall som uppstår på grund av sjuklighet och dödlighet.³⁵

Hur arbetar ni i din verksamhet?

- Hur resonerar du och dina kollegor om hur ni kan förstå, möta och stötta personer som riskerar att utsättas för dessa konsekvenser av våld?
- Har verksamheten några rutiner och/eller arbetssätt för att erbjuda stöd till personer som är utsatta, i så fall vilka?
- Har verksamheten några rutiner/arbetssätt för att samarbeta med andra verksamheter inom er organisation som arbetar med utsatta, i så fall vilka?
- Finns det behov av att utveckla ert arbete för att bättre stödja dessa personer?

---

35. Häger Glengård, A. Berglund, A. och Steen Carlsson K. Ekonomiska konsekvenser av våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt samt kostnadsberäkningar utifrån tre typfall, i SOU 2015:55.

Varför kan det vara svårt att lämna en våldsam relation?

Det kan vara svårt för omgivningen att förstå varför en våldsutsatt inte lämnar en våldsam partner. I forskning om våldsutsatta kvinnor har förklaringar sökts till varför ett uppbrott kan vara så svårt att genomföra. Förklaringarna varierar från person till person. För många handlar det om risken för fortsatt och kanske ökat våld om de planerar att lämna eller lämnar en partner, en familj eller släkt. Finns det gemensamma barn i relationen behöver föräldrarna ofta ändå finna ett fungerande samarbete kring barnet, till exempel om umgänge, efter en separation. Omsorg om barnen kan för vissa våldsutsatta kvinnor vara ett skäl att bryta upp, medan det för andra kan vara ett skäl att stanna kvar. Det finns många skäl till att ett uppbrott kan vara svårt att planera och genomföra till exempel att hitta ett nytt boende och ekonomiska hinder. Våldsutövaren kan också hota den våldsutsatta med att hen inte får träffa barnen.

Det händer också att båda parter förnekar eller förringar våldet som förekommer i relationen. Det kan bland annat bero på känslor av skam och skuld inför omgivningen. Alla som lever i en relation med våld och övergrepp ser sig inte heller som en våldsutsatta. Exempelvis kan det finnas ett motstånd mot att se sig som ”misshandlad” eller benämna det som våld. Många vill inte bli identifierade med sådana egenskaper som oftast förknippas med en offerroll: passivitet, hjälplöshet, oförmåga att ta kontroll över sitt eget liv.³⁶

Traumatiska band i parrelationen

De känslomässiga, sociala och praktiska banden i en relation är ofta starka även om det förekommer våld. Banden kan kompliceras av kärlek och de förhoppningar som en gång fanns – och kanske fortfarande finns – i relationen, men också på grund av att våldet i sig formar paret och relationen. Kärlek och våld hör inte ihop. Ändå är de för många personer i en våldsrelation förknippade med varandra. Det kan vara ett skäl till att våldsutsatta inte vill få sina berättelser ifrågasatta när de öppnar för att berätta om våldet. För en person som utsätts för våld i en nära relation kan det, till skillnad från dem som utsätts för våld av främmande, finnas många barriärer att komma över för att kunna lämna och göra sig fri från våldsutövaren.

---

36. Hydén, M. Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga. 1995.

Det kan finnas många
barriärer att komma
över för att kunna
lämna och göra sig fri
från våldsutövaren.

Perioder av våld kan växla med perioder utan våld, där den våldsutövande mannen visar ånger och lovar att aldrig mer ta till våld. Dessa växlingar kan skapa band som gör det svårt för en våldsutsatt kvinna att bryta upp.³⁷ Den bindning som uppstår mellan den våldsutsatta och våldsutövaren har beskrivits som ett så kallat traumatiskt band, en fläta bestående av många olika band där varje band representerar en känsla. Det kan vara kärlek, rädsla, hat, medlidande, vilja att förstå, skuld och hopp om att relationen ska bli bättre.³⁸

Våld i nära relationer äger oftast rum i hemmet, vilket gör att det sällan uppmärksammas av andra.³⁹ Den nära relationen gör att våldet har en annan karaktär och oftast får andra konsekvenser än annat våld. Förövaren har till exempel ständigt ”tillgång” till offret och kan, utöver det direkta fysiska våldet, använda andra former av övergrepp och kontroll.

Normaliseringsprocess ett hinder för uppbrott

Våld och övergrepp i en nära relation kan så småningom komma att framstå som normalt, något som tillhör vardagen. Begreppet ”normaliseringsprocess” beskriver hur det psykiska och fysiska våldet trappas upp på ett sätt som gör att det gradvis upplevs som mindre allvarligt eller rent av normalt hos den som blir utsatt för det. Enligt teorin om normaliseringsprocessen antas den våldsutsatta ta över partners syn på våld, motiv och krav på henne, tycka att hon förstår varför hon blir slagen och till och med tycka att hon har gjort sig förtjänt av våldet och därmed uppfatta våldet som något normalt.⁴⁰

Bryta upp eller inte?

Både den som lämnar en våldsutövande partner och den som inte gör det kan känna sig klivna inför de olika svårigheter som ett uppbrott kan innebära. Det händer att en våldsutsatt kvinna som har lämnat en relation senare återvänder till den som utsatt dem, och då återigen utsätts för våld och på nytt söker hjälp från socialtjänsten. En del vill heller inte bryta upp i första hand, utan önskar stöd och hjälp för hela familjen.⁴¹ Ett uppbrott kan också försvåras av att parternas familjer och släkter motsätter sig en separation, exempelvis efter barn- och tvångsäktenskap och på grund av hedersnormer.

---

37. Heimer. Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar, 2019

38. Holmberg, C, Enander, V. Varför går hon? – Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. 2004.

39. Frenzel. Brott i nära relationer – en nationell kartläggning. 2014.

40. Lundgren, E. Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, ROKS; 2013.

41. Rejmer, A, Sonander, A, Agevall, C. Våldsutsatta kvinnor berättar – En utvärdering av projekt Karin, Rapport 2010:2.

Vid en separation kan det bli svåra konflikter mellan vårdnadshavarna i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Oro för att förlora kontakten med barnet kan leda till att den våldsutsatta stannar kvar i en miljö som inte är bra för vare sig barnets trygghet och utveckling eller för föräldern själv. Ekonomiskt beroende kan också utgöra ett hinder från att lämna relationen, då personen i fråga kan ha svårt ha eget boende av ekonomiska skäl. Att bryta upp från en våldsamt relation kan också innebära en fara för den som utsätts. Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar visar att 75 procent av de brottsoffer som dödats av en partner eller före detta partner dödades i samband med en separation.⁴²

Att vara beroende av praktisk hjälp, något som kan vara vanligt bland kvinnor med funktionsnedsättning eller bland äldre, kan också föra med sig en stor tveksamhet att lämna relationen. Rädslan att inte få någon hjälp och stöd i framtiden – eller ovilja att tvingas be andra anhöriga eller närstående om detta kan vara ett motiv till att välja att stanna i förhållandet.⁴³ Den ekonomiska situationen kan också vara ett hinder.

Uppbrottsprocessen

En kvinnas beroende av en våldsutövande partner är ett centralt tema för att förstå de processer som kan äga rum i en våldsamt relation. Forskning om uppbrottsprocessen med fokus på kvinnor som lämnar en relation visar att uppbrottsprocessen är komplex och kan vara fylld av rädsla för partnern och våldet samtidigt som det kan finnas starka känslomässiga band. Först när rädslan blir ännu starkare än de känslomässiga banden möjliggörs uppbrottet. Uppbrott från en våldsamt relation framskrider sällan på en rak linje. Flera forskningsstudier visar att det ofta görs flera försök att lämna en våldsamt relation innan det slutgiltiga fysiska uppbrottet faktiskt genomförs.⁴⁴

---

42. Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen, 2018.

43. När man slår mot det som gör ont. Våld mot kvinnor med funktionshinder. Nationellt råd för Kvinnofrid. Stockholm stad; 2010.

44. Scheffer Lindgren, M. Från uppbrott till rättsprocess vid mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Karlstad University Studies 2009:23

Uppbrottsprocessen från en våldsutövande partner kan beskrivas i tre faser.⁴⁵

- I den första fasen – att bryta upp – finns en vändpunkt, som antingen föregår eller sammanfaller med själva uppbrottet.
- Den andra fasen – att bli fri – handlar om frigörelsen från de känslomässiga banden till våldsutövaren.
- I den tredje fasen handlar det om att komma till insikt om hur våldsutsatt man varit och att ansvaret för våldet ligger hos våldsutövaren, inte hos den som utsatts för våld.

För att kunna ge bra stöd och hjälp i uppbrottsprocessen är det viktigt att bedöma och ta hänsyn till var i processen den våldsutsatta befinner sig.^{46 47} Finns det barn i familjen kan detta vara en mycket påfrestande tid för dem. De kanske måste bryta upp från sin invanda miljö utan att ha stöd från en tillgänglig vuxen. Barn kan samtidigt känna en lojalitetskonflikt i förhållande till föräldrarna.

Separationen kan också utlösa våld även om det inte förekommit tidigare i relationen. Hot och våld kan användas i situationer som rör det gemensamma föräldraskapet, till exempel i samband med hämtning eller lämning av barnet. Att ha tillgång till barnet kan vara ett sätt för mannen att fortsätta ha kontroll över kvinnan. Även om det fysiska våldet efter hand upphör kan hoten ibland kvarstå under lång tid.⁴⁸ I samband med uppbrottet eller separationen riskerar den våldsutsatta kvinnan ofta mer och kraftigare våld, även dödligt våld.⁴⁹

---

45. Holmberg, Enander. Varför går hon? – Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. 2004.

46. Heimer. Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar, 2019.

47. Holmberg, Enander. Varför går hon? – Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. 2004.

48. Hydén, M. Kvinnomisshandel inom äktenskapet – mellan det omöjliga och det möjliga. 1995.

49. Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen, 2018.

FUNDERA

- Finns det enligt din uppfattning skillnader i hur du kan arbeta beroende på den lämnande partnern är kvinna eller man?
- Finns det någon skillnad i hur du arbetar om relationen är samkönad?
- Finns det någon skillnad i hur du arbetar om du tänker att personen kommer från en hederskultur?
- Hur kan du göra för att säkerställa att barnen får det stöd som de behöver?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Hur gör du för att stötta en våldsutsatt som vill lämna en våldsam relation? Vilka rutiner har verksamheten i det arbetet?
  - Vilka arbetssätt och förhållningssätt använder ni för att motivera och stötta en våldsutsatt att lämna en våldsam relation?
  - Vilka insatser utöver motiverande arbete används för att stötta den som vill lämna en våldsutsatt relation?
  - Finns det personer i nätverken runt en våldsutsatt och en våldsutövare som kan underlätta eller försvåra? Hur kan du arbeta med nätverken?
  - Är det något ni behöver utveckla?
-

KAPITEL 2

Barn och unga

Kapitel 2 ger dig inblick i hur vanligt det är att barn och unga upplever våld på olika sätt och vilka konsekvenser som våldet medför. Med unga avses i detta utbildningsmaterial främst personer i åldern 16-25 år. När det talas om unga kan det därmed handla om både barn och vuxna i egentlig mening. Den exakta åldern beror på vilken studie eller sammanhang som avses. Hos Barnafrid och Allmänna Barnhuset kan du fördjupa dina kunskaper om barns utsatthet. Barnafrid har exempelvis en digital utbildning – Basutbildning om våld mot barn och Allmänna Barnhuset tillhandahåller material under temat Våld och övergrepp mot barn.

Barn som upplever och utsätts för våld

Barn som lever i en familj där det förekommer våld utsätts för en risk att skadas i sin hälsa och utveckling både fysiskt och psykiskt. Risken för barnet finns både om barnet själv utsätts för våld eller om barnet bevittnar eller upplever våld mellan de vuxna eller mot syskon i familjen eller andra närstående.

Inom forskningen används allt mer begreppet *barn som upplever våld* i stället för *bevittnat våld*. Begreppen är delvis synonyma, men att *uppleva* våld sätter barnet och barnets perspektiv på våldet i centrum och tydliggör att barnen påverkas starkt av våldet.⁵⁰ I det här materialet används begreppet *upplevt våld* förutom i de fall där hänvisningar görs till det regelverk som gäller för socialtjänstens handläggning, då *bevittnat våld* används, som innebär att barnet huvudsakligen sett eller hört den brottsliga gärningen begås.⁵¹ *Barnfridsbrott*, innebär att det är straffbart att utsätta ett barn för att bevittna vissa brottsliga gärningar i form av till exempelvis vålds- och sexualbrott i nära relationer. Straffet är fängelse i högst två år. Barnfridsbrottet återfinns i 4 kap. BrB och omfattas därmed av rekommendationen till socialnämnden att polisanmäla misstanke om brott mot barn.

---

50. Jämför bland annat, Överlien, C. Eriksson, M och Nationellt centrum för kvinnofrid.
51. Prop. 2005/06:166 s. 37.

KOM IHÅG!

- Alla som får kännedom om eller misstänker att ett barn fara illa rekommenderas att anmäla oro för barnet till socialtjänsten.⁵² Du som arbetar inom socialtjänsten är dock skyldig enligt lag att genast anmäla om du i din verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.^{53 54}
- Anställda på enheter inom socialnämnden kan göra egna iakttagelser som ger upphov till oro för att ett barn far illa när de handlägger ärenden. Verksamheter inom socialtjänsten har skyldighet att vidarebefordra uppgifter

om barn som är i behov av stöd och skydd till den enhet som ansvarar för den sociala barn- och ungdomsvården.⁵⁵ Beroende på hur socialnämndens arbete är organiserat kan uppgift om oro för barn därför behöva föras vidare till den enhet inom nämnden som arbetar med utredningar om barn. Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information som har kommit till nämndens kännedom ska föras vidare till den del av verksamheten som har utredningsansvar när det har uppmärksammats att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld.⁵⁶

---

52. 14 kap. 1 c § SoL.

53. 14 kap. 1 § SoL.

54. Anmälningsskyldigheten gäller, förutom personal i socialtjänsten, även bland annat hälso- och sjukvården och tandvården, förskolan, skolan och kriminalvården (prop. 2002/03:53 s. 62-63). Den gäller också personal som arbetar med uppgifter som berör barn och unga i yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet eller i annan sådan verksamhet på hälso- och sjukvårdens eller socialtjänstens område.

55. Prop. 2012/13:10 s. 45.

56. 2 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

Barns utsatthet för våld

En kartläggning från Stiftelsen Allmänna barnhuset från 2016 där 4700 elever i årskurs nio i grundskolan samt i årskurs två på gymnasiet fick svara på frågor om utsatthet för våld under uppväxten visar att:⁵⁷

- En fjärdedel uppgav att de utsatts för fysisk misshandel och nästan elva procent av eleverna utsatts för allvarlig fysisk misshandel.
- 36 procent hade utsatts för någon typ misshandel (fysiskt våld, psykiskt våld, försummelse, våld mot en förälder och sexuella övergrepp) av föräldrar, styvföräldrar eller familjehemsföräldrar under uppväxten.
- 14 procent av eleverna rapporterade att de upplevt våld mellan vuxna i familjen.
- Fler hade upplevt en pappas våld mot en mamma än våld mot en pappa; elva procent jämfört med sju procent.
- Åtta procent hade upplevt att en förälder använde fysiskt våld mot en annan förälder, varav tre procent hade upplevt upprepat fysiskt våld.
- Flickor rapporterade att de upplevt våld mellan vuxna i hemmet i betydligt större utsträckning än pojkar. Ca 40 procent hade utsatts för fysiskt våld från sin biologiska eller adoptivpappa och 28 procent hade utsatts av sin biologiska mamma eller adoptivmamma.⁵⁸

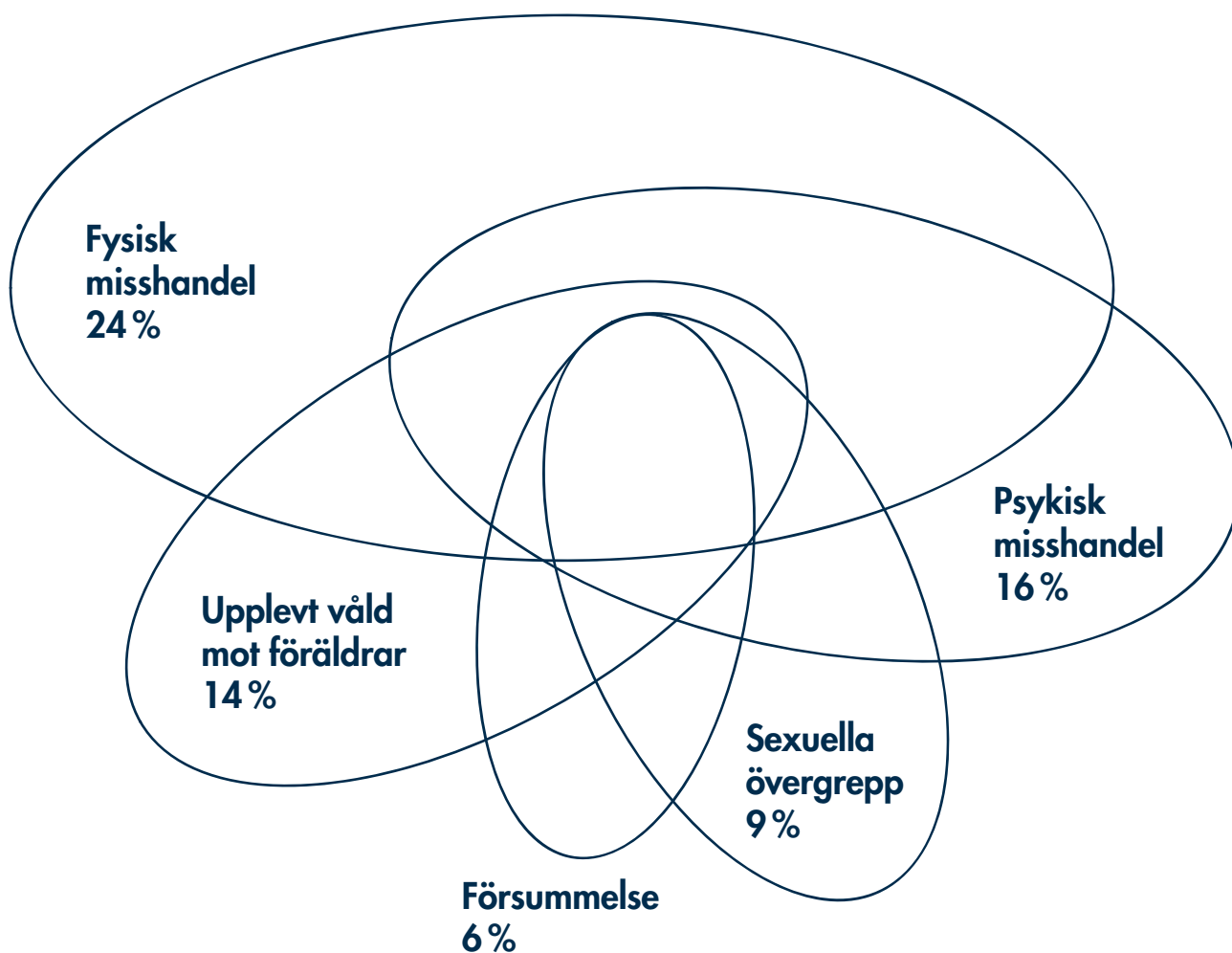
Att vara utsatt för barnmisshandel var betydligt vanligare bland de elever som inte får välja sin partner än bland de elever som får välja sin framtida partner. I denna grupp var de 88 procent som har utsatts någon gång under uppväxten jämfört med 42 procent.

Det våld som barn beskrivit i undersökningen från Allmänna barnhuset överlappar inte sällan varandra vilket figuren visar. Överlappningen av olika typer av våld mot barn är stor. Av de barn som var våldsutsatta hade 45 procent varit utsatta för mer än en form av misshandel. Mer än en femtedel hade varit utsatta för tre eller flera former av våld. Bland de tonåringar som lever i en hederskontext och inte själva får välja sin framtida partner var utsattheten för minst två typer av våld högre jämfört med de som själva får välja framtida partner (59 procent i jämförelse med 16 procent).⁵⁹

57. Våld mot barn 2016. En nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna barnhuset. 2017.

58. Även andra studier visar att det även är nästan lika vanligt att barn utsätts för våld av sin mamma som av sin pappa. Jmf Annerbäck et al., 2010; Janson, Långberg, & Svensson, 2007; Janson et al., 2011;

59. Jernbro, C, Lanberg, Å. Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmiss-handel och att inte få välja sin framtida partner. 2018.

Förekomst och överlappningar av olika former av barnmisshandel. Multiutsatta barn, Stiftelsen Allmänna barnhuset, 2020.

Multiutsatta barn kan ha utsatts för flera olika former av våld av en och samma person. Ett exempel är ett barn som växt upp med en pappa som slagit alla i familjen och som dessutom utsatt dem för psykiskt våld. Barnet kan känna att ingen i familjen varit ett känslomässigt stöd. Det innebär att barnet utsatts för fysiskt och psykiskt våld, emotionell försummelse samt har upplevt våld mot förälder.

Barn med en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, fysisk funktionsnedsättning eller en kronisk sjukdom har enligt forskning en högre riska att utsättas för våld jämför med barn som inte har dessa svårigheter.⁶⁰

60. Svedin, C.G. Jonsson, L. Landberg, Å. Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar. 2016.

De yngsta barnen
är särskilt sårbara.

Risker med att uppleva våld

Att uppleva våld i sitt hem medför ofta stora psykologiska konsekvenser för barnet. Spänningar mellan föräldrar som byggs upp, att se en förälder bli slagen och att själv utsättas för våld kan leda till ökad aggressivitet, risk för depression, ångest och oro. Barnet får med sig minnen av våldet – synminnen, ljudminnen och även kroppsliga minnen – som finns kvar och påverkar barnet negativt.⁶¹

De yngsta barnen är särskilt sårbara. De är beroende av sina föräldrar för sin överlevnad och har svårare att distansera sig från våldet och svårare att sätta ord på vad de upplever.⁶² När den ena föräldern slår eller förgriper sig på den andra blir barnet skyddslöst. Problemen i familjen kan dessutom påverka föräldrarnas möjligheter att ge barnen stöd, vilket kan leda till att barnens behov försummas.⁶³

Svåra upplevelser i barndomen påverkar hälsan på lång sikt

Att utsättas för våld och andra svåra upplevelser i barndomen⁶⁴ kan påverka sociala relationer, hälsa och välmående i vuxenlivet. Personer med erfarenhet av flera svåra barndomsupplevelser,⁶⁵ bland annat att utsättas för fysiskt eller psykiskt våld eller uppleva våld i familjen löper enligt forskning på området större risk att råka ut för psykiska och fysiska sjukdomar som påverkar hälsan senare i livet.^{66 67} De som varit med om flera svåra händelser i barndomen hade sämre utveckling och hälsa oberoende av andra hälsoriskbeteenden,⁶⁸ visade studien. Studien visade också att de negativa konsekvenserna följer med genom livet, om personen inte får hjälp att bearbeta de svåra upplevelserna.

En svensk studie⁶⁹ som undersökt kopplingen mellan hälsa och utsatthet för våld visar att både kvinnor och män som varit utsatta för allvarligt sexuellt våld under barndomen hade sämre hälsa än de som inte varit utsatta. Bland de utsatta kvinnorna var det 23 procent som uppgav fysisk ohälsa och 16 procent bland männen, jämfört med 15 respektive 11 procent bland dem som inte hade utsatts. Studien visar även att det fanns en ökad risk bland våldsutsatta kvinnor att råka ut för en hjärtinfarkt.⁷⁰

61. Överlien, C.. Barn som upplever pappas våld mot mamma – vad säger forskningen? Nordisk sosialt arbeid 04/2007. 2007.

62. Hydén, M., Överlien, C. Ericson, M. Wiman, M. Grönberg Eskel. Mäns våld mot kvinnor i nära relationer Forskning i korthet #7. Forte. Forskningsrådet för hälsa arbetsliv och välfärd. 2016.

63. Hester m.fl., 2006. 1339599_st-d-till-barn-som-bevittnat-vld.pdf

64. Så kallade Adverse Childhood Experiences, ACE.

65. Svåra barndomsupplevelser som undersökts i studien var: fysiskt och psykiskt våld, fysisk och psykisk försummelse, sexuella övergrepp, våld i familjen, skilsmässa, separation eller förlust av förälder, psykisk ohälsa, missbruk i familjen, ha en frihetsberövad förälder.

66. Jacob, van den Heuvel et al. Adverse Childhood Experiences: Basics for the paediatrician. 2019.

67. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, et al. Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. Am J Prev Med. 1998;14 (4):245-58.

68. Till exempel rökning och hög konsumtion av alkohol.

69. Våld och hälsa. NCK. 2014.

70. Cirka 1 procent bland kvinnor som hade utsatts för allvarligt fysiskt våld i barndomen hade haft en hjärtinfarkt jämfört med 0,6 bland dem utan dessa erfarenheter. Kopplingen bland män var inte lika stark.

Barn berättar inte alltid om våld

Hur våldsutsatta barn känner inför att berätta om sin utsatthet kan variera. Vissa barn berättar inte om sin våldsutsatthet, vilket det kan finnas flera skäl till. Barnet kan till exempel ha förbjudits att berätta om det som händer hemma av sina föräldrar eller ha kan ha hotats att något värre ska hända om det berättar om våldet för någon utomstående. Våldet kan vara normaliserat och barnet kan tro att alla barn upplever samma saker i sina hem. Barnet kanske inte har språklig förmåga att beskriva vad som har hänt.

För barn som lever i en hederskontext, där det kan vara tabu att prata om familjens angelägenheter med någon utomstående, kan det vara särskilt svårt att berätta. För barn som är uppvuxna i ett hem, och kanske i en hel miljö där begränsningar enligt hedersnormer och våldsanvändning som uppfostringsmetod är vanligt förekommande, kan det också vara svårt för barnen att inse att de behöver och har rätt till hjälp.⁷¹ När barn inte berättar riskerar det att förstärka ett barns isolering och beroende av föräldrarna. Barnets möjligheter att förstå, tolka och bearbeta våldet begränsas och traumat blir osynligt.⁷²

Samtidigt finns det andra barn som berättar självmant och frågar efter stöd mer aktivt. En studie om barn som blev utredda för omhändertagande av socialtjänsten under 2009 visade att många av barnen vågade berätta om sin utsatthet och krävde stöd. I denna studie berättade 71 procent av barnen självmant om våldsutsattheten.⁷³

Därför är det viktigt att den professionelle har en beredskap både att lyssna till de berättelser som kommer självmant och för att barn kan bära på upplevelser som behöver uppmärksammas och att barn behöver tillfrågas om hur de mår. Det kan till exempel gälla socialtjänstären om försörjningsstöd, vårdnadstvister eller om personer utreds för missbruk om det finns barn i familjen. Utredds ärenden om oro för barn kan det ofta förekomma våld även om ärendet föranleds av annan oro än våld. Här är det viktigt att den professionelle har kunskap om att barn kan vara multiutsatta.

Det kan upplevas som svårt att tala med vuxna om våldsutsatthet men kanske ännu svårare att tala med barnen. Ett sätt att hantera detta kan vara att föra in rutinmässiga frågor om våld och utsatthet, för att på så vis identifiera utsattheten och kunna erbjuda det stöd som behövs för både barn och utsatt förälder.⁷⁴

71. Baianstovu et al. Heder och samhälle: det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Örebro universitet. 2019.

72. Våld löser inget!! Sammanfattning av en nationell kartläggning om våld mot barn. Landberg, Jernbro och Jansson. Stiftelsen Allmänna barnhuset 2017.

73. Linell, H. The characteristics and extent of child abuse : findings from a study of the Swedish Social Services child protection. In.: European Journal of Social Work. 2017.

74. Att vilja se, vilja veta och att våga fråga. Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet. Socialstyrelsen 2014.

FUNDERA

- Upplever du några särskilda hinder i att tala med barn om våldsutsatthet?
- Hur gör du för att å ena sidan lyssna och ta emot barnets berättelse och å andra sidan undvika alltför detaljerade beskrivningar från barnet om det som inte är relevant för dig i din yrkesroll?
- Vet du vart du ska vända dig om du har oro för ett barn i mötet med en vuxen med anledning av kontakt av andra skäl än oro för barn? Hur fungerar det i din kommun?
- Vilka svårigheter finns och hur kan ni arbeta för att förbättra samverkan kring att uppmärksamma barn som det finns oro kring?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Hur uppmärksammar ni barnen i samtal med vuxna om våld?
- Frågar ni barn och föräldrar om våldsutsatthet på rutin?
- Har ni något stöd i att samtala med barn?
- Vilka samverkar ni med inom hälso- och sjukvården, förskola, skola och civilsamhälle?
- Är det något ni behöver utveckla?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Barnafrid webbutbildning "Basprogram om våld mot barn".
  - Podd från Socialstyrelsen: "Patienters barn inom primärvården". Med Merike Hansson och Maria Eriksson.
  - Att samtala med barn. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Socialstyrelsen, 2018.
  - Att samtala med barn – om sexuella övergrepp och människohandel. Bilaga 1 i Att samtala med barn. Socialstyrelsen, 2018.
  - Samtal med barn på Kunskapsguiden.se
  - Signaler. Barn och unga berättar. Våld i nära relationer. Barnombudsmannen, 2012
  - "Jag tyckte jag bodde i helvetet." Barns berättelser om att bli utsatt för våld av den som står dem närmast. Maskrosbarn, 2020
  - Barn som upplever våld. Sveriges Kommuner och Regioner, 2020. Våld mot barn 2016. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2017.
-

Våld i ungas relationer

Knappt var femte person mellan 16–24 år uppgav att de någon gång hade utsatts för systematiska kränkningar eller förödmjukelser, försök till inskränkning av deras frihet, hot, trakasserier, misshandel eller sexualbrott av en nuvarande eller före detta partner. Det var vanligare att flickorna utsattes för något av ovanstående jämfört med pojkarna, 26 respektive 14 procent visar en svensk studie.⁷⁵ Att våld är vanligt förekommande bland unga visar även internationella studier.⁷⁶ Ändå riskerar våldet att inte uppmärksammas eller bagatelliseras av vuxenvärlden. Ungas parrelationer ser annorlunda ut än vuxnas parrelationer. Relationen kan ha pågått under en relativt kort tid och relationen kanske inte är officiell för andra.⁷⁷

Utsätts unga för våld på ett annat sätt än vuxna?

Ungas utsatthet är ett problem som kanske inte alltid tas på samma allvar eller uppmärksammas som våld i vuxnas parrelationer. Formerna av våld i ungas relationer skiljer sig dock inte mycket från det våld som utövas bland vuxna och unga utsätts för både sexuellt, fysiskt och psykiskt våld samt kontroll och hot.⁷⁸

En skillnad kan dock vara att våld och kontroll utövas på sociala medier i högre utsträckning än bland vuxna. Sociala medier har en stor betydelse för ungas liv och relationer. Unga personer är mera aktiva på flera plattformar med fler kontakter, såväl kända som okända. Mobiltelefonen kan, liksom för vuxna, användas för att kontrollera var partnern är och vem hen umgås med genom att ringa, sms:a, men också genom att ha kontroll över sociala medier. Digital kontroll kan innebära att en person känner sig tvingad att avbryta det man gör för att svara, och vara rädd för att bli straffad eller skuldbelagd om man inte svarar med en gång. Den utsatta kan känna sig stressad och begränsad över att hela tiden ha koll på telefonen.⁷⁹

75. Brott i nära relationer bland unga. Kortanalys 6/2018. Brottsförebyggande rådet. 2018.

76. Barter et al. Young people's Online and Face-to-Face Experiences of Interpersonal Violence and Abuse and Their Subjective Impact Across Five European Countries. 2017.

77. Överlien, C. Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövande av kontroll. Socialvetenskaplig tidskrift 2018:1.

78. Korkmaz, S. Överlien, C. Responses to youth intimate partner violence: the meaning of youth-specific factors and interconnections. 2019

79. Överlien, C. Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövandet av kontroll. 2018.

Unga som befinner sig i en hederskontext kan riskera barn- och tvångs- äktenskap eller andra åtgärder som familj och släkt tvingar fram utifrån ett hedersperspektiv. Läs mer om hedersrelaterat våld och förtryck i kapitel 5.

Våldet kan få allvarliga konsekvenser

Våld i ungas relationer innebär en förhöjd risk att drabbas av depression, ätstörningar, självmordstankar. Det finns även en större risk för självmordsförsök och missbruk av alkohol och droger, särskilt för flickor.⁸⁰ Våld är även starkt förenat med sämre fysisk hälsa hos unga i likhet med hur det drabbar vuxna.⁸¹ Det förekommer även att unga dödas av sin nuvarande eller före detta partner.⁸² Den som använder våld mot sin partner är ofta lika gammal eller några år äldre än den som utsätts.⁸³ Maktbalansen i ett förhållande kan påverkas av en åldersskillnad på bara några år, till exempel om den ena har ett jobb och tjänar pengar och har ett eget boende och den andra bor hemma.⁸⁴

Både unga och vuxna personer som blir utsatta för våld av sin partner eller tidigare partner kan känna sig tvungna att anpassa sitt liv och använda sig av olika strategier för att undvika våld och skydda sig. Det kan handla om att klä sig på ett visst sätt och sluta med vissa aktiviteter för att inte göra sin partner arg. Bland unga kan det handla om att stanna hemma från skolan för att slippa träffa våldsutövaren.⁸⁵

Att möta den unga personen

Många unga efterfrågar kunskap, stöd och hjälp från vuxna, och om inte annat, ibland bara någon vuxen som visar att den vill och vågar lyssna. De tar inte alltid initiativet till det själva, dels för att det kan vara svårt att tala om våld i alla dess former och dels för att de kan tro att vuxna inte förstår deras situation.

---

80. Barter et al. Young people's Online and Face-to-Face Experiences of Interpersonal Violence and Abuse and Their Subjective Impact Across Five European Countries. 2017.

81. Palm, A. Studies on routine inquiry about violence and victimization and alcohol consumption in youth clinics. Avhandling. Uppsala universitet. 2016.

82. Dödsfallutredningar 2016–2017. Socialstyrelsen 2018.

83. Brott i nära relationer bland unga. Kortanalys 6/2018. Brottsförebyggande rådet 2018.

84. Stödmaterial om killars våld mot tjejer och våld i ungas partnerrelationer. Jämställdhetsmyndigheten, Unga relationer.se Länsstyrelserna. 2020.

85. Korkmaz, Överlien. Responses to youth intimate partner violence. 2019.

Om du kommer i kontakt med unga i ditt arbete kan du ha hjälp av det stödmaterial som Jämställdhetsmyndigheten, Länsstyrelserna och ungarelationer.se har tagit fram om killars våld mot tjejer och våld i unga parrelationer.⁸⁶ I materialet finns bland annat tips på vad som är viktigt att tänka på i mötet med unga:

- Signalera att du vet att det förekommer våld i ungas relationer och att du har kunskap och tar våld på allvar genom till exempel affischer och informationsmaterial i väntrum.
- När du börjar prata om våld i ungas partnerrelationer är det viktigt att du har svar att ge kring vilket stöd som finns att få för den som utsatts eller för den som utsätter någon annan. Innan du börjar ta upp frågan, kolla upp vilka möjligheter till stöd och hjälp som finns för unga inom socialtjänsten och i din kommun.

Ju fler som lyfter frågan om våld i ungas partnerrelationer, och ju mer kunskap unga får, desto lättare är det för dem att prata om sina relationer med vuxna. När vuxna som möter unga pratar om våld i ungas partnerrelationer bidrar de till att minska känslor av skuld och skam, vilket kan leda till att fler unga söker hjälp.⁸⁷

---

⁸⁶. Stödmaterial om killars våld mot tjejer och våld i ungas partnerrelationer. Jämställdhetsmyndigheten, Una relationer.se Länsstyrelserna. 2020.
⁸⁷. Ibid.

FUNDERA

- Är våld i unga parrelationer något du har stött på i ditt arbete?
- Brukar du väcka frågan när du möter unga? Händer det att de själva tar upp om det förekommer våld?
- Är det något som gör att det är särskilt svårt att upptäcka våld i unga parrelationer?
- Känner du dig säker på hur du ska gå vidare för att stödja unga att komma ur en våldsam relation?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Vilka insatser och vilket stöd kan erbjudas barn under 18 år och unga över 18 år som är utsatta för våld?
- Hur samarbetar ni inom socialtjänsten när det gäller insatser och stöd för barn under 18 år som utsatts för våld?
- Mot bakgrund av att våld i unga parrelationer är relativt vanligt – vilka förebyggande insatser arbetar ni med?
- Hur arbetar er kommun med våldsutövare i nära relationer som är under 18 år?
- Är det något ni behöver utveckla?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Stödmaterial om killars våld mot tjejer och våld i ungas partnerrelationer. Jämställdhetsmyndigheten, Länsstyrelserna och ungarelationer.se.
  - Brott i unga relationer. Kortanalys 6/2018. Brottsförebyggande rådet.
-

KAPITEL 3

Våldsutövande

I kapitel 3 ges en översiktlig bild av olika perspektiv på orsaker till våld och en beskrivning av typer av våld. Kapitlet beskriver också våld mot barn inom familjen. Vill du läsa mer om behandling av våldsutövare kan du ta del av Socialstyrelsens rapport *Behandlingsmetoder för personer som utövar våld*.

Olika förståelser av våld

Våld i nära relationer kan diskuteras med olika teoretiska perspektiv som utgångspunkt. De vanligaste perspektiven är det *individualpsykologiska* perspektiv, med fokus på individuella faktorer och det *strukturella* perspektivet, med fokus på bristande jämställdhet och skev maktfördelning mellan kvinnor och män.

Forskare som intresserar sig för det individualpsykologiska perspektivet studerar faktorer hos individen och våldsutövarens bakgrund och upplevelser av våld i barndomen. De har funnit kopplingar mellan våldsamma män och personlighetsstörningar och annan psykisk ohälsa samt erfarenheter av bland annat våld under uppväxten. Många män som är våldsutövare har också själva upplevt våld som barn.⁸⁸ Även drog- och alkoholanvändning är vanligt hos personer som är våldsamma i nära relationer liksom stress och depressioner.⁸⁹ ⁹⁰ Det finns också kopplingar mellan våld och yttre faktorer så som ekonomiska problem och arbetslöshet visar forskning.⁹¹

Det strukturella perspektivet på våld har fokus på faktorer i samhället i stort där bristande jämställdhet mellan kvinnor och män har en viktig roll. Orsaker till våld söks inte hos individen utan i samhällets utformning och maktordning och är inbyggt i samhällsstrukturen. Våldet förklaras utifrån de ojämlikheter som finns mellan män och kvinnor i samhället i stort.⁹² Här spelar mansrollen och maskulinitet en stor roll för förståelse av våldet, där våldet beskrivs som ett sätt för män att leva upp till mansrollen.⁹³ ⁹⁴ I den nationella strategin som regeringen har tagit fram är detta en central utgångspunkt.⁹⁵

---

88. Behandling av män som utövar våld i nära relationer: en utvärdering. Socialstyrelsen, 2010.

89. Thomas, L.W och Bennett, C. Stoops. The treatment needs of substance abusing batterers: A comparison of men who batter their female partners. *Journal of Family Violence*, 28:2, 121-129. 2012 i Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. VKV, 2020.

90. Askeland, I. R., Lømo, B., Strandmoen, J. F., Heir, T., & Tjersland, O. A. (2012). Kjønnetegn hos menn som har oppsøkt Alternativ til Vold (ATV) for vold i nære relasjoner. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

91. Hearn, J. *The Violence of Men*. Longon Sage Publication, 1998 i Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. VKV, 2020.

92. En kunskapsöversikt: mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Stockholm. Sveriges kommuner och landsting, 2006.

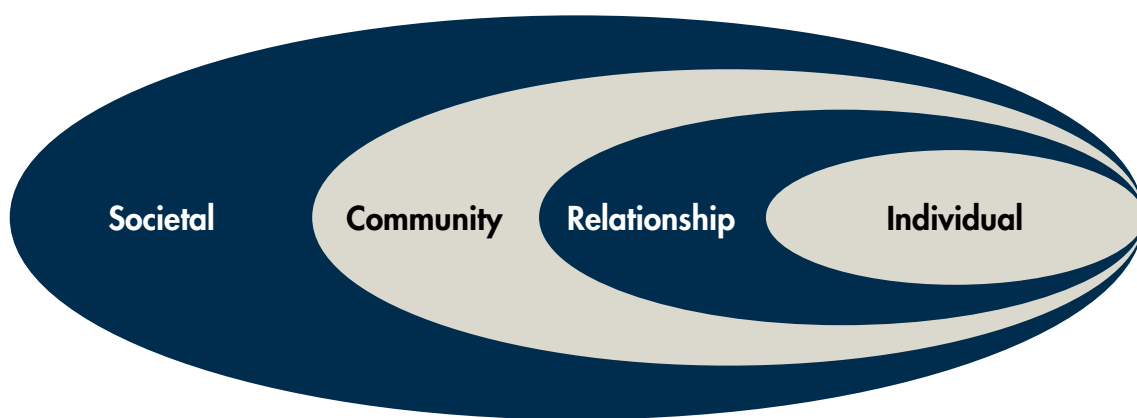
93. Gottzén, L. Skam, maskulinitet och respons på mäns våld mot kvinnor. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr2, 75-91. 2013. I Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. VKV, 2020.

94. Messerschmidt, J.W. *Flesh and blood: Adolescent gender diversity and violence*. Lanham: Rowman och Littlefield Publishers. I Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. VKV, 2020.

95. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Utdrag (kapitel 5, sid 109-155) ur *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid* Skr. 2016/17:10.

Samspel mellan olika faktorer

Enligt en ekologisk (ordet ekologi är i den här modellen synonymt med livsmiljö) eller holistisk⁹⁶ modell – som bland annat används av WHO – kan våld förstås utifrån ett samspel mellan strukturella, samhälleliga, relationsbetingade och individuella faktorer. Varken de som utövar våld eller de som utsätts för våld utgör homogena grupper, och det finns inte *ett* perspektiv eller *en* faktor som kan förklara allt. Såväl grundläggande riskfaktorer som utlösande faktorer behöver analyseras.⁹⁷

Ecological model for understanding violence.

Hämtad från World report on violence and health. WHO 2002. Krug et al. 2002. Community= samhällelig socialoekonomiska förhållanden. Societal= strukturell, grad av jämställdhet i samhället.

Även de flesta forskare är överens om att det inte finns en förklaringsmodell för våldsutövning och poängterar vikten av att vara öppen för flertalet förklaringar.⁹⁸

Våldsmönster mellan vuxna i nära relation

I ett försök att förstå varför personer utövar våld har forskare använt sig av olika kategorier av våldsutövning. Syftet med att dela in våld i olika kategorier var att bättre kunna utforma insatser och behandling utifrån de olika typerna av våld.

96. Holistisk= helhet.

97. Krug, E G et al. World report on violence and health. Geneva: World Health Organization; 2002.

98. Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. Västragötalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer. Göteborg, 2020.

Enligt detta synsätt delas våldet in i fyra olika våldsmönster i nära relation, där de viktigaste skiljelinjerna baseras på graden av kontroll och makt:⁹⁹

De vanligaste tre typerna är:¹⁰⁰

- kontrollerande och tvingande våld (Intimate terrorism)
- situationsbaserat våld (Situational Couple Violence)
- våldsamt motstånd (Violent resistance)

Kontrollerande och tvingande våld. I det kontrollerande våldet utövas ett systematiskt nedbrytande våld mot partnern i syfte att ta makten och kontrollen i relationen och över partnern. Det kontrollerande våldet eskalerar och utövas vanligtvis av män. Det kan börja med psykiskt våld men utvecklas inte sällan till fysiskt och sexuellt våld och kan ge allvarliga skador eller till och med leda till döden. I mönstret ingår också psykiskt våld som skuldbeläggning, hot, förnedring, ekonomiskt våld och tvång av olika slag. Vid den här typen av våldsmönster känner den våldsutsatta ofta en stark rädsla för våldsutövaren.

Situationsvåld. I en parrelation kan det vara situationer som uppstår där båda parterna blir våldsamma mot varandra. Det handlar om par som inte har förmågan att lösa konflikter på ett adekvat sätt, utan de skriker och smutskastar varandra. Ibland eskalerar bråken till knuffar, stötar och att ta tag i den andra. Situationsvåld är sällan grovt och de som har erfarenhet av detta våldsmönster uppger att de inte är rädda för sin partner.

Våldsamt motstånd. Detta våldsmönster utövas oftast av kvinnor. Det kan handla om att kvinnan under en längre tid har varit utsatt för ett kontrollerande våld och till slut slår tillbaka för att skydda sig själv eller sina barn. Våldsmönstret har inte ett kontrollerande syfte.

Beroende på vilken typ av våld som utövas kan det finnas olika behov, både hos den utsatta och den som utövar våldet.

---

99. Det var den amerikanske forskaren Michael P. Johnson som först började att tala om olika våldsmönster som han identifierade i sin forskning i mitten av 1990-talet. Johnson, Michael P. Conflict and control: gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women*. 12 (11): 2006, 1003–1018.

100. Ömsidigt kontrollerande våld är den fjärde typen. Denna typ av våld är mer ovanligt och mindre beforskat än de andra våldsmönstren. Detta våldsmönster har inte med ensidig makt och kontroll att göra, utan båda parterna försöker utöva kontroll mot varandra.

I det kontrollerande
våldet utövas ett
systematiskt nedbrytande
våld mot partnern
i syfte att ta makten och
kontrollen i relationen
och över partnern.

Vårdsmönster vid våld mot barn

Både mammor och pappor och andra viktiga vuxna kan utsätta barn för våld. En mindre grupp föräldrar använder kroppslig bestraffning och annan kränkande behandling regelbundet som ett sätt att visa sin makt i relationen till barnet. Andra kan i grunden ha en god föräldraförmåga men klarar inte av den påfrestning som exempelvis ett barn med funktionsnedsättning, en vårdnadstvist eller en komplicerad styvfamiljsproblematik innebär och kan därför utöva våld mot barnet i olika situationer som upplevs som påfrestande.¹⁰¹ Det finns också föräldrar som utsätter barnen för försummelse. Det kan bland annat bero på att de varken kan leva upp till sina ambitioner eller hitta sina förmågor på grund av stress, dålig ekonomi, sjukdom, missbruk eller svåra livshändelser.¹⁰²

Socialtjänstens ansvar vid våldsutövande

Det hör till socialnämndens uppgifter att verka för att personer som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende (5 kap. 11 a § SoL). Socialnämnden ska efter en utredningen enligt 11 kap. 1 § SoL erbjuda en våldsutövare insatser med utgångspunkt i dennes förutsättningar och behov (6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39). När socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående. En sekretessbrytande bestämmelse (10 kap. 18 c §) i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) gör det möjligt för socialtjänsten och hälso- och sjukvården att under vissa förutsättningar lämna uppgifter till Polismyndigheten. De gäller uppgifter som rör en enskild eller en närstående till den enskilde i syfte att förebygga att allvarigare vålds-, frids- eller sexualbrott begås mot en närstående. När socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående.

Läs mer:

Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården, Socialstyrelsen 2023 (Artikelnummer 2023-6-8592).

101. Making Life a Safe Adventure. Strengthening families of children with disabilities to prevent maltreatment Bologna: AIAS Bologna Onlus, Daphne programme; 2008

102. Den bästa och svåraste uppgiften i världen. Allmänna Barnhuset, 2018.

Unga våldsutövare

Utifrån den kunskap som finns kring våld i ungas relationer finns det många likheter med våld som utövas mellan vuxna.¹⁰³ Både unga män och kvinnor utövar våld i nära relationer, men det är främst unga kvinnor som utsätts och unga män som utövar våldet, i likhet med hur våldet utövas bland vuxna. Det är vanligare att unga män utsätter sin kvinnliga partner för kontrollerande våld och kvinnor är oftare rädda för sin pojkvän som utsätter dem för våld än om förhållandet är det motsatta.^{104 105}

Tidigare forskning om våld bland unga har intresserat sig för våld som utövas av en okänd förövare. Men på senare år har forskningen även handlat om det våld som utövas i ungas i nära relationer.¹⁰⁶ För det fortsatta utvecklingsarbetet med unga våldsutövare i nära relationer behövs det mer kunskap, något som har uppmärksammats i samhällsdebatten och av beslutsfattare.^{107 108}

Behandling av våldsutövare

En utgångspunkt för behandling av våldsutövare är att de väljer att utöva våld. Det går alltid att välja något annat. Våld utövas också för att det fungerar kortsiktigt. Våldsutövaren får sin vilja igenom, får utlopp för känslor, tar makten över person eller situation och slipper på så sätt sin känsla av vanmakt. Att utöva våld bemästrar också rädsla, panik, kontrollförlust och ångest.¹⁰⁹

En norsk studie av män i behandling för våldsproblematik visade att majoriteten av männen uppfyllde en psykiatrisk diagnos. Det var exempelvis depression, ångest, alkoholberoende eller personlighetsproblematik. Majoriteten av männen hade också egen erfarenhet av våld under uppväxten, främst fysiskt våld, psykiskt våld och känslomässig försummelse.¹¹⁰

103. Korkmaz, S. Överlien, C. Responses to youth intimate partner violence: the meaning of youth-specific factors and interconnections. 2019.
104. Våldet mot kvinnor och män i nära relationer: Våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet Stockholm: Brottsförebyggande rådet (rapport 2009:12).

105. Gottzén, L. och Korkmaz, S. Killars våld mot tjejer i nära relationer, i Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2013.

106. Gottzén och Korkmaz. Killars våld mot tjejer i nära relationer. 2013.

107. Se bland annat: Vi måste stoppa våldet i tidig ålder. SvD 210420.

Våld i relationer börjar redan i unga år. SvD 210517.

108. Våldsförebyggande insatser gentemot unga i partnerrelationer ska stödjas. www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/06/

Uppdrag att studera våld i nära relationer bland unga. www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/09/

109. Isdal, P. Meningen med våld, Stockholm: Förlagshuset Gothia, 2000.

110. Askeland, I. R., Lømo, B., Strandmoen, J. F., Heir, T., & Tjersland, O. A. Kjønnetegnet hos menn som har oppsøkt Alternativ til Vold (ATV) for vold i nære relasjoner. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, 2012.

Utväg - ett sätt att samverka

Utväg är en specialistverksamhet i Västra Götalandsregionen (Skaraborg och Södra Älvsborg) som grundar sig på myndighetssamverkan mellan kommun, hälso- och sjukvård, polis- och åklagarmyndighet samt kriminalvård. Utväg erbjuder stöd i form av enskilda samtal och gruppverksamhet till våldsutsatta, våldsutövare och deras barn. Utväg har sett i sina grupper för personer med våldsproblematik att vem som helst kan vara den som utövar våld, men det finns vissa sårbarhetsfaktorer:

- Psykisk ohälsa.
- Låg självkänsla (som ofta är grunden till svartsjuka).
- Otryggt anknytningsmönster.
- Tillitsbrist.

Att ställa frågor om våldsutövande

I HFSL-FS 2022:39 framgår att socialtjänsten har ett ansvar för att erbjuda en våldsutövare insatser med utgångspunkt i dennes förutsättningar och behov. Att få frågor om våldsutövande kan väcka skam hos den som har utövat våld. Skammen kan i sin tur väcka ilska och förnekelse. Ibland kan en person som utövar våld erkänna själva våldshandlingen, men ansvaret läggs på någon annan. I de flesta fall får du förmodligen ett nej på frågan, men om våldsutövaren är i ett läge där hen känner sig motiverad till förändring kan en fråga göra stor skillnad.

FUNDERA

- Vad väcker våldsutövande i stort och personer som utövar våld för tankar och känslor hos dig?
- Vad väcker det för tankar och känslor hos dig att personer blir utsatta för våld i nära relationer?
- Vad tänker du det krävs för förändringar för att våldet ska upphöra?
- Vad tänker du om att ställa frågor till personer du möter om de utövar våld i sina nära relationer?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Vilka rutiner och arbetssätt för att upptäcka och motivera våldsutövare att ändra sitt beteende har ni i er verksamhet?
- Finns det insatser för stöd till förändring till våldsutövare inom er kommun?
- Finns rutiner för om och när kontakt ska tas med polisen?
- Finns det särskilda program för våldsutövare i er kommun? Är de utvärderade?
- Hur skyddar ni/arbetar ni med den våldsutsatta och eventuella barn under behandling av våldsutövare?
- Är det något ni behöver utveckla?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen, 2020.
- Att arbeta med våldsutövare på NCK:s kunskapsbank. <https://nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-kommuner/att-arbeta-med-valdsutovare/att-arbeta-med-valdsutovare>
- Välj att sluta – En telefonlinje för personer som utövar våld i nära relationer. Länsstyrelsen i Stockholm, 2020. Tel.nr: 020-55 56 66
- Partnerkontakt: Säkerhetsarbete med våldsutsatta personer när våldsutövaren går i behandling. En studie av en försöksverksamhet. Socialstyrelsen, 2015.

KAPITEL 4

Förebygga och upptäcka

Kapitel 4 handlar om förebyggande arbete mot våld, vikten av ett gott bemötande och vilka förutsättningar som behövs för att fråga om våld. Det tar också upp exempel på hur du kan fråga om våld. Om du vill lära dig mer om att ställa frågor om våld kan du ta del av de filmer och annat material som Nationellt centrum för kvinnofrid har tagit fram.

Tre nivåer av preventivt arbete

Socialtjänsten har en möjlighet att upptäcka våldsutsatthet och våldsutövande och förebygga fortsatt utsatthet genom att ge stöd och hjälp. Socialtjänstens arbete kan handla om att upptäcka riskfaktorer för våld för att kunna erbjuda stöd och hjälp i ett tidigt skede så att våld aldrig uppstår.

Våldsförebyggande arbete kan bedrivas på olika nivåer i samhället. Man brukar prata om tre typer av prevention; *universell*, *selektiv* och *indikativ*. Det beskriver *till vem/vilka* som insatsen/arbetet är riktat.¹¹¹

Ibland delas förebyggande insatser in i primär, sekundär och tertiärt arbete:

- **Primärpreventiv:** förhindra att något händer.
- **Sekundärpreventiv:** tidiga insatser.
- **Tertiärpreventiv:** sena insatser, rehabilitering, skydd.

¹¹¹. Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete. Jämställdhetsmyndigheten, 2019.

Tidigt stöd kan förhindra att våld utövas

Att erbjuda tidiga insatser och stöd kan förhindra att våld utövas. Ett exempel på detta kan vara att erbjuda allmänt riktat föräldraskapsstöd till familjer där det finns anledning att tro att det kan finnas en ökad risk för våld. Det kan även handla om olika insatser för att arbeta mot social utsatthet.

Att upptäcka utsatthet för våld

En annan form av förebyggande arbete är att tidigt uppmärksamma våldsutsatthet för att kunna gå in med (tidiga) insatser som förhindrar upprepad utsatthet. Detta arbete kan bedrivas både på universell nivå (till exempel att frågan om våld ställs till alla) och selektiv nivå (till exempel att våld uppmärksammas särskilt i vissa grupper) och indikativ nivå (stöd till våldsutsatta kvinnor).

Förebyggande arbete kan alltså vara att ställa frågor om våld till alla inom vissa verksamheter, till exempel socialpsykiatri och missbruks- och beroendevården där våldsutsatta personer är överrepresenterade. Personal inom äldreomsorg, funktionshindersomsorg och verksamheter som möter barn behöver också vara uppmärksamma på om det kan förekomma våld.

I studier som gjorts bland våldsutsatta kvinnor lyfter kvinnorna fram hur viktigt det är att personalen är engagerad, har kunskap om våld och visar ett gott bemötande och respekt när de inbjuder till samtal om våld. Kvinnorna såg också frågor om våld som en möjlighet att få information och stöd. Det var viktigt för de våldsutsatta att de fick ett skäl till varför de blev tillfrågade om våldsutsatthet för att minska deras misstänksamhet och rädsla för stigmatisering.¹¹²

---

112. Chang, J, et al. Health care intervention for intimate partner violence: What women want. *Women's Health Issue*. 2005; 15 (1): 21-30.

Socialtjänstens ansvar

Av HSLF-FS 2022:39 framgår att socialnämnden ska fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka

1. våldsutsatta som behöver stöd och hjälp,
2. barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp och
3. våldsutövare som behöver insatser för att ändra sitt beteende.

Personal som arbetar inom socialtjänsten rekommenderas också att ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående. Socialstyrelsen rekommenderar utifrån bästa tillgängliga kunskap att personalen i hälso- och sjukvården och socialtjänsten bör erbjudas fortbildning.

Bemötande

Självkänsla och tilltro till sig själv och andra kan vara påverkad av att ha varit utsatt för våld. Därför är det viktigt att den våldsutsatta bemöts med respekt, förståelse och empati och känner sig delaktig i kontakten med socialtjänsten. För att den våldsutsatta ska våga och orka berätta om det som hänt är det särskilt viktigt att inte känna sig ifrågasatt. En lyhörd och förtroendefull relation som är stödjande och inte dömande behöver därför skapas. Att ha kunskap om våld i nära relationer leder till ett bättre bemötande visar studier.¹¹³

Det är betydelsefullt *hur* och under vilka omständigheter frågan ställs för att den våldsutsatta ska kunna och vilja ta emot samhällets stöd. Som yrkesverksam är ditt bemötande centralt eftersom det kan minska eller förstärka känslor av skuld och skam. Vikten av att lyssna aktivt och vara lyhörd men samtidigt inte pressa den enskilde att svara har bland annat lyfts fram av WHO.

Förutsättningar för att en verksamhet ska kunna ställa frågor om våld är att

- verksamheten har en rutin för hur frågor kan ställas
- personalen har utbildning i hur man frågar om våld
- personalen ställer frågorna i en trygg miljö
- personalen inger förtroende
- verksamheten har rutiner att lotsa vidare inom organisationen eller till annan verksamhet för stöd.¹¹⁴

¹¹³. Granskning av kommuners arbete med våld i nära relationer 2018. En rapport med IVO:s iakttagelser från 14 kommuners arbete. Inspektionen för vård och omsorg, 2019. s.16.

¹¹⁴. Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines: World Health Organization, 2013.

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Finns rutiner för hur du kan fråga om våld?
  - Har du och dina kollegor fått utbildning i hur man frågar om våld?
  - Har ni utarbetat arbetssätt för att stödja våldsutsatta i kontakt med ansvarig verksamhet för stöd och skydd?
  - Har ni ett samarbete för arbetet med våldsutsatta i er kommun?
  - Finns lokaler att genomföra samtal om våld i där den våldsutsatta kan känna sig trygg och bekväm med att berätta?
  - Är det något i verksamheten som behöver utvecklas kring rutinerna?
  - Vilka ord använder ni för att benämna våld?
-

Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar av vuxna visar att det mest omfattande problemet var att våldet inte upptäcktes av de samhällsaktörer som kvinnan hade haft kontakt med. Våldet blev oftast inte känt om inte den våldsutsatta på eget initiativ valde att berätta om sin utsatthet. Utredningarna visar bland annat att socialtjänsten inte ställde frågor om våld trots att rutiner fanns. Inte heller hade hälso- och sjukvården frågat något av de brottsoffer de haft kontakt med om erfarenheter av våld, trots att verksamheterna i nästan samtliga fall hade egna skriftliga rutiner om att göra det.¹¹⁵

Hur underlättar du för en våldsutsatt att berätta?

Det kan vara svårt för en våldsutsatt person att prata om att våld förekommer. Det kan behövas gott om tid och flera samtal för att våga lita på omgivningen och kunna berätta. Att bekräfta allvaret i den våldsutsattas berättelse och informera om exempelvis rättigheter, lagar och vilken hjälp det finns att få kan vara viktigt för den våldsutsatta. Kommunikation och bemötande är grunden för hur ett möte upplevs och du som företrädare för socialtjänsten har möjlighet att påverka så att den våldsutsatta känner sig trygg.

För att kommunikationen ska fungera behöver den som lyssnar ta ställning till den våldsutsattas förutsättningar. Har den våldsutsatta en funktionsnedsättning som kräver särskilt kommunikationsstöd? Har personen någon sjukdom man behöver ta hänsyn till? Förekommer språksvårigheter av olika slag, till exempel språkstörning eller avsaknad av kunskaper i svenska? Behöver en tolk anlitas? Har den våldsutsatta andra erfarenheter, som till exempel missbruk, som har betydelse för vad han eller hon kan och vill berätta? Har personen problem med tillit till myndigheter, till exempel erfarenhet av diskriminering eller av andra skäl?

---

115. Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen 2018.

FUNDERA

- Hur tänker du att det är, för de du möter i ditt arbete, att berätta om svåra saker såsom sin utsatthet? Vad tänker du att de skulle kunna behöva för att berätta?
- Hur tror du att en person som berättar om våld för dig upplever situationen? Hur frågar du vidare?
- Hur hanterar du dina egna känslor kring det våld en person berättar om? Kan du få stöd hos dina kollegor?
- Känner du dig säker på hur du ska agera efter att ha tagit del av berättelser om våld? Behöver du stöd från din chef?
- Hur kan den våldsutsatta skyddas från fortsatt och i värsta fall ökat våld som inte är ovanligt när någon vill lämna en våldsam relation?

Att använda tolk

En myndighet ska använda tolk och se till att översätta handlingar om det behövs för att den enskilde ska kunna ta till vara sin rätt när myndigheten har kontakt med någon som inte behärskar svenska. En myndighet ska under samma förutsättningar använda tolk och göra innehållet i handlingar tillgängligt när den har kontakt med någon som har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att se, höra eller tala. Detta framgår av 13 § förvaltningslagen (2017:900).

I vissa fall kan telefontolk vara ett bra alternativ. Anonymiteten ökar och tolkens kön, etniska bakgrund, religion, politiska tillhörighet och andra faktorer blir mindre viktiga.

Bildsamt

Personer med kommunikativa och kognitiva svårigheter löper ännu större risk att utsättas för våld på grund av deras svårigheter att berätta om vad de utsatts för. Om man har kommunikativa eller kognitiva svårigheter kan man behöva stöd både för sin uttrycksförmåga, sin förståelse och sitt tänkande och resonering. Personer som har kommunikationssvårigheter eller kognitiva svårigheter kan behöva bildstöd för att kunna både berätta om vad de varit med om, men också för att kunna förstå och diskutera vad våld är och vad som är tillåtet och inte. Hos Bildsamt – bilder som stöd i samtal om våld – finns material av tre olika slag: förebyggande, upptäckande och hanterande material som kan användas i samtal om våld.

Infogeneratorn

Stöd för att ge information om föräldraskapsstöd, våld, och tvångsäktenskap på flera olika språk. Infogeneratorn är ett verktyg som hjälper kommun, landsting och idéburen sektor med översatt information. Infogeneratorn.se.

Hur kan du ställa frågor om våld?

Det här avsnittet handlar om vad du kan behöva tänka på för att uppmärksamma våld och hur du ska bemöta den person du misstänker utsätts för våld. Du får förslag på frågor som kan ställas.

Frågor om våld till vuxna

Socialtjänsten behöver vara uppmärksam på situationer där det kan förekomma våld, även om en hjälpsökande inte direkt talar om detta, till exempel då en kvinna kontaktar socialtjänsten för att få hjälp med andra problem.

När det är en närstående som är våldsutövare är benägenheten mindre att berätta om våld och det kan vara smärtsamt att redogöra för våldsamma händelser och därför kan samtalet behöva ta tid. Det kan underlätta om man redan från början försöker sätta upp en ram för samtalet, bestämmer hur lång tid som finns till förfogande och när uppföljningen ska ske. I vissa fall kan den våldsutsatta behöva få information om olika handlingsalternativ på en gång, till exempel få kontakt med en kurator eller olika insatser inom socialtjänsten, eller få veta hur man gör en polisanmälan.¹¹⁶ Ibland behöver den våldsutsatta få hjälp med att ta sådana kontakter.

När du ställer frågor om våld är det bra att använda konkreta ord, till exempel *slag* och *knuffar* istället för att sammanfatta allt i ordet våld. Det är också betydelsefullt att det är den våldsutsattas egen upplevelse som är i fokus. Ett stöd i det kan vara att använda uttryck som ”blivit rädd”, ”varit med om något obehagligt”, ”gjort dig illa” och så vidare.¹¹⁷

Detta är några exempel på direkta frågor:

- Har någon slagit, sparkat, skrämt eller gjort dig illa?
- Jag ser att du har ett blåmärke på armen, hur fick du det?
- Jag undrar lite, är det något som har hänt dig?
- Har det hänt att du känt dig rädd för någon i din närhet eller släkt?
- Känner du dig trygg där du bor nu?
- Känner du dig säker med din partner?

---

¹¹⁶. Socialstyrelsen. Att vilja se, vilja veta och att våga fråga. 2014.

¹¹⁷. Ibid.

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, beskriver i *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar (2019)* att det ibland kan vara bättre att ställa mer direkta frågor som kan fånga in sådant som kvinnan själv inte är medveten om eller inte betraktar som våldsamt beteende. Några exempel på sådana frågor är:

Har din partner

- ofta frågat vad du gör när du inte är hemma?
- varnat dig för att separera från honom/henne?
- varnat dig för att berätta saker som han/hon har gjort?
- anklagat dig för att flirta eller vara sexuellt utmanande?
- talat nedvärderande om dina vänner och/eller din familj?
- uttryckt missnöje över att du träffat dina vänner eller din familj?
- sagt att du är dum eller inkompetent?
- kallat dig fula ord?
- skrikit högt eller slagit i dörrar?
- talat nedvärderande om ditt utseende eller din person?
- sagt nedvärderande saker om dig till andra?
- varnat dig för att begära ensam vårdnad?
- hotat att skada dig?
- kommit till din bostad mot din vilja?
- hotat att skada barnen eller dina djur?

Frågor om sex och sexuella övergrepp kan både vara svåra att ställa och mycket känsliga att svara på. Du kan ändå behöva fråga om det för att få klarhet i vad den våldsutsatta har blivit utsatt för. Genom att visa empati, förståelse för och kunskap om hur den våldsutsattas tillvaro kan se ut, kan du bidra till att skapa en förtroendefull relation.

- Har du känt dig tvingad eller pressad att ha sex fast du inte har velat själv?
- Har du känt dig tvingad eller pressad att utföra andra sexuella handlingar fast du inte har velat själv?
- Har du blivit filmad eller pressad till att skicka sexuella bilder som sedan används emot dig?

Det finns flera bedömningsmetoder för att fråga om och bedöma fara för att bli utsatt för våld. För att ge stöd till socialtjänsten i att fråga om våld och göra riskbedömningar för ytterligare våld har Socialstyrelsen tagit fram tre olika standardiserade bedömningsmetoder.^{118 119}

Bedömningsmetoderna består av en manual och följande instrument:

- FREDA-kortfrågor som är ett formulär som ger professionella stöd för att fråga om våld.
- FREDA-beskrivning som ger en närmare beskrivning av karaktären och omfattningen av det våld som en person varit utsatt för, såväl psykiskt som fysiskt och sexuellt.
- FREDA-farlighetsbedömning avser att ge en bild av risken för fortsatt utsatthet för våld eller dödligt våld. Bedömningen görs i samtal med den våldsutsatta.

FREDA kortfrågor kan användas av socialtjänstpersonal som inte i sin roll utreder våldsproblematik men som kan använda dem för att upptäcka och uppmärksamma våld. FREDA beskrivning och farlighetsbedömning görs inom ramen för professionella utredningar om våldsutsattas behov av skydd.

Finns det barn i familjen?

Det är viktigt att uppmärksamma om det finns barn i familjen eftersom barn som lever i en familj där det förekommer våld ofta far illa och de kan komma att behöva stöd och skydd för egen del. Tänk på att genast göra en orosanmälan enligt 14 kap. 1 § SoL om du i din verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Det finns ett ansvar för personal inom socialtjänsten att vidarebefordra uppgifter om barn som är i behov av stöd och skydd till den enhet som ansvarar för den sociala barn- och ungdomsvården.

Läs mer i kapitel 2 Barn och unga.

---

¹¹⁸ FREDA – standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. Socialstyrelsen 2014
¹¹⁹ Instrumenten är inte utformade för att fånga in aspekter som är specifika för en hedersrelaterad kontext kring våldet. Instrumenten är heller inte utformade för att beskriva våldet eller bedöma risk för fortsatt våld när det gäller barns egen utsatthet.

Se hela människan – inte bara våldet

Helhetssyn är ett centralt begrepp inom socialtjänsten. Att som personal ta hänsyn till och fokusera på flera livsområden, förmedlar att hela livssituationen har betydelse, vilket kan bidra till att väcka motivation och positiva förväntningar på förändring. En helhetssyn kan även omfatta att se till den våldsutsattas eventuella barns bästa, och att ge stöd i föräldraskapet.

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Har ni fått utbildning i hur man kan arbeta med FREDA kortfrågor eller något annat stödmaterial för att fråga om våldsutsatthet? Kompletterar ni med annan information – i så fall vad? Hur arbetar ni för att skapa trygghet och tillit i mötet med den våldsutsatta?
- Har ni fungerande rutiner och arbetssätt för hur ni anmäler oro för barn som far illa?
- Diskuterar ni frågan om att upptäcka och fråga om våld på din arbetsplats?
- Följer ni upp arbetet med att upptäcka och fråga om våld på något sätt?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Du kan läsa mer om bedömningsmetoder och FREDA på Kunskapsguiden:
<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/vald-och-fortryck/vald-i-nara-relationer/bedoma-risk-och-behov-av-stod/>
- NCK har tagit fram ett utbildningsmaterial till stöd för personal om att ställa frågor om våld. *Att ställa frågan om våld – ett utbildningsmaterial, 2011.*
- VKV - Västra Götalandsregionens kompetenscenter om våld i nära relationer har tagit fram *Handbok om våld i nära relationer* där fler exempel på hur du kan fråga finns samt frågeformuläret Frågor om våld (FOV) i olika versioner.
- NCK har också tagit fram utbildningsfilmer om att ställa frågor om våld:
<https://nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-kommuner/att-arbeta-med-valdsutsatta/att-stalla-fragor-om-vald-i-socialtjansten/>

Utreda våld och samverka

Arbetet med våldsutsatta kan vara komplext eftersom problemen kan vara mångsidiga och det kan finnas flera professionella som den våldsutsatta personen behöver ha kontakt med. Det kan därför finnas behov av samarbete både internt inom socialtjänsten och externt mellan olika professioner och aktörer så som polis och övrigt rättsväsende, hälso- och sjukvård, psykiatri, missbruks- och beroendevård, kvinnojourer och skyddade boenden.

Att bedöma stödbehov vid våldsutsatthet

För att våldsutsatta ska kunna erbjudas de stödinsatser som svarar upp mot deras individuella behov av stöd, behöver den våldsutsattas situation utredas. Det ska vara tydligt inom socialtjänsten var ansvaret i organisationen ligger för ärenden som rör våldsutsatta eller barn som bevittnat våld.¹²⁰ Risken finns annars att frågan ”faller mellan stolarna” vilket skulle kunna leda till att våldsutsatta inte får det stöd och den hjälp som behövs. Det måste därför finnas ett utpekat ansvar för var i organisationen våldet ska utredas. Socialtjänstens bedömning av risk för ytterligare våld är en del av utredningen av den våldsutsattas behov av skydd och stöd.¹²¹

En riskbedömning är alltid en uppskattning av en specifik risk och oavsett hur riskbedömningen genomförs kan den inte sägas fånga ”en sann risk”. Den bidrar med en kvalificerad uppskattning av risken för ytterligare våld.

Socialnämnden ska erbjuda en våldsutsatt vuxen insatser, akut och på kort sikt, med utgångspunkt i den vuxnas behov av skydd, stöd och hjälp. Nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

Det räcker oftast inte att bedöma risken för fortsatt våld vid ett tillfälle och betrakta utfallet som ett slutlig svar på frågan om vilka hot eller riskfaktorer som den våldsutsatta kan möta. Bedömningen av risk kan snabbt bli inaktuell. Socialnämnden behöver vid behov därför se över och ta ställning till om en ny riskbedömning behöver göras.¹²²

Socialtjänstens ansvar

Enligt 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39 ska våldsutsatta personer erbjudas insatser akut och på kort och lång sikt. Socialtjänsten har ett ansvar att erbjuda stöd, oavsett om individen väljer att stanna eller lämna relationen.

¹²⁰. 2 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

¹²¹. 4 kap. 1 § och 5 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

¹²². 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39. Se även Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Socialstyrelsen, 2023.

Samverkan ökar möjligheter till ett bättre stöd

Våldsutsatta kan ha kontakt med flera enheter inom socialtjänsten samtidigt. Det kan då vara aktuellt att träffa den våldsutsatta tillsammans för att bedöma hela situationen och behovet av stöd. Det kan även finnas andra verksamheter utanför socialtjänsten som den våldsutsatta behöver stöd från, där socialtjänsten kan bidra med stöd i kontakter.¹²³

När någon har behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården ska kommunen tillsammans med regionen upprätta en individuell plan. Planen ska upprättas om kommunen eller regionen bedömer att den behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda och om den enskilde samtycker till att den upprättas.^{124 125}

Samordnad individuell plan, SIP

Den samordnade individuella planen, SIP, beskriver insatser som en person har behov av från både hälso- och sjukvård samt socialtjänst och som tagits fram genom gemensam planering.¹²⁶ Syftet med en SIP är att säkerställa att personens behov av dessa insatser blir tillgodosedda. Exempelvis personer med missbruks- och beroendeproblematik har ofta behov av vård- och stödinsatser som behöver samordnas och anpassas kontinuerligt. Kommunen och regionen har långtgående skyldigheter när det gäller att upprätta en SIP.¹²⁷ Skyldigheten inträder så snart ett behov av en sådan plan har uppmärksamats. En SIP är frivillig för patienten/klienten som måste ge sitt samtycke till att en SIP upprättas.

Av planen ska det framgå:

1. vilka insatser som behövs
2. vilka insatser som respektive huvudman ska svara för
3. vilka åtgärder som vidtas av någon annan än kommunen eller regionen
4. vem av huvudmännen som ska ha det övergripande ansvaret för planen.¹²⁸

På Kunskapsguiden.se kan du läsa mer om SIP.

---

123. Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.

124. Använd SIP – ett verktyg vid samverkan för alla över 18 år, vuxna och äldre version 3.0, Sveriges Kommuner och Landsting.

125. 2 kap. 7 § SoL och 8 kap. 7 § HSL.

126. 16 kap. 4 § HSL.

127. Prop. 2008/09:193 s. 30.

128. 16 kap. 4 § HSL.

KAPITEL 5

Hedersrelaterat våld och förtryck

Kapitlet handlar om hedersrelaterat våld och förtryck och våldets kännetecken samt på vilket sätt det skiljer sig från våld i nära relation. Barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstymning som är specifika uttryck för hedersrelaterat våld beskrivs också. Kapitlet ger även en bild av konsekvenser av hedersrelaterat våld och hur ett uppbrott från våldet kan se ut.

Vill du lära dig mer om hedersrelaterat våld och förtryck kan du ta del av Socialstyrelsens webbutbildning Hedersrelaterat våld och förtryck för socialtjänsten. Den innehåller fakta, fallbeskrivningar och stödmaterial för att utveckla verksamheten. Länsstyrelsen i Stockholms län har också tagit fram webbutbildningen Webbkurs heder om hedersrelaterat våld.

Det hedersrelaterade våldets kännetecken

Hedersrelaterat våld kännetecknas av vissa komponenter. En central aspekt är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet.¹²⁹ Centralt är också att valet av partner inte är individens utan familjens eller ett större kollektivs angelägenhet. Hedersrelaterat våld har en kollektiv karaktär och bärs av ett normsystem som upprätthålls av många personer i omgivningen. Det finns en omgivande miljö som stöttar eller tillåter våldsutövning och som ofta omfattar många utövare, så väl kvinnor som män.¹³⁰ Sammanfattningsvis kan hedersrelaterat våld beskrivas kort med följande punkter¹³¹:

Hedersrelaterat våld och förtryck

- har sin grund i den strukturella maktobalansen mellan män och kvinnor i samhället
- uppstår för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder
- begås ofta kollektivt eller är åtminstone kollektivt förankrat, och de utsattas familjemedlemmar/närstående har i regel en avgörande roll
- är en följd av att hedern ses som avhängig av individers handlande, t.ex. kvinnliga familjemedlemmars kyskhets och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till sådana ideal
- riktar sig främst mot flickor och kvinnor, men även mot pojkar och män
- kan drabba hbtqi-personer och personer med intellektuell funktionsnedsättning särskilt hårt.

Skillnaden mellan våld i nära relationer och hedersrelaterat våld ligger alltså delvis i intentionen, det vill säga att det är familjens sociala anseende som är det centrala. Därtill finns det specifika våldsuttryck som könsstympling av flickor och kvinnor och barn- och tvångsäktenskap.¹³²

129. Björktomt, S-B. Honor-Based Violence in Sweden – Norms of Honor and Chastity. *Journal of Family Violence*. 2019; 34(5):449-60..

130. Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Stockholm; Socialstyrelsen, 2020.

131. Definitionen bygger på gemensamma nämnare som tagits upp i regeringens skrivelse 2016/17:10 Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid, regeringens proposition 2019/20:131. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet samt i aktuell forskning (se till exempel: Björktomt 2019, Schlytter 2010, Baianstovu et al. 2019, Hussein 2017).

132. Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen, 2020.

I sammanhang som präglas av hedersrelaterade regler är individens rättigheter underordnade det som anses vara bäst för kollektivet, det vill säga familjen och släkten.¹³³ Hedern är knuten till kollektivet. Det räcker med rykten för att en familj ska förlora sin heder.¹³⁴ Många unga kan försöka hantera situationen genom att leva ett dubbelliv där de upprätthåller en bild hemma och en annan i exempelvis skolan.¹³⁵

Hedersrelaterat våld kan utövas för att förhindra eller bestraffa att man bryter mot uppsatta regler. Det kan till exempel handla om att tvingas leva med begränsningar, kontroll och förtryck för att följa strikta regler om bland annat kyskhet och oskuld samt principen om att kollektivet ska sättas före individen. Bestraffningar kan handla om känslomässig utpressning eller annat psykiskt våld, hot, fysiskt våld, eller uppmaningar till självmord. Barn- och tvångsäktenskap och mord är två våldsuttryck som kan användas för att återställa en familjs skadade heder.¹³⁶ Socialstyrelsens dödsfallsutredningar för åren 2016-2017 bedömde att det i 15 procent av morden fanns en indikation för hedersmotiv.¹³⁷

Våldets och förtryckets uttryck

Precis som våld i nära relationer kan hedersrelaterat våld och förtryck komma till uttryck i form av fysiskt, sexuellt eller psykiskt våld samt i social utsatthet, materiellt våld eller vanvård och har sin grund i den strukturella maktobalansen mellan män och kvinnor i samhället. Hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig många olika uttryck och det kan röra sig om många olika slags handlingar, från exempelvis begränsningar kring klädval till dödligt våld.

- **Psykiskt våld** kan handla om att en person blir kränkt, skuld- och skambelagd, förödmjukad, utesluten från kärlek och omsorg samt förföljd och hotad. Det kan även handla om olika typer av kontroll och begränsningar, exempelvis att inte själv få välja umgänge eller framtida partner eller att inte få delta i olika aktiviteter inom ramen för skolan eller på fritiden.

---

133. Länsstyrelsen i Östergötlands län. <http://www.hedersfortryck.se/hedersfortryck/hedersrelaterat-vald-mot-homo-och-bisexuella-samt-transpersoner/>. 2020. Brottsförebyggande rådet. Tystnadskulturer - en studie om tystnad mot rättsväsendet. 2019.

134. Yourstone, J, Axelsson, J, Hildeby Kellgren, F, Söderberg, J, Eriksson, Hedersrelaterat våld och förtryck-mot förbättrad kunskap om förövarna. 2018.

135. Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld: metodstöd för socialsekreterare som arbetar med barn och ungdomar. Länsstyrelsen i Stockholms län. 2009.

136. Ibid.

137. Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen.

- **Sexuellt våld** kan till exempel bestå av att en person tvingas eller pressas att gifta sig mot sin vilja, vilket kan föra med sig påtvingat sex.¹³⁸ Hbtqi-personer kan tvingas in i en relation i syfte att ändra sin sexuella läggning.¹³⁹ Dessutom kan tabu kring att överhuvudtaget tala om sexualitet och sex innebära att sexuellt våld kan pågå under lång tid utan att det upptäcks.
- När det gäller det **fysiska våldet** kan allvarlighetsgraden variera från enstaka våldshandlingar till systematiskt och grovt våld och dödligt våld.¹⁴⁰

Barnäktenskap och tvångsäktenskap

Det finns två specifika företeelser som hänger ihop med föreställningen om att mäns och familjers heder är kopplat till kvinnors och flickors sexualitet nämligen barn- och tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor.¹⁴¹

Konflikter vid ingående av äktenskap och val av äktenskapspartner kan ofta vara bakgrunden till att unga utsätts för hedersrelaterat våld.¹⁴² Att familjen eller släkten väljer partner i stället för den unga personen själv ses ofta som en central del i en hedersrelaterad kontext.¹⁴³ Det kan också vara svårt att begära skilsmässa, exempelvis på grund av oro för sin egen eller andras säkerhet.¹⁴⁴

Utnyttjande av utsatt belägenhet kan exempelvis innebära att offret befinner sig i en beroendeställning till gärningspersonen, till exempel på grund av ett ekonomiskt skuldförhållande. Brottet kallas för äktenskapstvång och kan ge upp till fyra års fängelse. Även försök och förberedelse till äktenskapstvång är förbjudet i lag, liksom att förmå någon att resa utomlands i syfte att hen ska giftas bort genom vilseledning, olaga tvång eller utnyttjande.¹⁴⁵

138. Ekström, V. Gränssytor under förhandling: – om socialtjänstens ansvar för stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer. Socialvetenskaplig tidskrift; 2018.

139. HBT & heder: råd till yrkesverksamma. Stockholm: ALMAEuropa; 2012.

140. Björktomt. Honor-Based Violence in Sweden, 2019.

141. Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Slutbetänkande av Utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor. (SOU 2015:55) . Stockholm; 2015.

142. Hussein, J. Heder och hedersvåld: Berättelser, fakta, fördomar, 2017.

143. <https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/hbtq-och-heder/> Hämtad: 2021-03-31. Länsstyrelsen i Östergötlands län. 2020.

144. Äkta makar. Ungdomsstyrelsen, 2012.

145. 4 kap. 4 c, 4 d och 10 §§ brottsbalken och prop. 2013/14:208 s. 53.

Vad säger lagen?

I Sverige är det straffbart att genom olaga tvång eller så kallat utnyttjande av utsatt belägenhet förmå en vuxen person att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Lagen gäller alltså även äktenskapsliknande förbindelser som ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar. Med giltiga äktenskap kan alltså jämföras sådana förbindelser som i praktiken kan upplevas som lika bindande som ett rätligt giltigt äktenskap. Det kan ofta handla om olika religiösa eller traditionella äktenskap. 4 kap. 4 c, 4 d och 10 §§ brottsbalken och prop. 2013/14:208 s. 142-143.

Barn, det vill säga den som är under 18 år, får inte ingå äktenskap i Sverige.¹⁴⁶ Huvudregeln är att det är förbjudet att erkänna ett utländskt barnäktenskap i Sverige.¹⁴⁷ Barnäktenskapsbrottet innebär på samma sätt som äktenskapstvång att det är straffbart att förmå ett barn att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Men det är också straffbart att t.ex. en vårdnadshavare *tillåter* sitt barn att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Även försök och förberedelse till barnäktenskapsbrott är förbjudet, liksom att förmå ett barn att resa utomlands i syfte att hen ska giftas bort genom olaga tvång eller utnyttjande.¹⁴⁸ Misstanke om både barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa är brott som omfattas av rekommendationen till socialnämnden om att skyndsamt göra en polisanmälan.¹⁴⁹

Utöver detta har det även införts en möjlighet i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, (LVU), att meddela ett utreseförbud för att skydda barn från att föras utomlands i syfte att ingå barnäktenskap eller könsstympas. Förvaltningsrätten beslutar om utreseförbudet efter ansökan av en socialnämnd. Det är straffbart att föra ut ett barn som har utreseförbud ur Sverige.¹⁵⁰ Socialnämnden har också möjlighet att ingripa i brådskande situationer genom att besluta om ett tillfälligt utreseförbud.¹⁵¹

Läs mer

LVU – handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen 2023

146. 2 kap. 1 § äktenskapsbalken.

147. 1 kap. 8 a § lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.

148. 4 kap. 4 c § tredje stycket och 10 §§ brottsbalken.

149. Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

150. 31 a §, 31 b § och 45 § LVU.

151. 31 d § LVU.

Könsstympning av flickor och kvinnor

Med könsstympning av flickor och kvinnor avses ingrepp som innebär att större eller mindre delar av de externa genitalierna avlägsnas eller skadas utan att det finns någon medicinsk grund för ingreppet. Könsstympning av flickor och kvinnor har inte koppling till någon specifik religion, utan förekommer bland annat inom kristna och muslimska grupper i runt 30 länder, varav de flesta finns i Afrika, men även länder såsom Jemen, kurdiska delar av Irak och Indonesien ingår. Det finns olika förklaringar till förekomsten av könsstympning, men ett underliggande tema är kontroll över kvinnors sexualitet. Ingreppet uppfattas ofta som socialt viktigt för att en flicka ska ses som ”ren” och kysk vid giftermål, eller som en övergång från att vara barn till att bli en vuxen kvinna.^{152 153}

Socialstyrelsen har gjort en uppskattning av hur många flickor och kvinnor i Sverige som är könsstympade. Denna bygger på uppgifter från Statistiska Centralbyrån och visade på att närmare 38 000 flickor och kvinnor kunde ha varit utsatta för könsstympning. Av dessa var 7 000 flickor under 18 år.¹⁵⁴

Könsstympning påverkar den utsattas gynekologiska, obstetriska¹⁵⁵, psykologiska och sexuella hälsa.¹⁵⁶ Könsstympning kan utföras på olika sätt – från en stickning/snittning av klitoris till full infibulation¹⁵⁷. Hälsokonsekvenserna relateras till stor del till hur praktiken utförs och vad som görs. Könsstympning kan medföra både omedelbara och långsiktiga fysiska och psykiska komplikationer.¹⁵⁸

Vad säger lagen?

Alla former av könsstympning av flickor och kvinnor är förbjuden i Sverige sedan 1982 enligt lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. En person kan dömas i Sverige även om brottet har begåtts utomlands, oavsett om handlingen är straffbar eller inte i det aktuella landet. Lagen skärptes senast 2017.¹⁵⁹ För könsstympningsbrott som begåtts mot barn har preskription avskaffats.¹⁶⁰

152. Inventering av vård för kvinnor och flickor som har varit utsatta för könsstympning - Delrapport 1; 2020. Socialstyrelsen, 2020.

153. Kvinnlig könsstympning – ett stöd för hälso-och sjukvårdens arbete. Stockholm; Socialstyrelsen, 2016.

154. Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning. En uppskattning av antalet. Stockholm; Socialstyrelsen, 2015.

155. Obstetrisk är läran om graviditet, förlossning och barnsäng.

156. Kvinnlig könsstympning. Socialstyrelsen, 2016.

157. Vid den här typen av omskärelse förminskas den vaginala öppningen genom att inre eller yttre blygdläppar skärs i eller skärs bort och sys ihop. En mindre öppning lämnas öppet för att urin och mensblod ska kunna komma ut. Det är vanligt att även klitorisstoppen tas bort.

158. Inventering av vård för kvinnor och flickor som har varit utsatta för könsstympning. Socialstyrelsen, 2020.

159. Prop. 2016/17:108 Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott.

160. 35 kap. 2 § 4 BrB.

Om du får kännedom om att ett barn kan komma att utsättas för könsstympning ska du göra en orosanmälan enligt 14 kap. 1 § SoL.¹⁶¹ Du bör även göra en anmälan till polisen om det inte strider mot barnets bästa.¹⁶²

Enligt statistik från Brottsförebyggande rådet har det under åren 2015 t.o.m. 2019 inkommit totalt 475 polisanmälningar rörande äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa* respektive 139 polisanmälningar rörande könsstympning av flickor och kvinnor:¹⁶³

År	Äktenskapstvång	Vilseledande till tvångsäktenskapsresa	Könsstympning
2015	37	11	14
2016	70	12	27
2017	90	14	21
2018	118	13	38
2019	86	24	39

* Sedan 1 juli 2020 är rubriceringen ändrad till vilseledande till äktenskapsresa.

161. Prop. 1997/98:55 s. 99.

162. Socialnämnden rekommenderas att skyndsamt göra en polisanmälan om det finns misstanke om brott mot lagen om förbud mot könsstympning av kvinnor, såvida det inte strider mot barnets bästa enligt SOSFS 2014:6.

163. <https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/arenden-i-sverige/>. Hämtad 2021-05-28.

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Finns det fungerande rutiner och arbetsätt för hur ni ska arbeta med personer som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck på din arbetsplats?
- Finns det rutiner för hur ni ska agera om ni misstänker vilseledande till äktenskapsresa?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Tema Könstympning av flickor och kvinnor på Kunskapsguiden.se
  - Information till barn om barnäktenskap, Socialstyrelsen, 2020
-

Utsatta för hedersrelaterat våld

Det är framför allt flickor och kvinnor som drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck, men även pojkar och män utsätts. Både unga kvinnor och unga män kan till exempel tvingas att gifta sig och kan också utsättas för våld om de har en relation med någon som familjen eller släkten inte accepterar. Pojkar och unga män kan bestraffas om de stödjer eller beskyddar flickor eller kvinnor som bryter mot de uppsatta normerna.^{164 165}

Både män och kvinnor utövar våld och förtryck.¹⁶⁶ Pojkar eller unga män kan förmås vakta sina systrar eller kvinnliga släktingar, eller tvingas utsätta exempelvis sin mamma eller sina systrar för olika former av förtryck. Samma person kan vara både offer och förövare, exempelvis pojkar och unga män som utövar våld mot sina systrar och samtidigt själva är utsatta för tvång.^{167 168}

Mödrar kan spela en pådrivande roll genom att ställa krav på sina döttrars oskuld och underordning.¹⁶⁹

Hur många utsätts för hedersrelaterat våld i Sverige?

Ett antal studier har undersökt omfattningen av hur många unga i Sverige som är utsatta. Studiernas resultat är dock inte direkt jämförbara med varandra då hedersrelaterat våld mäts med olika mätmetoder och olika definitioner används. Trots svårigheterna i jämförbarhet, visar nedanstående studier bland unga i årskurs 9 att förekomsten kan anses vara omfattande.

---

164. Schlytter, A, Rexvid, D. Mäns heder. Att vara både offer och förövare. Valmiera: Studentlitteratur; 2017.

165. Ghadimi, Gunnarsson. Ung 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala, 2019.

166. Baianstovu, R, Cinthio, H, Särnstedt, E, Strid, S. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017-2018. Del 1 - Sammanfattning av den kvalitativa och den kvantitativa delstudien i Stockholm. Stockholm stad; 2018.

167. Schlytter, A, Rexvid, D. Mäns heder. Att vara både offer och förövare. Valmiera: Studentlitteratur; 2017.

168. Rexvid, D, Schlytter, A. Heroes, hymen and honour: a study of the character of attitude change among male youth with their roots in an honour-based context. Review of European Studies; 2012.

169. Heimer. Våldsutsatta kvinnor - samhällets ansvar. 2019.

På uppdrag från Stockholm, Göteborg och Malmö stad, har Örebro Universitet undersökt omfattningen och karaktären av hedersrelaterat våld och förtryck i dessa tre städer genom att skicka en enkät till elever i årskurs 9. Mellan 7-9 procent av de tillfrågade eleverna uppgav att de levde med kollektivt legitimerat våld och 10-20 procent av eleverna levde med begränsande regler om kyskhet och oskuld. Enkäten besvarades av ca 1 400- 2 350 elever i de olika städerna.^{170 171}

Organisationen *Tjejers rätt i samhället* (TRIS) har kartlagt förekomsten av våldsutsatthet med särskilt fokus på hedersrelaterat våld och förtryck och dess olika uttrycksformer bland ca 1 000 niondeklassare i Uppsala under våren 2018. Av samtliga tillfrågade elever uppgav var femte flicka och var tionde pojke ett upplevt krav på att vara oskuld före äktenskap. Andelen var högre bland elever med föräldrar födda utanför Norden: 66 procent bland flickor och 35 procent bland pojkar.

De som upplevde ett oskuldskrav angav även andra inskränkningar i sitt handlingsutrymme, som till exempel att fritt inleda kärleksrelationer, jämfört med dem som inte hade sådana krav på sig. Andelen var högre bland flickor (26 procent) än bland pojkar (7 procent). Pojkar angav framförallt att en kärlekspartner behöver vara av samma etnicitet och religion, samt att de inte får ingå i en samkönad relation (39 procent bland dem med oskuldskrav jämfört med 3 procent i en kontrollgrupp utan krav). Sammantaget visade undersökningen från TRIS att flickor som upplever ett oskuldskrav har mindre handlingsutrymme att leva ett självvalt liv jämfört med pojkar som upplever ett oskuldskrav. Däremot levde pojkar med upplevt oskuldskrav mer begränsade liv (t.ex. i termer av fritid och vänner) jämfört med pojkar utan detta krav.¹⁷²

Hedersrelaterat våld mot hbtqi-personer

I sammanhang som präglas av ett hedersrelaterat tänkande är det ofta otänkbart med något annat än en heterosexuell relation och hedersrelaterat våld kan därför drabba homo- och bisexuella personer av båda könen särskilt hårt. Hbtqi-personer kan upplevas hota familjens heder och utsättas för förtryck och våld.¹⁷³ Om föräldrar upptäcker att deras barn är hbtqi-personer så kan kontrollen öka och ta sig mer våldsamma uttryck.¹⁷⁴

170. Baianstovu et al. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018: Del III: Redovisning av den kvantitativa delstudien i Stockholm: Stockholm stad; 2018.

171. Baianstovu et al. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar - En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018. Del I - Sammanfattning av den kvalitativa och den kvantitativa delstudien i Stockholm. Stockholm stad; 2018.

172. Ghadimi, Gunnarsson. Ung18. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala.

173. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Utdrag (kapitel 5, sid 109-155) ur Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid. 2016. <http://www.regeringen.se/rattsdokument/skrivelse/2016/11/skr.-20161710>.

174. HBT & heder: råd till yrkesverksamma. 2012.

Det kan finnas ett starkt tabu kring hbtqi-frågor. De som alltid har fått höra att hbtqi-personer är sjuka eller syndiga riskerar att själva ta över denna åsikt¹⁷⁵ och de kan uppfattas som en skam och bli utstötta av familjen och släkten.¹⁷⁶ Det kan leda till dålig självkänsla eller självförakt hos homo- och bisexuella ungdomar samt transpersoner. I mötet kan det därför till exempel vara viktigt att betona att det är omgivningen som är problemet och inte den drabbade själv.¹⁷⁷

Hbtqi-ungdomar kan också drabbas av så kallade omvändelseförsök. Det innebär att familjemedlemmar eller släktingar försöker få dem att bli heterosexuella, till exempel genom att hitta en ”lämplig” partner av motsatt kön eller att tvinga dem utomlands för att träffa en viss religiös ledare.¹⁷⁸

Hedersrelaterat våld mot personer med intellektuell funktionsnedsättning

Personer med intellektuell funktionsnedsättning som befinner sig i en hederskontext är sårbara utifrån sin beroendeställning till den/dem som utövar våldet, vilket kan försvåra eventuellt motstånd. Nära anhöriga kan dessutom ha rollen som personliga assistenter och/eller god man. Enligt en rapport från *Tjejers rätt i samhället* (TRIS) angav var femte yrkesverksam (LSS-handläggare och personal på daglig verksamhet) att de känner till eller misstänker att det finns brukare som utsatts för hedersrelaterat våld av en nära anhörig som samtidigt är brukarens personliga assistent/gode man.¹⁷⁹

Personer med intellektuell funktionsnedsättning kan ha svårt att förstå och följa normer och regler. De kan också ha svårt att själva förstå sin egen utsatthet för olika former av våld och kan enklare vilseledas till äktenskap. Det kan vara svårt att avgöra vad som räknas som ett eget val, en kränkning eller en våldshandling. Rapporten fann att mer än var femte vuxen med intellektuell funktionsnedsättning angav att de själva inte väljer vem de ska gifta sig med. Vidare fann man att såväl män som kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning utsatts i ungefär lika stor utsträckning.¹⁸⁰

---

175. Ibid.

176. Hbtq och heder. Länsstyrelsen i Östergötlands län.

177. HBT & heder: råd till yrkesverksamma. 2012.

178. Ibid.

179. Gömd och Glömd – hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning; TRIS 2020.

180. Gömd och Glömd Tris, 2020.

Konsekvenser av hedersrelaterat våld

Hedersrelaterat våld kan leda till fysiska, psykiska och psykosociala konsekvenser både på kort och på lång sikt hos den utsatta.¹⁸¹

En studie genomförd bland ca 4 700 elever i årskurs 9 på grundskolan och årskurs 2 på gymnasiet under 2016 visar att de elever som inte får välja sin framtida partner uppvisade fler psykosomatiska besvär och angav i högre grad att de i allmänhet inte mår bra i jämförelse med elever som angav att de får välja sin framtida partner. Det var även mer vanligt med självskadebeteende (24 procent jämfört med 10 procent) och självmordstankar (36 procent jämfört med 17 procent) bland dem som angav att de inte får välja sin partner jämfört med dem som upplevde att de får det.¹⁸²

Enligt en intervjustudie om unga hbtqi-personer som lever i familjer med hedersnormer är det vanligt med psykisk ohälsa, självdestruktivitet och självmordsförsök i just denna grupp.¹⁸³

Personer som är utsatta för hedersrelaterat våld kan, liksom personer som är utsatta för våld i nära relationer, söka vård för symtom som magont, huvudvärk eller annat som kan vara stressrelaterat. Utsatthet för våld kan också ta sig uttryck i till exempel depression eller självskadebeteende. Vissa utsatta ungdomar kan utveckla självdestruktiva och utåtagerande beteenden. En del kan ha behov av att revoltera mot alla regler, vilket kan leda till att de hamnar i eller söker sig till sammanhang med droger och kriminalitet.¹⁸⁴ Det finns en risk att ett barns eller en ung persons utagerande beteende osynliggör en eventuell hedersproblematik, då det utagerande beteendet istället kan hamna i fokus. Det kan då finnas en risk för att det blir personerna själva som uppfattas som problemet, trots att det är de som *har* problemen.

---

181. Hedersförtryck.se. Konsekvenser av att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. 2020. <https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/> Hämtad: 2021-03-31.

182. Jernbro, C, Lanberg, Å. Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner. Stockholm; 2018.

183. HBT & heder: råd till yrkesverksamma. 2012.

184. Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld: metodstöd för socialsekreterare som arbetar med barn och ungdomar. 2 omarb. uppl. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län; 2009.

Utsatthet för våld
kan också ta sig
uttryck i till exempel
depression eller
självskadebeteende.

Uppbrott från hedersrelaterat våld och förtryck

Uppbrottsprocessen kan skilja sig något åt för dem som vuxit upp och utsatts i en hederskontext jämfört med hur den – generellt – kan se ut för personer som har utsatts för våld av en partner. Det som i detta avsnitt beskrivs om uppbrottsprocessen bygger till största delen på länsstyrelsens Östergötlands vägledning *Våga göra skillnad*.

Många unga som har brutit upp från sin familj känner skam för att de har satt sina egna intressen före kollektivets och för att ha dragit skam och vanära över sin familj. Skam kan också handla om att man har försatt andra familjemedlemmar i fara genom uppbrottet. Känslor av skuld och skam kan göra uppbrottsprocessen mycket svår.¹⁸⁵

Studier visar att uppfostran i en familj som är kollektivorienterad och som betonar värden som lydnad, beroende, heder och skam kan förstärka de kollektiva värderingarna för vad som är rätt och fel, medan de individuella värderingarna är svagare. Den som har utsatts för hedersrelaterat våld under sin uppväxt kan därför behöva stöd i att finna sig tillrätta i ett individcentrerat samhälle där individen förväntas leva ett självständigt liv och ta egna beslut.¹⁸⁶

---

185. Våga göra skillnad: en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. Länsstyrelsen Östergötland. Linköping: 2011

186. Våga göra skillnad. Länsstyrelsen Östergötland. 2011.

Ensamhet och isolering

En del unga bryter upp från sin familj på grund av att de har utsatts för eller riskerat att utsättas för våld eller för att bli gifta mot sin vilja, och en konsekvens kan vara att de blir mycket ensamma och isolerade. Ungdomar kan känna en stark ambivalens mellan att vilja vara kvar hos familjen och att vilja lämna den, på grund av det våld och förtryck de har utsatts för.

Den som står emot släktens krav och som tar sig ur sin situation riskerar att bli både mentalt och faktiskt ensam. I krisen efter en separation kan längtan efter syskon och/eller en eller båda föräldrarna bli oerhört stark. Unga som har beslutat att bryta upp från våld och förtryck kan därför behöva betydande och fortlöpande stöd under en lång tid. Att ha svårt att hantera ensamhet efter upp-brottet är ett tema som lyfts upp av både unga som utsatts för hedersrelaterat våld och verksamheter som möter målgruppen. Att hjälpa den unga att få en ny trygghet, där skapandet av ett socialt nätverk är en svår men central uppgift.¹⁸⁷

Komplexa behov av stöd

Personer som har utsatts för hedersrelaterat våld kan ha stora och långvariga behov av stöd, inte minst då skyddsbehovet kan leda till att den utsatta behöver ta avstånd från flera personer i sin närhet.¹⁸⁸ För vissa kan det finnas stöttande personer i den utsattas närhet, vilket kan underlätta i separationen från familjen. För andra kan det finnas personer som stödjer den utsatta i sak, men som ändå har svårt att ge stöd eftersom de då tar egna risker, andra kan helt sakna stöd i sin närmaste omgivning.

Behoven kan handla om stöd, hjälp och skydd från flera olika myndigheter och andra aktörer.¹⁸⁹ En del utsatta har varit mycket kontrollerade och kan därför ha svårt att ta egna beslut, både stora som små. De kan därför behöva stöd och hjälp även i praktiska frågor, exempelvis som att göra inköp och att göra bankärenden. Ett annat exempel på behov kan vara stöd i att hitta nya sociala sammanhang.

Personer som utsätts för hedersrelaterat våld kan ibland befinna sig i hotfulla situationer: Det kan innebära behov av akuta insatser i form av placering för att säkerställa skydd. För barn under 18 år kan det även bli aktuellt med omedelbart omhändertagande utifrån hemförhållandena stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

187. Maria Eriksson. Familjearbete i hederskontext i Silfverberg G, red. Barn, utsatthet och heder. Stockholm: Ersta Sköndal högskola; 2013. s. 77-102.

188. Ett liv utan våld och förtryck. Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld. Socialstyrelsen 2019.

189. Våga göra skillnad. Länsstyrelsen i Östergötland. 2011.

Socialtjänsten har ansvar att utreda personers behov av skydd och stöd. De insatser som ges till den utsatta personen grundar sig på ett utredningsarbete av bland annat den utsattas olika behov.¹⁹⁰ I ärenden som rör hedersrelaterat våld är ofta omfattningen av den hotfulla situationen en central faktor att ta hänsyn till. Det kan till exempel handla om att det finns flera personer i den utsattas omgivning som utgör ett hot.

Barn som riskerar att giftas bort

Barn kan också söka hjälp hos socialtjänsten eller bli aktuella på grund av en orosanmälan om de är oroliga över att bli bortgifta antingen i Sverige eller under en kommande utlandsresa, under exempelvis sommar eller juledigheten.

För barn under 18 år kan det bli aktuellt att överväga ett omedelbart omhändertagande eller utreseförbud enligt LVU som syftar till att skydda barn från att föras utomlands i syfte att ingå barnäktenskap eller könsstympas.

---

¹⁹⁰. Jfr 11 kap. 1 och 4 kap. 1 §§ SoL.

KOM IHÅG

- Målet i ärenden som rör barn är många gånger att barn och föräldrar ska kunna ha en fungerande relation. I ärenden med hedersrelaterad problematik kan en sådan strävan ibland innebära stora risker, samtidigt som familjen inte sällan är särskilt viktig för dessa ungdomar. Därför är det nödvändigt att iakttä stor försiktighet och utifrån den utsattas bästa i sådana situationer bedöma vilka insatser som bäst kan gagna ungdomen på kort och lång sikt.
- Om insatser ges till flera i en familj ska de samordnas. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas. (2 kap 9 § HSLF-FS 2022:39).

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Socialstyrelsen 2023.
  - Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen 2021.
  - Utredda barn och unga – handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen, 2023.
  - LVU – handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen, 2023.
  - Placerade barn och unga – handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen, 2023.
-

Kontakt med hälso- och sjukvården

En person som blivit utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck kan drabbas av posttraumatiskt stressyndrom, PTSD. Det visar bland annat en undersökning med personer som blivit placerade i skyddade boenden på grund av hedersrelaterat våld, där en stor andel led PTSD.¹⁹¹ Därför kan kontakt med hälso- och sjukvården vara viktig så att en undersökning kan göras av professionella som har kunskap om posttraumatisk stress.

Oro kring oskuld

Myter om existensen av mödomshinna finns fortfarande kvar. En del flickor och kvinnor som lever i en hederskontext har kravet på sig att vara oskulder när de gifter sig. Inför ett bröllop kan de känna oro eller rädsla för att det antingen ska upptäckas att de har haft sex före äktenskapet eller för att det *inte* ska märkas att de *inte* har haft det.¹⁹² Det kan förekomma att flickor och unga kvinnor blir tvingade till att uppsöka hälso- och sjukvården för att få ett ”oskuldsintyg” i syfte att kontrollera och säkerställa att oskuldsnormen efterlevs.¹⁹³ Unga kan också själva söka hjälp för att få ett oskuldsintyg eller för att minska öppningen till vagina.¹⁹⁴ Varken oskuldskontroller eller utfärdande av ”oskuldsintyg” är förenligt med svensk lag.¹⁹⁵

Det kan i dessa fall vara bra att barnet eller den unge får hjälp av ungdomsmottagningen eller hälso- och sjukvården.

Kontakt med andra myndigheter och organisationer

Personer som är utsatta för hedersrelaterat våld kan också behöva hjälp med kontakt med ideella organisationer. De kan även behöva hjälp i kontakten med polis, hälso- och sjukvård och andra myndigheter som många gånger kan vara ett värdefullt komplement till socialtjänstens insatser. Eftersom hedersrelaterat våld är ett mångfasetterat problem är det ofta nödvändigt att olika myndigheter och organisationer samverkar. Samverkan behövs både när det gäller enskilda personer utsatta för hedersrelaterat våld och mer generellt.

191. Stress och trauma – en undersökning av förekomsten av PTSD hos personer utsatta för hedersrelaterat våld. Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Göteborg; 2009.

192. Cinthio, H, Rundberg, F. Hedersrelaterat våld och förtryck: Ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården: Integrations- och Jämställdhetsenheten, Länsstyrelsen Östergötland; 2007.

193. Ghadimi och Gunnarsson. Ung 18. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala.

194. Heimer, G, Gislén, O. Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder. Uppsala universitet; 2011.

195. Meddelandeblad nr 1/2018. Socialstyrelsen, 2018.

FUNDERA

- Vad tänker du att skillnaderna mellan hedersrelaterat våld och våld i nära relationer innebär för dig i ditt arbete?
- Vad förenar och vad skiljer sig åt i hur du kan tänka om det när du arbetar?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Hur gör ni i er verksamhet för att upptäcka personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck?
- Har du möjlighet att diskutera dessa frågor med dina kollegor och din chef?
- Hur arbetar du för att skapa en miljö där den utsatta personen vill och vågar berätta om sin utsatthet för dig?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- Meddelandeblad 1/2018 Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg.
- Om könsstympling av flickor och kvinnor. Ett handledningsmaterial för samhällskommunikatörer. Socialstyrelsen, 2015.
- Inventering av vård för kvinnor och flickor som har varit utsatta för könsstympling. Delrapport 1. Socialstyrelsen, 2020.
- Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst om skyldigheten att se och hjälpa utsatta. Länsstyrelsen i Östergötland, 2020.
- Webbkurs om hedersrelaterat våld och förtryck – webbkursheder.se. Länsstyrelsen i Stockholm, 2020.
- Hedersrelaterat våld och förtryck - webb-utbildning till hälso- och sjukvården respektive socialtjänsten. Socialstyrelsen, 2021.
- Utsatta för hedersvåld som möter socialtjänsten. Stöd för socialtjänstens arbete med att upptäcka utsatthet för hedersrelaterat våld samt bedömning av stödbehov och risk för upprepat våld. Socialstyrelsen, 2021.
- Se även www.hedersfortryck.se. Nationella stödtelefonen 010-223 57 60

KAPITEL 6

Våld mot kvinnor i missbruk eller beroende

Kapitel 6 handlar om kvinnor i missbruk eller beroende som utsätts för våld i nära relationer och det samband som finns mellan våldsutsatthet och missbruk samt de faktorer som kan försvåra för dessa kvinnor att söka stöd.

I kapitlet beskrivs behoven av stöd som ofta är komplexa, vikten av ett gott bemötande och samverkan mellan olika professioner. Du kan läsa mer om våldsutsatta kvinnor med missbruks- och beroendeproblem på [Kunskapsguiden.se](https://kunskapsguiden.se) och ämnesguiden om särskild utsatthet på [NCK:s Kunskapsbank](https://nck.se).

Våldsutsatta i missbruk eller beroende

Kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem är inte en homogen grupp. De kan ha olika sociala och kulturella bakgrunder. De kan missbruka såväl alkohol som narkotika eller läkemedel. De kan leva under ordnade förhållanden med arbete, familj och brett socialt nätverk och många gånger kan både våld och missbruk vara svårt att upptäcka. Kvinnor med missbruk kan dock också leva i mycket socialt utsatta situationer där de riskerar att utsättas för våld.

Kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem löper högre risk att drabbas av våld än genomsnittet. Det är inte ovanligt att det omgivande samhället bemöter kvinnor utifrån ett missbruk eller beroende och inte som offer för våld. Missbruket kan därmed bli ett hinder för att få rätt stöd och vård för våldsutsattheten. Våldet ses ofta som en konsekvens av missbruket, och en uppfattning många kvinnor möter är att *”bara missbruket upphör så upphör även våldet”*. Men det finns ingenting som säger att det nödvändigtvis är så. Att använda droger kan också vara ett sätt att stå ut med en våldsam partner.¹⁹⁶

Många kvinnor med missbruk har behov av stöd och vård för både missbruket och för våldsutsattheten. Samtidigt kan de behöva vård och stöd för psykiska och fysiska funktionsnedsättningar och sjukdomar. De kan också behöva hjälp med försörjning, arbete eller sysselsättning eller att ta sig ur hemlöshet.

Samband mellan våldsutsatthet och missbruk eller beroende

Det finns ett klart samband mellan missbruk och såväl våldsutövande som våldsutsatthet.¹⁹⁷ Flera studier visar även att kvinnor som utsätts för våld av en partner har större risk att bli beroende av alkohol eller andra substanser jämfört med kvinnor som inte är våldsutsatta.¹⁹⁸ Användning av alkohol eller andra droger kan vara ett sätt att stå ut med de traumatiska effekterna av misshandeln. Andra kan tvingas till att använda droger av sin våldsutövande partner som ett led i att kontrollera dem eller sabotera deras försök att söka hjälp.¹⁹⁹

196. Holmberg, C., Smirthwaite, G. & Nilsson, A. Mäns våld mot missbrukande kvinnor – ett kvinnofridsbrott bland andra. Stockholm: Mobilisering mot narkotika; 2005

197. Cafferky, B. M., Mendez, M., Anderson, J. R., & Stith, S. M.. Substance use and intimate partner violence: A meta-analytic review. *Psychology of Violence*, 8(1), 2018; 110–131.

198. Rivera, E., et al. An applied research paper on the relationship between intimate partner violence and substance use. Chicago, IL: National center on Domestic Violence, Trauma & mental Health, 2015

199. Heimer. Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar. 2019.

Samsjuklighet

Med samsjuklighet menas att en person uppfyller diagnostiska kriterier för flera sjukdomar. Psykiatrisk samsjuklighet är vanligt bland personer med missbruk. Risken att drabbas är mer än dubbelt så stor jämfört med personer som inte har ett missbruk eller beroende. Omvänt är också missbruk vanligare bland personer med psykisk ohälsa än i befolkningen i övrigt.²⁰⁰ Den psykiatriska samsjukligheten är mer påtaglig hos äldre personer som haft ett långvarigt beroende. Vanligt förekommande är demens, minnesproblem och förvirring, samt överdos och självmord.²⁰¹ Vanligt är också ångestsyndrom, depressioner, adhd och bland unga kvinnor, personlighetssyndrom. Det är inte ovanligt att en person med adhd har ytterligare psykiatrisk diagnos.²⁰² Många kvinnor med missbruk kan ha svåra somatiska besvär, sjukdomar och skador, som både kan vara relaterade till våldsutsatthet och till missbruk.

Samsjuklighet kräver samverkan

Personer med samsjuklighet kan behöva fler insatser samtidigt och kan ses som en särskilt utsatt grupp eftersom deras komplexa problematik gör att de många gånger har svårt att klara sin vardag och lever under mycket svåra förhållanden. Våld kan förstärka annan psykisk ohälsa hos den som blir utsatt. Risken för att de ska utsättas för olika former av våld och övergrepp är särskilt stor. Det kan därför behövas medicinska och psykoterapeutiska insatser samtidigt som personen får behandling för beroende och psykiatriska tillstånd eftersom personer med samsjuklighet har en ökad risk för ett sämre förlopp. För särskilt vårdkrävande samsjuklighet kan det finnas behov av än mer omfattande insatser, anpassningar och stöd. Detta förutsätter en utvecklad samverkan mellan flera huvudmän.²⁰³ Exempelvis kan en samordnad individuell plan (SIP) behövas. Du kan läsa mer om det i kapitel 4.

---

200. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende, Socialstyrelsen, 2019.

201. Drug misuse and dependence. UK guidelines on clinical management. 2017. Hämtad 2019-05-02 från: <https://www.gov.uk/government/publications/drug-misuse-and-dependence-uk-guidelines-on-clinical-management>. Hämtad: 2021-03-31.

202. Kartläggning av samsjuklighet i form av psykisk ohälsa och beroendeproblematik, Socialstyrelsen, 2019

203. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende, Socialstyrelsen, 2019.

Samverkan mellan olika aktörer och professioner

Organiseringen av socialtjänstens arbete med våld i nära relationer, missbruk och beroende kan se olika ut utifrån bland annat på kommunens storlek och resurser. I vissa fall kan insatserna vara gemensamma, i andra fall ska man samverka för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra.²⁰⁴

Ett väl utvecklat samarbete mellan olika professioner och aktörer, såsom socialtjänst, polis och övrigt rättsväsende, hälso- och sjukvård, psykiatri, missbruks- och beroendevård, kvinnojourer, skyddade boenden, m.fl är betydelsefullt. Socialnämnden ska även samverka extern om en våldsutsatt har insatser från olika aktörer.²⁰⁵

---

204. 2 kap. 9 § HSLF-FS 2022:39.
205. 2 kap. 10 § HSLF-FS 2022:39.

FUNDERA

- Vad tänker du kring våld mot kvinnor i missbruk? Har du upplevt att någon kvinna i missbruk blivit utsatt för våld? På vilket sätt?
- Hur tänker du: skiljer sig det våld som kvinnor i missbruk utsätts för jämfört med våld mot kvinnor generellt?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- Finns det fungerande rutiner och arbetsätt för hur ni ska arbeta med kvinnor i missbruk som utsätts för våld på din arbetsplats?
  - Vilka samverkansformer har er verksamhet med andra aktörer?
  - Vilka rutiner finns för samverkan, såväl internt som externt?
-

Tidig utsatthet – våld och missbruk

Många våldsutsatta kvinnor med missbruksproblem har både upplevt våld i familjen och själva varit utsatta för våld under barndomen och uppväxten. Flera studier visar att övergrepp i barndomen är överrepresenterat bland kvinnor i missbruk.²⁰⁶ Likaså har studier visat att det är vanligt att kvinnor som har kontakt med den psykiatriska vården har varit utsatta för olika former av fysiska övergrepp såväl som barn som i vuxen ålder.²⁰⁷ Inte minst gäller det kvinnor med psykisk ohälsa i form av missbruk, posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), depression, självmordsbenägenhet och psykosjukdomar.²⁰⁸

Det är heller inte ovanligt att kvinnor som utvecklat egna missbruksproblem har haft föräldrar i missbruk eller beroende. Forskning har visat att alkoholmissbruk hos föräldrar kan sättas i samband med barnolycksfall, eget senare missbruk, psykisk ohälsa samt kognitiva och psykosociala störningar.²⁰⁹

När det finns missbruk i familjen är det också vanligt med våld. Personer med missbruksproblem har en klart ökad risk för psykiska sjukdomar och personlighetsstörningar. När barn upplever våld mellan föräldrarna och kanske också själva blir utsatta för våld kan det leda till traumatisering, vilket kan innebära ohälsa på både kort och lång sikt.²¹⁰

Andra faktorer som kan försvåra för kvinnor i missbruk

Erfarenhet av kriminell verksamhet – både egen och andras

Rädsla för att avslöja egen kriminalitet kan få till följd att kvinnor avstår från att söka stöd och hjälp för sin våldsutsatthet och från att göra polisanmälan. Det kan också finnas en risk att samhällets stödverksamheter bagatelliserar det faktum att en kriminellt verksam kvinna har blivit utsatt för våld. En kriminellt belastad partner kan hindra en kvinna från att göra polisanmälan av rädsla för repressalier, och för att råka ut för ännu farligare och hotfullare situationer.²¹¹

206. Liebschutz J, Savetsky J, Saitz R, Horton N, Lloyd-Travaglini Ch & Samet J. The relationship between sexual and physical abuse and substance abuse consequences. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 22, 2002, s. 121–128.

Lincoln A, Liebschutz J, Chernoff M, Nguyen D & Amaro H. Brief screening for co-occurring disorders among women entering substance abuse treatment. *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy*. 1, 2006, s. 26.

207. Sturup J, Sorman K, Lindqvist P & Kristiansson M. Violent victimisation of psychiatric patients: a Swedish case-control study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. Nov 16. 2009.

Goodman L, Rosenberg S, Mueser K & Drake R. Physical and sexual assault history in women with serious mental illness: prevalence and correlates, treatment, and future research directions. *Schizophrenia Bulletin*. 23, 1997, s. 685–696]. 8-11.

208. Bonomi A, Anderson M, Reid R, Rivara F, Carell D & Tompson R Medical and Psychosocial Diagnoses in Women with a History of Intimate Partner Violence. *Arch Intern Med*. 169: 18, [2009]. s. 1692–1697.

209. Barn och unga i familjer med missbruk. Socialstyrelsen 2009.

210. Föräldraskap och missbruk. Att ta upp frågor om föräldraskap i missbruks- och beroendevården, Socialstyrelsen 2012.

211. Lander, I. Den flygande maran. En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm. Diss. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet; 2005.

Flera studier visar
att övergrepp
i barndomen är
överrepresenterat
bland kvinnor
i missbruk.

Missbruksmiljöer är ofta våldsamma

Kvinnor i missbruk eller beroende har ofta erfarenhet av att ha blivit utsatta för våld av flera olika förövare. Våldet är många gånger mycket grovt. Förutom nuvarande eller tidigare partner kan förövarna vara personer de möter i missbruksmiljöer och ibland även professionella som exempelvis vård- och behandlingspersonal, väktare och poliser. Många kvinnor kan också berätta om upplevelser av att ha blivit föraktfullt bemötta, bryskt behandlade och förnedrade.²¹²

Personer som vårdas med tvång till följd av sitt missbruk har förutom grava missbruksproblem i stor utsträckning även erfarenhet av psykiatrisk vård och våldsutsatthet. De har också i hög grad utsatt andra för våld. I en sammanställning av intervjuer med personer som vårdades på så kallade LVM-hem under 2018 framgår att 78 procent av kvinnorna och 75 procent av männen någon gång hade varit utsatta för våld. 68 procent av kvinnorna och 50 procent av männen hade varit utsatta för hot. Sex av tio kvinnor och en av tio män hade varit utsatta för sexuella övergrepp någon gång. Det var 58 procent av kvinnorna och 23 procent av männen som någon gång varit utsatta för hot, våld eller övergrepp av en närstående.²¹³

Att leva i hemlöshet innebär också en särskild risk för att utsättas för våld, det visar både internationell och svensk forskning. Kvinnor med missbruk som lever i hemlöshet är särskilt utsatta.^{214 215}

Personer med missbruk och erfarenhet av prostitution

Kvinnor med missbruk och erfarenhet av prostitution utsätts oftare för psykiskt, fysiskt och sexuellt våld jämfört med andra med missbruk visar en kartläggning av personer som fått vård för sitt missbruk. 89 procent av kvinnorna hade misshandlats i någon form, och nära hälften uppgav att de hade blivit misshandlade såväl fysiskt som psykiskt och, sexuellt. Det kan jämföras med övriga kvinnor med missbruk som ingick i kartläggningen där andelen som varit utsatta för misshandel var drygt 20 procent. Bland

212. Litzen, S. De glömda brottsoffren- utsatthet för brott bland marginaliserade grupper. I: Lindgren, M., Pettersson, K-Å., Hägglund, B. Utsatta och sårbara brottsoffer; Stockholm: Jure Förlag 2004. www.utanskyddsstat.nu.

213. Personer intagna på LVM hem 2018. En tabellsammanställning av DOK inskrivningsintervju. Institutionsvård i fokus, nr 4 2019. Statens institutionsstyrelse.

214. Wenzel, S. L., Leake, B. D., Gelberg, L. Risk Factors for Major Violence Among Homeless Women. *Journal of Interpersonal Violence*. 16, 739-752. 2001.

215. Beijer U, Scheffel Birath C, DeMartinis V, Af Klinteberg B. Facets of Male Violence Against Women With Substance Abuse Problems: Women With a Residence and Homeless Women. *J Interpers Violence*. 2018 May; 33 (9):1391-1411.

män i missbruk som sålde sex hade dubbelt så många utsatts för fysisk misshandel jämfört med gruppen missbrukande män i övrigt. Det var också betydligt vanligare att de som sålde sex även utsattes för sexuellt våld.²¹⁶

Många kvinnor som säljer sex utsätts för våld, inte bara av köpare utan också av män som de lever med.²¹⁷

Uppbrott – att ta sig ur en våldsam relation

Det kan generellt vara svårt att söka hjälp för sin våldsutsatthet. Många gånger kan det vara ännu svårare om det också förekommer ett missbruk. Rädsla för att bli dåligt bemött kan vara ett hinder, som till exempel att bli avvisad, inte bli trodd eller tro att våldsutsattheten kan komma att bagatelliseras. Det kan också finnas rädsla för att bli ifrågasatt som förälder i de fall det finns hemmavarande eller placerade barn. En annan anledning till att inte söka hjälp kan vara bristande tilltro till myndigheter och att ha en känsla av att det inte finns någon hjälp att få om man har missbruksproblem. Det kan också vara så att våld upplevs som ett normalt inslag i vardagen, och att hon dessutom betraktar sig själv som medansvarig för våldet.²¹⁸

Partnern kan också vara den som förser henne med droger och därmed öka beroendet av honom. Drogerna kan bli ett sätt att utöva kontroll genom att till exempel hota att avslöja hennes missbruk om hon lämnar relationen eller anmäler misshandeln till polisen.²¹⁹ Det förekommer även att våldsutövande partners på olika sätt försöker hindra kvinnan från att söka hjälp för missbruket som skulle kunna innebära att hon bryter upp från relationen.²²⁰

---

216. Armelius, B-Å, Armelius, K. Kartläggning av missbrukare som fått pengar från prostitution. En analys baserad på 14 000 ASI-intervjuer fram till oktober 2008. Umeå; 2010.

217. Kartläggning av verksamheter som kommer i kontakt med prostitution och människohandel för sexuella ändamål. I de tre storstadskommunerna och 13 mindre kommuner. Stockholm: Socialstyrelsen; 2010

218. Holmberg, C., Smirthwaite, G & Nilsson, A. Mäns våld mot kvinnor – ett kvinnofridsbrott bland andra. Stockholm. Mobilisering mot narkotika; 2005.

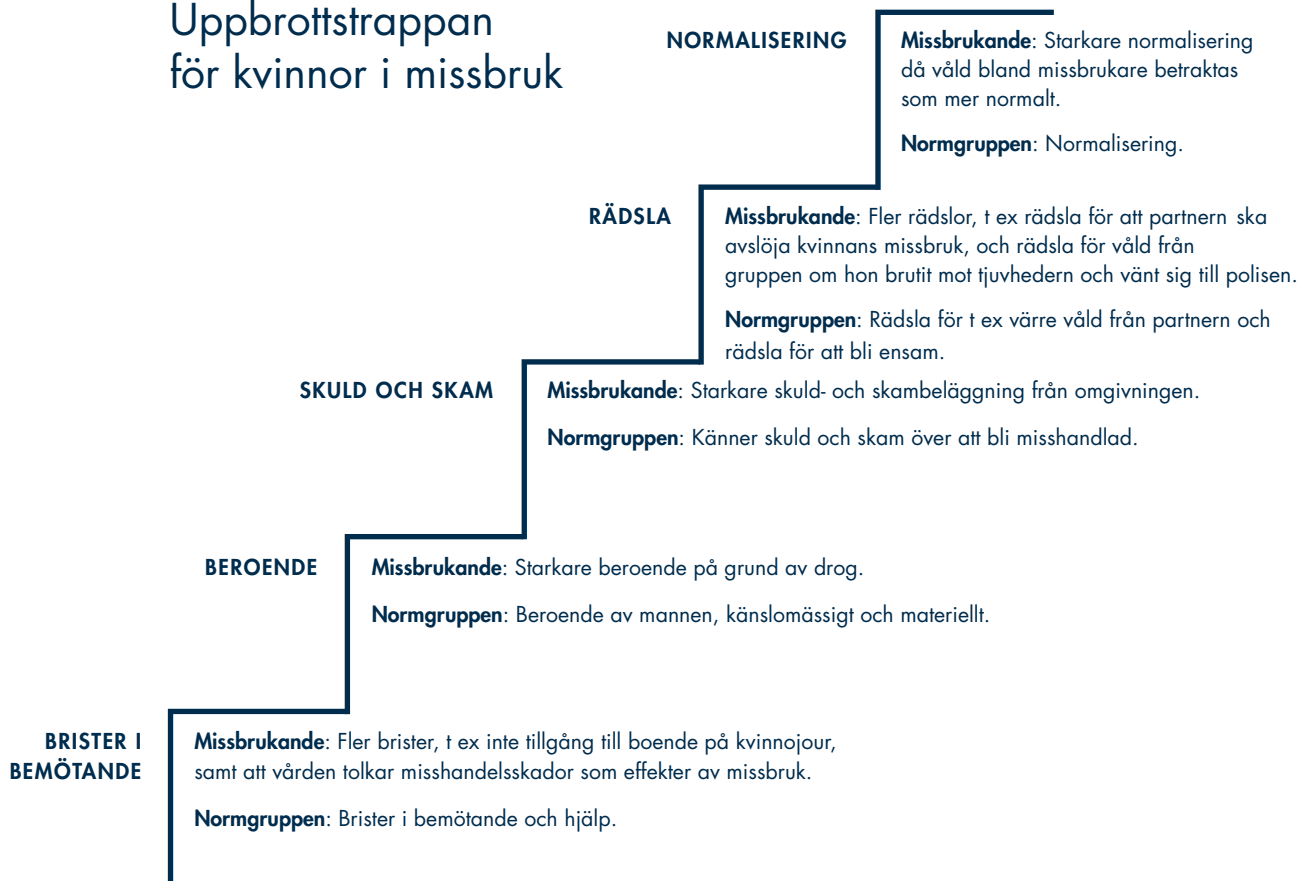
219. Holmberg, Smirthwaite, Nilsson. Mäns våld mot missbrukande kvinnor – ett kvinnofridsbrott bland andra, 2005.

220. Heimer Våldsutsatta kvinnor- samhällets ansvar. 2019.

Uppbrottstrappan

Syftet med uppbrottstrappan är att på ett pedagogiskt sätt visa hur uppbrottsprocessen från en våldsamt relation kan se ut och sammanfatta likheter och skillnader i situationen för våldsutsatta missbrukande respektive icke-missbrukande kvinnor. Smirthwaite och Holmberg har tagit fram en utvecklad modell som visar den utsatta situation och de särskilda svårigheter att bryta upp från våldsutsatthet som kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem kan befinna sig i.

Uppbrottstrappan för kvinnor i missbruk

Smirthwaite, G & Holmberg, C (2014) Uppbrottstrappan En modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor. Tidskrift för genusvetenskap 35 (2-3) 2014.

Att möta och uppmärksamma våldsutsatta kvinnor i missbruk

En grundläggande förutsättning för att en våldsutsatt kvinna i missbruk eller beroende ska kunna ta emot samhällets stöd är ett gott och kompetent bemötande. Självkänslan och tilltron till sig själv och andra kan vara påverkad av att ha varit utsatt för våld och det är därför viktigt att hon bemöts med respekt, förståelse och empati och inte blir ifrågasatt. Att försöka skapa en lyhörd och förtroendefull relation är angeläget för att den våldsutsatta ska våga och orka berätta om det hon har varit med om.

Helhetsperspektiv

Helhetssyn är ett centralt begrepp i såväl socialtjänstens som hälso- och sjukvårdens verksamhet. Att som personal ta hänsyn till och fokusera på flera livsområden utöver missbruket, är ett sätt att förmedla till kvinnan att hela hennes livssituation har betydelse, vilket kan bidra till att väcka motivation och positiva förväntningar på förändring.²²¹

Bedömningsmetoder för att fråga om våldsutsatthet och bedöma hjälpbehov

Bedömningsinstrument används för att bedöma vilka hjälpbehov en person med missbruks- och beroendeproblem har. Socialstyrelsens nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende ger rekommendationer om tre instrument som kan användas för att bedöma vilka hjälpbehov en person med missbruks- och beroendeproblem har:

- Addiction Severity Index, ASI.
- Dokumentationssystem inom missbrukarvården, DOK.
- Adolescent Drug Abuse Diagnosis, ADAD.²²²

Enligt riktlinjerna för vård och stöd vid missbruk och beroende bör ASI användas i första hand, men DOK kan också användas i samma syfte. ADAD kan användas för att bedöma hjälpbehov hos ungdomar med alkohol- och

221. Melin, A & Näsholm, C. Behandlingsplanering vid missbruk. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur 1998.

222. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende, Socialstyrelsen 2019.

narkotikaproblem. Syftet med att använda dessa bedömningsinstrument är att få en bred och allsidig bild av personens livssituation. De innehåller bland annat frågor om utsatthet för våld och övergrepp samt erfarenhet av sex mot ersättning.²²³

Eftersom kvinnor med missbruksproblematik ofta befinner sig i miljöer där de är särskilt utsatta för våld kan riskbedömningar behöva göras regelbundet. Frågor om skydd och andra akuta insatser kan diskuteras fortlöpande. Personen det gäller kan också behöva få information om olika handlingsalternativ och möjligheter till stöd och hjälp på kortare och längre sikt, liksom om vad som gäller vid en eventuell polisanmälan. Läs mer om att upptäcka och fråga om våld i kapitel 4.

Flera behov av stöd

Tid, tålamod och tillgänglighet beskrivs som framgångsfaktorer i arbetet med våldsutsatta med missbruksproblematik. Våldet kan påverka den fysiska och psykiska hälsan och eventuella barn samt nära relationer. Kvinnor som genomgått vård för missbruk och våldsutsatthet kan behöva mycket stöd efteråt. Ensamhet och isolering kan vara mycket svår och kan leda till återfall i missbruk. Det kan också finnas en risk för att hon går tillbaka till sin föröväre. Därför är det särskilt viktigt med adekvat stöd och uppföljning efter att vårdinsatserna är avslutade.²²⁴

---

223. Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende, Socialstyrelsen 2019.

224. Slutrapport från projektet Metodutveckling i arbetet med våldsutsatta missbrukande kvinnor. Socialtjänstförvaltningen Stockholms stad, Stockholm; 2008.

Stöd till våldsutsatta föräldrar med missbruk

Barn i familjer där det förekommer missbruk behöver uppmärksammas, då socialtjänsten har ansvar för att ingripa till barns skydd. Det är viktigt att inte se föräldern, barnet eller den unga isolerat. Samordnat stöd kan behövas både direkt till var och en i familjen och via stöd i föräldraskapet och till familjen som helhet.²²⁵

Sexuell hälsa

Forskning visar att många personer med erfarenhet av missbruk och beroende har svårt med sex och relationer på grund av att de har blivit utsatta för sexuella övergrepp. Detta kan påverka möjligheten att ha nära sexuella relationer, även långt efter att personen lämnat missbruket bakom sig. Osäkerhet inför att ha sex, obearbetade sexuella trauman och problem kan också skapa risk för återfall. Det kan därför vara betydelsefullt att sexuell hälsa ingår i vård- och behandlingsinsatser för personer med missbruks eller beroende. Det kan också motivera att se över om frågor om sexualitet och relationer behöver integreras i befintliga rutiner och metoder.^{226 227 228}

Traumabehandling

Eftersom många kvinnor med missbruk och beroende lider av PTSD kan det vara angeläget med samverkan mellan socialtjänst och hälso- sjukvård för att säkerställa att en våldsutsatt kvinnas behov tillgodoses. Om kvinnan inte får hjälp för sin PTSD tenderar även vården för missbruket eller beroendet att få sämre effekt.^{229 230}

---

225. Barn som anhöriga. Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga svårigheter, eller avlider. Socialstyrelsen 2013.

226. Skärner, A, Månsson, S-A, Svensson, B. Better safe than sorry: Women stories of sex and intimate relationships on the path out of drugs. *Sexualities* 2017, Vol 20 (3) 324-343]. Ordet är mitt. Berättelser av våldsutsatta kvinnor i missbruk. Linköping stadsmission 2016.

227. Skärner A, Svensson, B. Sex och narkotika. Mäns erfarenheter under uppbrotsprocessen från ett drogmissbruk. *Socialvetenskaplig tidskrift* 2014. Vol. 21, 94-112.

228. Ordet är mitt. Berättelser av våldsutsatta kvinnor i missbruk. Linköping stadsmission 2016.

229. Mills K L, Teesson M, Ross J, et al.. Trauma, PTSD, and substance use disorders: Findings from the Australian National Survey of mental health and well-being. *Am J Psychiatry*, 2006, 163(4): p. 651-658.

230. Berenz, E.C. and S.F. Coffey, Treatment of co-occurring posttraumatic stress disorder and substance use disorders. *Current Psychiatry Reports*, 2012; 14: 469-477.

Könsdifferentierad missbruksvård

Något klart stöd för att könsdifferentierad²³¹ missbruksvård ger bättre utfall än ”könsblandad” vård saknas, men i vissa fall kan det vara betydelsefullt.²³²

Då män och kvinnor befinner sig i ”könsblandad” vård och behandling, inom såväl abstinensbehandling som öppenvård och på behandlingshem, kan det förekomma sexuella trakasserier och i vissa fall även sexuella övergrepp. Utifrån skydds- och trygghetsaspekter kan därför könsspecifik behandling ha en avgörande betydelse, bland annat för kvinnor med komplexa vårdbehov såsom missbruk, psykisk ohälsa och hemlöshet, gravida missbrukande kvinnor och kvinnor med erfarenhet av trauma, psykiskt, fysiskt och sexuellt våld.²³³

Oavsett om behandlingen är könsuppdelad eller inte kan det vara väsentligt att personalen har ett genusperspektiv då det är lätt för både män och kvinnor att inta vissa könsrollsmönster som försvårar behandlingen samt att kvinnor ibland kommer i kläm i könsblandade grupper.²³⁴

---

231. Könsdifferentierad innebär att män och kvinnor behandlas separat.

232. Trulsson, K & Segraeus, V. Kvinno- och barnperspektiv på insatser inom missbruks- och beroendevården. I: SOU 2011:6. Kunskapen, vården. Missbruksutredningens forskningsbilaga. Delbetänkande av missbruksutredningen.

233. Sceffel Birath, C & Borg, S. Kvinnor och män i behandling för missbruksproblem- lika och olika? I: SOU 2011:6 Missbruket, kunskapen och vården. Missbruksutredningens forskningsbilaga, Delbetänkande av missbruksutredningen. Berglund K. Spak F, könsuppdelad behandling eller ej? Socialmedicinsk tidskrift 6/2014.

234. Berglund, K. Spak, F. Könsuppdelad behandling eller ej? Socialmedicinsk tidskrift 6/2014.

FUNDERA

- Hur arbetar du för att skapa en miljö där en våldsutsatt kvinna i missbruk vill och vågar berätta om hela sin situation för dig?
- Är det något särskilt du tycker är viktigt att göra för att stötta kvinnor i missbruk som utsätts för våld?
- Tror du att det är vanligt att våldsutsattheten "inte syns" hos kvinnor i missbruk? Vad tycker du att du behöver tänka på?

HUR ARBETAR NI I DIN VERKSAMHET?

- På vilka sätt kan er verksamhet stötta våldsutsatta kvinnor i missbruk?
  - Hur arbetar du för att skapa en miljö där den utsatta personen vill och vågar berätta om sin utsatthet för dig?
-

KAPITEL 7

Våld mot äldre

Kapitel 7 handlar om äldre personer, främst kvinnor, som utsätts för våld. Här beskrivs vad som är utmärkande för våld mot äldre och vilka riskfaktorerna för att utsättas och utsätta en närstående för våld som finns. Kapitlet ger även en bild av hur beroende av stöd och hjälp kan öka utsattheten och att möta och uppmärksamma äldre.

Om du vill lära dig mer kan du ta del av Socialstyrelsen webbutbildning om våld mot äldre. Du kan även läsa mer i på NCK:s webbsida samt forsknings- och kunskapsöversikten Våld mot äldre kvinnor som de tagit fram.

Våldsutsatta äldre

Gruppen ”äldre kvinnor” brukar definieras som 65 år eller äldre. Gruppen ”äldre kvinnor” är dock ingen homogen grupp – inom åldersspannet rymms flera generationer. Det kan vara en frisk och aktiv nybliven pensionär eller person som fortfarande arbetar och har ett stort socialt nätverk. Det kan också vara en person som är 90 år med få sociala kontakter och stora vård- och omsorgsbehov.

Våld mot äldre i nära relationer riskerar att inte uppmärksammas på grund av föreställningar om att det inte förekommer. Många äldre kvinnor som utsätts för våld berättar inte heller om sin utsatthet. När äldre personer utsätts för våld kan våldsutövaren vara en person som står dem nära. Det kan till exempel vara en partner, barn eller barnbarn.²³⁵ Har det funnits våld i en partnerrelation tidigare är det inget som säger att våldet försvinner på grund av att parterna blir äldre.

Det kan också vara personal inom exempelvis äldreomsorgen eller andra boende på ett särskilt boende som utsätter den äldre för våld.²³⁶ Eftersom våldet ofta äger rum inom hemmets väggar blir det sällan uppmärksammat. Både kvinnor och män kan utsättas för våld i dessa olika relationer. Fokus i detta avsnitt ligger dock på äldre kvinnor.

Vad är utmärkande för våld mot äldre kvinnor?

Äldre kvinnor tillhör en särskilt utsatt grupp eftersom stigande ålder kan innebära ett ökat beroende av omgivningen, både av närstående och av personal. Beroende av stöd och hjälp från andra är en riskfaktor för att utsättas för våld. Dessutom minskar möjligheten att andra kan upptäcka våldet efter pensionen eftersom den våldsutsatta lämnar arbetet och kollegor eller chefer som skulle kunna ana oråd. Om partnern är den som ger kvinnan stöd och hjälp kan situationen bli än mer svår att upptäcka.²³⁷

---

235. Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt. Nationellt centrum för kvinnofrid. 2016.

236. De Donder, Liesbeth, Lang et al. Perpetrators of abuse against older women: a multi-national study in Europe. *The Journal of Adult Protection*. 2011(13):6, s. 302-314.

237. Våld mot äldre kvinnor. Nationellt centrum för kvinnofrid. 2016.

Våld mot äldre kvinnor har både i Sverige och internationellt lyfts fram som ett växande problem. De få studier som finns visar att de inte bara utsätts för våld för att de är äldre, utan specifikt för att de är kvinnor. Äldre kvinnor utsätts i högre grad för upprepat våld och sexuellt våld är mycket vanligare mot äldre kvinnor jämfört med äldre män.^{238 239 240} Missbruks- och beroendeproblematik samt psykisk ohälsa som ökar risken för våldsutsatthet finns även bland äldre kvinnor och en äldre kvinna kan vara utsatt för hedersrelaterat våld.

Cirka 20 procent av Sveriges befolkning eller drygt 2 miljoner personer är 65 år eller äldre. Drygt en halv miljon av dessa är över 80 år, fördelade på drygt 300 000 kvinnor och strax över 200 000 män.²⁴¹

Hemmet är den vanligaste platsen där våld i nära relation förekommer och det gäller även för äldre kvinnor. Förövare kan vara en nuvarande eller före detta partner, andra anhöriga, vård- och omsorgspersonal, grannar i särskilt boende och deltagare i dagverksamhet. Studien *Ofrid?* visade att vuxna barn som utsätter sin förälder för våld och övergrepp skilde sig åt på så sätt att döttrar och styvdöttrar trakasserade äldre genom till exempel psykiska kränkningar och olika former av kontroll, medan sönerna utövade fysiskt våld.²⁴² Förutom i hemmet – i ordinarie eller särskilt boende – kan äldre kvinnor även utsättas för våld på sjukhus, i dagverksamheter och ute i samhället.

Även försummelse förekommer. Det kan exempelvis bestå i att den utsatta inte får den hjälp med mat, medicin eller hygien som hen behöver. Den utsatte kan förvägras hjälp med att komma ur sängen eller få för lite, för mycket eller felaktig medicin. Det kan vara en partner som inte bistår den utsatta eller personal.²⁴³

---

238. Kristensen K, Lindell L. Ofredad – om våld och övergrepp mot äldre personer. Visby: Region Gotland, socialförvaltningen; 2013.

239. Eriksson H. Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsstudie i Umeå kommun. Umeå: Brottsoffermyndigheten; 2001.

240. Kristensen K, Risbeck M. De sista ljuva åren: om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten. Göteborg: Rondo Grafisk Kommunikation; 2004.

241. Källa hämtad 2019-11-20 hos SCB: http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101A/BefolkningNy/table/tableViewLayout1/

242. Eriksson. Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsstudie i Umeå kommun. 2001.

243. Luoma et al (2011) s. 18-19 i Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt. NCK 2016.

Ekonomiskt våld kan handla om att den närstående har kontroll över ekonomin. Eftersom äldre kvinnor i allmänhet har en lägre pension än män kan detta öka beroendet av partnern. Ekonomiskt våld kan också bestå i att kvinnan berövas sina pengar av närstående. Att utöva ekonomisk kontroll över den våldsutsatta kan vara en del av våldet i nära relationer.²⁴⁴

Kvinnojourerna i Sverige ger varje år stöd åt flera tusen kvinnor, men få av dem är till för målgruppen äldre. Psykiskt och verbalt våld är den vanligaste formen av våld mot de äldre kvinnorna som kvinnojourerna möter och kvinnorna kan genom hot ha hindrats att berätta om sin våldsutsatthet. I andra fall består det psykiska våldet av olika sätt att kränka kvinnan, få henne att känna sig ful, dum, värdelös, som en dålig maka och mor samt få henne att skämmas. I genomsnitt var en procent av kvinnorna som kvinnojourerna mötte under ett år äldre.²⁴⁵ Hälften av de skyddade boendena kunde ta emot våldsutsatta kvinnor som behövde rollator, ledsagare eller personlig assistans.²⁴⁶

---

244. Våld mot äldre kvinnor. NCK, 2016.

245. Våld mot äldre kvinnor i Sverige. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige; 2012. ROKS rapport 1/2012.

246. Kartläggning skyddade boenden. Socialstyrelsen. 2013.

FUNDERA

- Vad tänker du kring våld mot äldre? Har du upplevt att någon äldre blivit utsatt för våld? På vilket sätt?
- Hur tänker du: skiljer sig det våld som äldre kvinnor utsätts för jämfört med våld mot kvinnor generellt?

Våldsutsatthet och dödsfall

Världshälsoorganisationen (WHO) uppskattar att en av sex äldre över hela världen utsatts för våld²⁴⁷ och förekomsten är ännu högre i institutionella miljöer. Uppskattningsvis, baserat på personalrapporter, har två av tre som arbetar inom äldreomsorgen uppmärksammat våld mot äldre under det senaste året.²⁴⁸

I en kartläggning i region Gotland 2012 uppgav cirka 15 procent bland såväl äldre kvinnor som män att de hade utsatts för någon form av våld – fysiskt, psykiskt, sexuellt eller ekonomiskt våld alternativt försummelse. Både män och kvinnor uppgav att de främst blivit utsatta för våldet i det egna hemmet.²⁴⁹

I genomsnitt dog tio äldre per år mellan åren 1990-2013 till följd av våld vilket utgör omkring 230 dödsfall. När kvinnorna dödades var i fyra fall av tio gärningspersonen en partner och i tre fall av tio en annan närstående till exempel våld från barn och barnbarn med psykiska problem. För männen var gärningspersonen i fem av tio fall en partner och två av tio en annan närstående.^{250 251}

Riskfaktorer för våld

Våld mot äldre kvinnor är till stora delar likt det våld som kvinnor i allmänhet utsätts för, men det kan ta sig andra uttryck och få andra konsekvenser. Attityder och värderingar samt syn på könsroller kan även göra det svårare att söka hjälp och bryta upp från en våldsutövande partner. Det kan till exempel handla om att man inte pratar med utomstående om sin relation eller våldet man utsätts för.²⁵²

---

247. Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. Yon Y, Mikton CR, Gassoumis ZD, Wilber KH. *Lancet Glob Health*. 2017 Feb;5(2):e147-e156.

248. The prevalence of elder abuse in institutional settings: a systematic review and meta-analysis. Yon Y, Ramiro-Gonzalez M, Mikton C, Huber M, Sethi D. *European Journal of Public Health* 2018.

249. Kristensen K, Lindell L. Ofredad – om våld och övergrepp mot äldre personer. Visby: Region Gotland, socialförvaltningen; 2013.

250. Andra orsaker till det dödliga våldet var inbrott eller våld från annan okänd gärningsperson. För män förekom även andra typer av dödligt våld till exempel fyllebråk.

251. Brott mot äldre. Om utsatthet och otrygghet. Rapport 2018:7. Brottsförebyggande rådet. 2018.

252. Våld mot äldre kvinnor. NCK-rapport. Hänvisar till t ex Straka, Silvia M. & Montminy, Lyse (2006) Responding to the Needs of Older Women Experiencing Domestic Violence. *Violence Against Women*. 2006(12):3, s. 251-267.

Beroende av stöd och hjälp

Med hög ålder följer en ökad risk för sjukdom och funktionsnedsättning som gör att fysiska, psykiska, kognitiva och sociala förmågor och funktioner försämras. Att få en sjukdom eller funktionsnedsättning kan leda till ökat beroende av hjälp och stöd i vardagen och det kan innebära en risk för att utsättas för våld och övergrepp av såväl närstående som vård- och omsorgspersonal.

Ett ekonomiskt beroende kan bli större om den våldsutsatta har en lägre pension, vilket ofta är fallet när det gäller kvinnor. Det kan minska möjligheterna att bryta upp och lämna en relation. År 2017 uppgick äldre kvinnors (65 år och äldre), medianinkomst till 73 procent av medianinkomsten för män i motsvarande ålder.²⁵³

Äldre med missbruksproblem

Äldre kvinnor med missbruksproblem befinner sig många gånger i situationer som ökar risken att utsättas för våld samtidigt som de ofta möts av attityden att de har sig själva att skylla. Våldet kan ses som en konsekvens av missbruket och därmed riskerar kvinnornas våldsutsatthet att osynliggöras.

Ansträngda vård- och omsorgsrelationer

Drygt 1,3 miljoner personer, det vill säga närmare en femtedel av Sveriges vuxna befolkning, vårdar, hjälper eller stödjer regelbundet en närstående.²⁵⁴ Det handlar om allt från föräldrar som dagligen hjälper ett barn med funktionsnedsättning till äldre som dagligen hjälper en annan äldre, ofta en maka eller make.

Ju mer omfattande vård och omsorg en person ger till någon annan, desto större risk löper han eller hon att få en sämre livskvalitet. Det är därför angeläget att vården och omsorgen uppmärksammar omsorgsgivarna i ett tidigt skede och erbjuder stöd och hjälp.²⁵⁵ Strukturella orsaker till att våld uppstår i omsorgssituationer kan vara att den som ger omsorgen – make eller maka, personal med flera – inte får nödvändiga förutsättningar för att kunna utföra sina uppgifter. Den som vårdar kan ha brist på kunskap, tid och resurser eller vara utbränd.²⁵⁶ Det kan visa sig som brister i bemötandet, exempelvis aggressivt eller provokativt beteende.

253. SCB. Hämtat 2019-12-17. <https://www.scb.se/hiitta-statistik/statistik-efter-amne/hushallens-ekonomi/inkomster-och-inkomstfordelning/inkomster-och-skatter/pong/publikationer/inkomstrapport-2017-individer-och-hushall/>. Hämtad: 2021-03-31. Inkomstrapport 2017 – individer och hushåll. SCB, 2019.

254. Anhöriga som ger omsorg till närstående. Omfattning och konsekvenser. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.

255. Anhöriga som ger omsorg till närstående. Socialstyrelsen; 2012.

256. Saveman B-I. Vanvård av personer med demenssjukdom. Kalmar: Humanvetenskapliga institutionen, Högskolan i Kalmar; 2007.

Risken för att den familjemedlem som vårdar en sjuk närstående ska utöva våld ökar om den vårdande:

- lider av psykisk ohälsa eller alkoholmissbruk
- är socialt eller ekonomiskt beroende av den äldre
- har ett aggressivt beteende
- upplever vårdrelaterad stress.²⁵⁷

Demenssjukdom ökar risken för våld

Att ha en demenssjukdom ökar risken för att utsättas för våld. Forskning har visat att personer med demenssjukdom löper dubbelt så stor risk som andra äldre att utsättas för vanvård av vårdpersonal och anhörigvårdare.²⁵⁸ Demenssjukdom kan leda till förvirring och desorientering och kan ge beteendemässiga och psykiska symtom (BPSD). Symtomen kan variera och bero på flera saker. De kan exempelvis bero på den demenssjuka personens oförmåga att korrekt bearbeta information och kommunicera, vilket exempelvis kan leda till hallucinationer, vanföreställningar och aggressivitet. BPSD är mycket plågsamma för den som drabbas, men också för de anhöriga.²⁵⁹ Risken för konflikter kan öka. Äldre personer som själva har ett aggressivt beteende och utövar våld löper dessutom stor risk att utsättas för våld eller övergrepp.²⁶⁰ Mellan 15 och 50 procent av anhörigvårdare har i olika studier uppgett att de begått någon form av våldshandling mot en demenssjuk person.²⁶¹

Risikfaktorer hos våldsutövaren

Kontroll och maktbehov är en viktig drift bakom utövande av våld i nära relationer och våldet upphör inte för att våldsutövaren fyller 65 år. Psykisk funktionsnedsättning, alkohol- och drogmissbruk samt kriminalitet hos närstående kan också innebära en risk för att den äldre utsätts för våld. Det gäller även ifall den närstående är ekonomiskt beroende av den äldre.²⁶² Demenssjukdom ökar, som tidigare beskrivits, risken för att utsättas för våld men även att utöva våld. Aggressioner hos personer med demenssjukdom riktas nämligen ofta mot den som ger vård och omsorg.²⁶³

---

257. Saveman. Vanvård av personer med demenssjukdom. 2007.

258. Saveman. Vanvård av personer med demenssjukdom. 2007.

259. Nationella riktlinjer Vård och omsorg vid demenssjukdom. Stöd för styrning och ledning. Socialstyrelsen. Artikelnummer 2017-12-2.

260. Jönsson H. Vårdskandaler i perspektiv. Malmö: Egalité; 2006.

261. Saveman. Vanvård av personer med demenssjukdom. 2007.

262. Det slutar inte vid 65. En rapport om äldre våldsutsatta kvinnor. Länsstyrelsen i Stockholms län. Stockholm; 2012.

263. Kristensen, Risbeck. De sista ljuva åren: om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten. 2004.

Att möta och uppmärksamma våldsutsatta äldre

Om du utgår från den enskilda kvinnans situation och eventuella faktorer som kan påverka hennes sårbarhet, som vi har beskrivit ovan, kan det vara lättare att upptäcka våldsutsatthet.

För att våldsutsatta äldre ska få möjlighet att få stöd och hjälp är det även väsentligt att du som kan komma att möta dessa kvinnor har förmåga att upptäcka symtom och tecken på våld. Att ställa frågor om våld är ett sätt att upptäcka och uppmärksamma våldet även om den enskilde inte själv valt att söka hjälp.

Du som arbetar med eller som i ditt arbete kommer i kontakt med äldre kvinnor kan misstänka att en person är utsatt för våld, men vara osäker på grunden för dina misstankar och tveka inför att ställa frågor. Att inte veta hur man ska agera om misstankarna bekräftas kan också vara en anledning till att avstå. Att känna till vilka rutiner som finns på din arbetsplats vid misstanke om våld kan göra det lättare att ställa frågor och hantera svaret.

Ett bra bemötande

Om kvinnan har svårt att kommunicera, på grund av till exempel en demenssjukdom, krävs särskild lyhördhet och förmåga att lyssna. Under ett antal år har Utvecklingscentrum Dubbelt Utsatt vid Bräcke Diakoni i Göteborg uppmärksammat behovet av tecken, symboler, och bilder för att den som har svårigheter att kommunicera ska ha möjlighet att berätta om sina våldserfarenheter. Där har man tagit fram det så kallade *Reda-ut-häftet* med bilder och enklare frågor som kan fungera som stöd vid ett samtal om våldsutsatthet.²⁶⁴

Att samtala om och ställa frågor om våld

Förekomsten av att fråga om eventuell våldsutsatthet är låg inom äldreomsorgen – tre procent av verksamheterna som ingick i en kartläggning gjord av Socialstyrelsen ställde frågor rutinmässigt. När det fanns indikation på våld ställde 61 procent frågor.²⁶⁵

264. http://www.dubbellutsatt.se/uploads/pdf/Reda_ut-häfte_version_2012_09.pdf - hämtad 2013-11-29

265. Frågor om våld. Socialstyrelsen, 2018. Artikel 2018-3-28.

Mellan närstående finns ofta ett beroendeförhållande som gör att kvinnan kan ha svårt att berätta om våldet. Dels kan det handla om rädsla för att utsättas för mer våld, dels kan det bero på skuld- och skamkänslor. Många kvinnor som utsätts för våld ser inte eller vill inte se sig själva som våldsutsatta. De tänker kanske inte på att de faktiskt utsätts för misshandel, övergrepp och våldtäkt. När man ställer frågor om våld är det bra att använda konkreta ord, till exempel blivit *slagen* eller *knuffad*. Fokusera på kvinnans egen upplevelse genom att använda uttryck som ”blivit rädd”, ”varit med om något obehagligt”, ”gjort dig illa” och så vidare.²⁶⁶

Läs mer om att upptäcka våld i kapitel 4.

---

266. Grände J. Vägen till att se och agera. Om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län; 2018.

FUNDERA

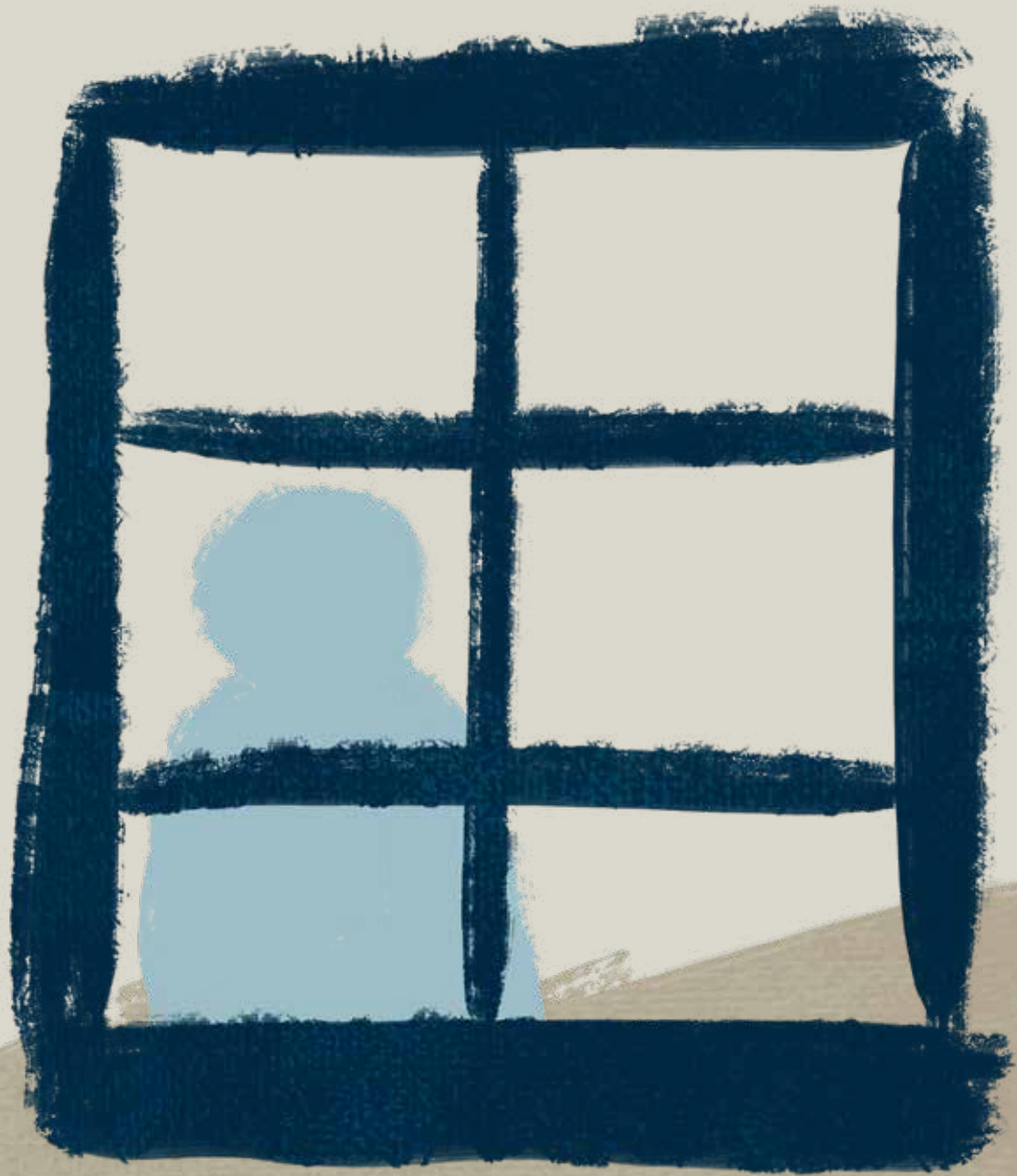

- Har du någon gång misstänkt att en person är utsatt för våld, och tvekat inför att ställa frågor?
- Varför har du i så fall tvekat?
- Vet du hur du ska agera om misstankarna bekräftas?
- Hur kan du formulera dig om du ställer frågor till en äldre person om våld? Finns det vissa formuleringar som är extra bra att använda?

HUR ARBETAR NI I ER VERKSAMHET?

- Finns det rutiner för hur ni ska agera vid misstanke om våldsutsatthet hos äldre?
  - Hur samverkar ni med andra verksamheter?
-

KAPITEL 8

Våldsutsatthet och funktionsnedsättning

Kapitel 8 handlar om kvinnor med funktionsnedsättning som utsätts för våld i nära relation och om det våld som kan riktas mot funktionsnedsättningen. De särskilda sårbarhetsfaktorer som kan innebära en särskild utsatthet beskrivs också samt de svårigheter som kan finnas att lämna en våldsam relation. Du kan läsa mer om våld mot kvinnor med funktionsnedsättning på Kunskapsguiden. se och ämnesguiden om särskild utsatthet på NCK:s Kunskapsbank.

Funktionsnedsättning

Med funktionsnedsättning avses en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara bestående eller av övergående natur.²⁶⁷

En funktionsnedsättning kan i vissa fall vara en konsekvens av tidigare våldsutsatthet. Studier visar detta extra tydligt när det gäller psykisk funktionsnedsättning. Fysiska och kommunikativa förmågor samt psykisk och fysisk hälsa kan försämrans som konsekvens av våld och trauma.²⁶⁸

Våld riktat mot funktionsnedsättningen

En särskild form av våld mot personer med funktionsnedsättning är våld som riktas direkt mot funktionsnedsättningen. En våldsutövare kan till exempel skada den utsattas ben om hen har svårigheter att gå. Ett annat exempel är när våldsutövaren flyttar på möbler och saker i bostaden så att en synskadad person inte kan orientera sig. Den våldsutsatta kan också bli förlöjligad, hånad eller isolerad med hänvisning till funktionsnedsättningen. En person med funktionsnedsättning kan också utsättas för att någon avsiktligt inte ger förväntad vård och stöd, till exempel hjälpa till med medicin, eller aktivt felmedicinerar eller hindrar tillgång till hjälpmedel.²⁶⁹ Ekonomiskt våld finns också med i bilden när en partner tar kontrollen över ekonomin. Det kan även handla om sociala inskränkningar i den våldsutsattas liv, till exempel genom inlåsning i bostaden eller förhindra besök från släkt och vänner eller från att delta i sociala aktiviteter.²⁷⁰ Funktionsnedsättningen kan också göra det svårt att fly, förflytta sig snabbt eller orientera sig rumsligt vid en våldssituation.

---

267. Socialstyrelsens termbank. <https://termbank.socialstyrelsen.se/>

268. Grände. Vägen till att se och agera. 2018.

269. När man slår mot det som gör ont. Nationellt råd för kvinnofrid. 2001.

270. Ibid.

Våld mot kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning

Kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning kan ha sämre begrepp än kvinnor generellt om till exempel tid, orsak och verkan och lättare hamna i situationer som de inte kan tolka, förstå eller uppfatta som ett övergrepp eller som att det som skett är olagligt. Många kan inte heller ge tydligt uttryck för vad som hänt.²⁷¹ Det kan också vara svårt att våga anmäla den man är beroende av.

Kvinnor med intellektuell och psykisk funktionsnedsättning löper också ökad risk när det gäller sexuellt våld som till exempel ovälkomna beröringar, att tvingas till sexuella handlingar eller att någon utnyttjar svårigheter att säga nej. Det kan också handla om att tvingas visa upp sin kropp på ett sexuellt vis under en omvårdnadssituation, till exempel vid hjälp med att sköta sin personliga hygien. Hot, trakasserier och kränkningar i form av glåpord, förlöjliganden och nedsättande kommentarer kan också förekomma.²⁷²

Unga flickor med intellektuell funktionsnedsättning som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld är en svårupptäckt målgrupp. Dessa ungdomar kan ha svårt att veta vad de får och inte får göra. De kan sakna den kognitiva förmågan att leva ”dubbelliv” och ha svårt att se konsekvenser av sitt agerande. Den unge kan exempelvis berätta för sina föräldrar att hon eller han är kär och har skaffat en partner. Detta kan i ett hedersrelaterat sammanhang få förödande konsekvenser för den unge.²⁷³ Det händer att flickor med intellektuell funktionsnedsättning vilseleds in i äktenskap, det vill säga tackar ja till att ingå äktenskap utan att egentligen förstå vad det innebär.²⁷⁴

Hot och kränkningar på internet

Många unga med funktionsnedsättning beskriver ofta sin önskan att vara som andra – de drömmer om vänskap och kärlek och att kunna mötas utanför den reglerade tillvaro som kan följa av att vara beroende av personal och anhöriga. Att umgås via internet har för en del blivit något som beskrivs som mycket positivt. Men längtan efter en partner kan också leda till att man åsidosätter riskerna med att träffa okända hemma i sin bostad och att lämna ut personliga uppgifter på nätet.²⁷⁵ Funktionsnedsättning är även ett vanligt motiv för kränkningar och hot på nätet.²⁷⁶

271. Söderman, L. Nordlund, M, Omsorgsboken 2019.

272. När man slår mot det som gör ont. Nationellt Råd för Kvinnofrid. 2001.

273. <http://www.hedersfortryck.se/> hämtad 2019-12-16.

274. Gömd och glömd. TRIS 2020.

275. Löfgren-Mårtensson. Kärlek.nu Om internet och unga med utvecklingsstörning. Lund; Studentlitteratur 2005.

276. Bladini, M. Hat och hot på nätet, En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv, Nordisk information för kunskap om kön, på uppdrag av Nordiska ministerrådet. Göteborg 2017.

FUNDERA

- Vad tänker du kring våld mot kvinnor med funktionsnedsättning? Har du upplevt att någon kvinna med funktionsnedsättning blivit utsatt för våld? På vilket sätt?
- Hur tänker du: skiljer sig det våld som kvinnor med funktionsnedsättning utsätts för jämfört med våld mot kvinnor generellt?

TIPS PÅ FÖRDJUPNING

- *Ingen ska bli gömd och glömd*. TRIS. Bok på lättläst svenska om hedersrelaterat våld och förtryck och intellektuell funktionsnedsättning.
  - Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck. www.hedersfortryck.se. Samlad information om hedersförtryck generellt och hedersförtryck och intellektuell funktionsnedsättning.
  - *Vip-programmet* är ett hälsofrämjande utbildningsmaterial som används i grupper. Syftet med Vip-programmet är att främja förutsättningarna för god hälsa, jämlika relationer och känsla av sammanhang för unga och vuxna med funktionsnedsättning. Eskilstuna kommun ansvarar också för att sprida Vip-programmet nationellt. Det görs i nuläget genom att bland annat informera vid konferenser och utbilda nya VIP-gruppledare. Du kan läsa mer om VIP-programmet på www.eskilstuna.se
-

Särskilda sårbarhetsfaktorer

Tre faktorer kan innebära en särskild utsatthet för våld mot kvinnor med funktionsnedsättning visar studier: beroendeställning, osynlighet och sårbarhet. Beroendeställningen, osynligheten och sårbarheten varierar med andra faktorer som ålder, etnicitet, socio-ekonomisk tillhörighet, sexuell läggning samt typ och grad av funktionsnedsättning.²⁷⁷

Beroendeställning ökar risken för våldsutsatthet

Risken att utsättas för kontroll, våld och kränkningar av en partner ökar i beroendeställning. Är våldsutövaren någon som förutsätts ge stöd och hjälp kan utsattheten och känslan av maktlöshet öka. Beroende av stöd kan också leda till upprepat våld över tid.²⁷⁸

Personer med funktionsnedsättning kan ha ett stort antal personer i sin vardag som de kan stå i beroendeställning till. De kan vara beroende av närstående, såsom partner, föräldrar, syskon, barn eller av personer som är anställda för att ge vård, stöd och service. Ibland kan relationerna överlappa varandra genom att en anhörig även fungerar som personlig assistent eller god man. Våldet kan ske på flera olika platser – i hemmet, boendet, den dagliga verksamheten, i samband med taxiresor, på arbetsplatser, offentliga miljöer och på internet.²⁷⁹

Det kan också vara svårt att bygga upp sin egen kroppsliga integritet om man alltid eller under lång tid har behövt hjälp av andra med hygien, att klä på och av sig. Det kan påverka möjligheten att sätta gränser eller förstå att något som sker är ett övergrepp. Kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning kan exempelvis ha svårt att ta del av information som inte är direkt riktad till dem eftersom sådan information inte alltid finns tillgängligt som lättläst.²⁸⁰

---

277. Grände. Vägen till att se och agera. 2018

278. Grände. Vägen till att se och agera. 2018.

279. Grände. Vägen till att se och agera. 2018.

280. När man slår mot det som gör ont. Nationellt råd för kvinnofrid. 2001.

Osynlighet

Våldsutsatta personer med funktionsnedsättning och deras anhöriga vittnar om en objektifiering med fokus på funktionsnedsättningen. Det kan leda till att personer i omgivningen inte ser förekomsten av kränkningar och övergrepp eller inte tror på berättelser om erfarenhet av våld. Den våldsutsatta kan själv ses som problemet, det gäller särskilt vid intellektuella eller psykiska funktionsnedsättningar. Då kan insatserna riskera att inriktas på att ”lära sig att sätta gränser”, medan våldsutövarens ansvar för våldet osynliggörs. Detta ökar också risken för fortsatt utsatthet.²⁸¹

Osynlighet kan också handla om att det som den våldsutsatta utsätts för inte betraktas som ett brott såsom våld utan benämns som ”missförhållanden” eller ”brister” i olika verksamheter.²⁸² Svårigheten att synliggöra brott kan också uppstå då funktionsnedsättningen uppfattas som så lindrig att den inte bedöms som en betydelsefull omständighet i en brottsutredning eller av andra skäl inte är synlig för omvärlden. Det kan medföra att kvinnor med lindrig psykisk eller intellektuell funktionsnedsättning kan vara svåra att nå för praktiker, rättsväsende och forskare och därmed förblir osynliga.²⁸³

Ytterligare en form av osynlighet är att personer med funktionsnedsättning kan ses som sin funktionsnedsättning och inte som en individ. Den enskildes egen identitet riskerar att bli underordnad funktionsnedsättningen av andra. Till exempel kan det innebära att personer med funktionsnedsättningar ses utifrån stereotypa bilder av olika typer av funktionsnedsättning eller att de tillskrivs gravare eller andra funktionsnedsättningar än de har.²⁸⁴

Osynligheten kan också bidra till att personer med funktionsnedsättning får sämre förutsättningar att förstå hur relationer mellan människor fungerar och vad man kan förvänta sig i nära relationer. Många upplever att de saknar bra stöd och information för att utveckla sin könsidentitet och sexualitet. Det bidrar till att de kan få en annan referensram om vad som är önskvärt eller acceptabelt beteende från en partner. Detta osynliggörande kan bidra till att utsatthet och övergrepp osynliggörs.²⁸⁵

---

281. Grände. Vägen till att se och agera. 2018.

282. Levin, B. Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder 2002.

283. Brottsförebyggande rådet. Våld mot personer med funktionshinder. Rapport 2007:26. Stockholm; 2007.

284. Grände. Vägen till att se och agera. 2018.

285. Barron, K (red). Genus och funktionshinder. Lund; Studentlitteratur; 2004.

Sårbarhet

Att ha en funktionsnedsättning kan innebära minskade möjligheter att undvika eller skydda sig från våld, och ibland att kunna berätta om sina våldserfarenheter. Brist på förvärvsarbete, sämre ekonomi, missbruk och brist på socialt stöd kan öka utsattheten för personer med funktionsnedsättning. Intellectuell eller psykisk funktionsnedsättning ökar risken att utsättas för våld. Det gäller särskilt sexuellt våld. Brottsförebyggande rådet har tagit upp fyra omständigheter som kan öka sårbarheten för kvinnor med funktionsnedsättning att utsättas för våld och övergrepp:

- frånvaron av, eller brister i, sexualundervisningen
- stödpersonals tillgång till kvinnans kropp
- risken att övertalas att uppfylla behov och krav från omgivningen som kan uppfattas som tvingande och svåra att stå emot (gäller särskilt för kvinnor med intellektuell och psykisk funktionsnedsättning)
- kvinnan kan, på grund av sin funktionsnedsättning, ha en svag sexuell självkänsla.²⁸⁶

Svårt att bryta upp

Många kvinnor har svårt att bryta sig loss från en våldsam relation. Kvinnor med funktionsnedsättning lever ofta ett isolerat liv, även om de har familj. Våldet kan upplevas som ”normalt” eller på grund av erfarenheter redan från barndom och ungdom av att ha blivit illa behandlad. Beroende av praktisk hjälp kan också medföra stor tveksamhet att lämna en relation. Att vara rädd för att inte få hjälp och stöd i framtiden kan vara ett motiv till att stanna i förhållandet.²⁸⁷ Omgivningens attityder kan också spela in. Anhöriga kan till exempel uppleva partnern som uppoffrande och outhärlig för den våldsutsatta. Skam- och skuld känslor kan vara ett hinder för att våga tala om sin situation, liksom rädsla för att inte bli trodd.²⁸⁸ Det kan också vara svårt att bryta sig loss om den våldsutsatta känner skam över den egna funktionsnedsättningen. En upplevelse av att utsättas för våld på grund av funktionsnedsättningen kan öka skamkänslan.

286. Brottsförebyggande rådet. Våld mot kvinnor med funktionshinder. Rapport 2007:26. Stockholm 2007.

287. När man slår mot det som gör ont. Nationellt råd för Kvinnofrid. 2010.

288. Finndahl, K. Våga se! En studie om förekomsten av våld mot kvinnor med funktionshinder. Stockholm Forum Kvinnor & Funktionshinder; 2001.

Få kvinnor söker hjälp

I olika studier om våldsutsatthet bland kvinnor med fysisk funktionsnedsättning framkommer att många kvinnor vars partner utsatt dem för våld, hot eller sexuella övergrepp inte söker den hjälp som finns att få i samhället. Anledningar till att avstå från att söka hjälp kan vara att övergreppen anses för obetydliga, eller skam. Det kan också finnas en rädsla för att det skulle uppfattas som att övergreppet var kvinnans eget fel. Det förekommer också att de inte känner till var eller hur man kan söka hjälp eller de hindras av sin make/sambo. Rädsla för att förlora vårdnaden om barn kan också vara ett hinder.²⁸⁹

Att möta och uppmärksamma våldsutsatt med funktionsnedsättning

Det finns en risk att våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning inte söker den hjälp som finns att få. Ett skäl kan vara kommunikationssvårigheter och bristande kommunikationsanpassning hos dem som ska kunna vara ett stöd. Om funktionsnedsättningen medför svårigheter att kommunicera ställer detta särskilda krav på lyhördhet och anpassning av formerna för samtalet. Det kan vara så att den våldsutsatta kan ha svårt att ge en sammanhängande skildring av vad som hänt. Förutom att samtalet kan föras i en lugn miljö och ta den tid det tar är tillgång till hjälpmedel till exempel för kommunikation central. Frågorna behöver ställas med hänsyn till kvinnans behov av ett anpassat språk.

För att underlätta för våldsutsatta kvinnor att söka hjälp kan det vara till hjälp om det finns information i alternativa format, till exempel lättläst, på teckenspråk, punktskrift och word-format. Att professionen har kunskap om hur exempelvis texttelefoni och bildtelefoni fungerar kan också vara hjälpsamt, samt att kunna nå verksamheten via webbplats, e-post eller SMS.

Samtal via tolk

Om den våldsutsatta har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att se, höra eller tala ska myndigheter använda tolk och översätta och göra handlingar tillgängliga om det behövs för att den enskilde ska kunna ta tillvara sin rätt.²⁹⁰

289. Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder. Utbildningsinstitutet HANDU. Stockholm 2007.

290. 13 § förvaltningslagen.

Alternativ och kompletterande kommunikation, AKK

Enligt FN har var och en rätt att få kommunicera på det sätt man själv valt och behärskar, vare sig det är med tecken (visuella eller taktila), bilder (tecknade eller foto) eller ett symbolsystem.²⁹¹ Personer med kommunikations-svårigheter kan behöva individuellt anpassad AKK för att öka möjligheten till funktionell kommunikation. Det gäller även personer som kan tala, men behöver AKK som stöd. AKK används av och med personer som har svårt att kommunicera med tal på grund av exempelvis intellektuell funktionsnedsättning, rörelsenedsättning, förvärvad hjärnskada och tal- och språkstörning. Det gäller både möjligheten att uttrycka sig själv och att ta in information från andra.²⁹²

De flesta AKK-användare behöver olika kommunikationssätt som kompletterar varandra. I de fall personer saknar AKK för begrepp relaterade till våld i sitt ordförråd kan stödmaterial med bilder vara till hjälp, flera typer av bilder nås kostnadsfritt via bildstod.se. Särskilt utformad AKK för att ge stöd åt kommunikation vid funktionsnedsättning är till exempel Tecken som AKK (TAKK).²⁹³

Bilder som stöd

Pictogram kan liknas vid ett ”telegramspråk” där bilderna gestaltar ord. Pictogram har utvecklats för personer med kognitiv funktionsnedsättning. Hos Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) kan man ladda ner pictogrambilder om våld: www.spsm.se. Med hjälp av bilderna ska den våldsutsatta kunna tala om vad hon blivit utsatt för – att någon tafsats, knuffats, kränkt eller försummat eller våldtagit.

Det finns material med bildstöd som kan användas vid samtal om våld. Det är i första hand framtaget för personer med kognitiv eller intellektuell funktionsnedsättning. Erfarenheten visar att bildstöd kan användas även i andra sammanhang som ett sätt att förtydliga och förstärka det talade språket. När man pratar om svåra frågor som våldsutsatthet så är det viktigt att använda olika sorters kommunikation för att nå fram. Mer information om bildstödet finns på www.bildsamt.se.

---

291. Art. 21 b i Konventionen för rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

292. Heister Trygg, B. & Andersson, I. Alternativ och Kompletterande Kommunikation i teori och praktik. Södra regionens kommunikationscentrum SÖK, 2009. www.sokcentrum.se

293. Tecken som AKK (TAKK) är en metod för att stödja kommunikationen. TAKK bygger på tecken i det svenska teckenspråket. Betydelsebärande ord tecknas samtidigt som man talar.

Pictogram kan också användas exempelvis på kvinnojourer vid möten, på akutmottagningar, i gruppboenden, hos kuratorer med flera.

Att samhällets insatser ur olika aspekter är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning är centralt för att de ska kunna söka och ta emot stöd och hjälp. Det kan handla om tillgång till anpassad information, framkomlighet i lokaler och förutsättningar att kommunicera oavsett funktionsförmåga.

Såväl verksamheter som primärt vänder sig till personer med funktionsnedsättning, som verksamheter som vänder sig till större målgrupper behöver analysera och ta ställning till vad tillgänglighet innebär specifikt för dem. Det saknas i stor utsträckning kunskap om verkningsfulla metoder för kvinnor med funktionsnedsättning.²⁹⁴

---

294. Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder. Utredningsinstitutet HANDU; 2007.

FUNDERA

- Kan det finnas strukturella skäl, till exempel tid, rutiner, säkerhetstänkande, språksvårigheter som gör att frågor om våldsutsatthet hos kvinnor med funktionsnedsättning inte fångas upp?
- Har du någon gång misstänkt att en person är utsatt för våld, men varit osäker på grunden för dina misstankar och därför tvekat inför att undersöka det vidare?
- Varför har du i så fall tvekat?
- Vet du hur du ska agera om misstankarna bekräftas?

HUR ARBETAR NI I ER VERKSAMHET?

- Hur samverkar ni med andra verksamheter?
  - Vilken kunskap finns i verksamheten om olika sätt att kommunicera?
-

Mer att läsa från Socialstyrelsen

Socialstyrelsen har tagit fram flera material som stöd till dig som arbetar inom socialtjänsten som kan vara till hjälp även i arbetet med personer som har utsatts för våld i nära relationer.

Materialen hittar du på [Socialstyrelsen.se](https://www.socialstyrelsen.se) och [Kunskapsguiden.se](https://www.kunskapsguiden.se).

På [Kunskapsguiden.se](https://www.kunskapsguiden.se) finns även material om våld i nära relationer och andra teman som kan vara intressanta att ta del av.

Socialstyrelsens författningssamling

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer.

Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

Handböcker

Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. 2023.

Utreda barn och unga – handbok för socialtjänsten. 2023.

Handläggning och dokumentation – handbok för socialtjänsten. 2021.

LVU – handbok för socialtjänsten. 2023.

Placerade barn – handbok för socialtjänsten. 2023.

Meddelandeblad

Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg. Meddelandeblad nr 1/2018.

Kunskapsstöd och vägledning med mera

Att samtala med barn. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Socialstyrelsen, 2018.

Att samtala med barn – om sexuella övergrepp och människohandel. Bilaga 1 i Att samtala med barn. Socialstyrelsen, 2018.

Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen, 2020.

Om könsstympning av flickor och kvinnor. Ett handledningsmaterial för samhällskommunikatörer. Socialstyrelsen, 2015.

Partnerkontakt: Säkerhetsarbete med våldsutsatta personer när våldsutövaren går i behandling En studie av en försöksverksamhet. Socialstyrelsen, 2015.

Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om stöd och hjälp till vuxna. Socialstyrelsen, 2015.

Sex mot ersättning – utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga. Socialstyrelsen, 2015.

Systematisk uppföljning. Beskrivning och exempel. Socialstyrelsen, 2014.

Till dig som är skyldig att anmäla oro för barn. Information för dig som är anmälningsskyldig enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen.

Uppföljning av våld i elevhälsans medicinska verksamhet. Information om individbaserad systematisk uppföljning av våldsutsatthet och våldsutövande i nära relationer bland vård sökande elever. Socialstyrelsen, 2021.

Uppföljning av våld i socialtjänsten. Information om individbaserad systematisk uppföljning av våldsutsatthet och våldsutövande i nära relation. Socialstyrelsen, 2021.

Webbutbildningar

Att synliggöra normer i socialtjänsten.

Hedersrelaterat våld och förtryck - webbutbildning till hälso- och sjukvården respektive socialtjänsten. Socialstyrelsen, 2021.

Offentliga publikationer

Propositioner

Prop. 2019/20:131. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

Prop. 2016/17:108 Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott.

Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.

Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga.

Prop. 2008/09: 193 Vissa psykiatrifrågor m.m.

Prop. 2005/06:166 Barn som bevittnat våld.

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid.

Statens offentliga utredningar (SOU) och departementsserien (Ds)

SOU 2011:6 Missbruket, kunskapen och vården. Missbruksutredningens forskningsbilaga, Delbetänkande av missbruksutredningen.

SOU 2002:71 Nationell handlingsplan mot våld i nära relationer.

SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.

Ds 1998:43 Myndigheternas föreskrifter, 1 § författningssamlingsförordningen (1976:725).

Ds 2012:52 Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad.

Referenser

Anhöriga som ger omsorg till närstående. Omfattning och konsekvenser. Stockholm: Socialstyrelsen, 2012.

Annerbäck, E., Wingren, G., Svedin, C.G. & Gustafsson, P. Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden – findings from a population-based youth survey. *Acta Pædiatrica*, 99 (8), (2010), 1229-1236.

Använd SIP – ett verktyg vid samverkan för alla över 18 år, vuxna och äldre version 3.0. Sveriges Kommuner och Landsting, 2019.

Askeland, I. R., Lømo, B., Strandmoen, J. F., Heir, T., & Tjersland, O. A. Kjenntegn hos menn som har oppsøkt Alternativ til Vold (ATV) for vold i nære relasjoner. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, 2012.

Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, 2010.

Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och heder. Heimer, G, Gislén, O. Uppsala universitet, Nationellt centrum för kvinnofrid, 2011.

Att vilja se, vilja veta och att våga fråga: vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet. Stockholm: Socialstyrelsen, 2014.

Armelius, B-Å, Armelius, K. Kartläggning av missbrukare som fått pengar från prostitution. En analys baserad på 14 000 ASI-intervjuer fram till oktober 2008. Umeå, 2010.

Baianstovu, R, Cinthio, H, Särnstedt, E, Strid, S. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017-2018. Del I - Sammanfattning av den kvalitativa och den kvantitativa delstudien i Stockholm. Stockholm stad, 2018.

Baianstovu, R, Cinthio, H, Särnstedt, E, Strid, S. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017-2018. Del II: Redovisning av den kvalitativa delstudien i Göteborg, Malmö och Stockholm; 2018.

Baianstovu, R, Cinthio, H, Särnstedt, E, Strid, S. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017-2018. Del III: Redovisning av den kvantitativa delstudien i Stockholm: Stockholm stad; 2018.

Baianstovu, R. Strid, S. Cinthio, H. Särnstedt Gramnaes E. Enelo, J M.
Heder och samhälle: det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och
samhällets utmaningar. Örebro universitet 2019.

Barn och unga i familjer med missbruk. Socialstyrelsen, 2009.

Barn som anhöriga. Konsekvenser och behov när föräldrar har allvarliga
svårigheter, eller avlider. Socialstyrelsen, 2013.

Barron, K (red). Genus och funktionshinder. Lund; Studentlitteratur; 2004.

Barter et al. Young people's Online and Face-to-Face Experiences of
Interpersonal Violence and Abuse and Their Subjective Impact Across Five
European Countries. 2017.

Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer.
Stockholm: Socialstyrelsen, 2020.

Behandling av män som utövar våld i nära relationer: en utvärdering.
Socialstyrelsen, 2010.

Beijer U, Scheffel Birath C, DeMartinis V, Af Klinteberg B. Facets of Male
Violence Against Women With Substance Abuse Problems: Women With
a Residence and Homeless Women. *J Interpers Violence*. (2018), May; 33
(9):1391-1411.

Berenz, E.C. and S.F. Coffey, Treatment of co-occurring posttraumatic stress
disorder and substance use disorders. *Current Psychiatry Reports*, (2012),
14: 469–477.

Berglund, K. Spak, F. Könsuppdelad behandling eller ej? En reflektion
över vård- och behandlingsutbudet för alkoholberoende män och kvinnor
de senaste 30 åren och hur man idag tänker om könssuppdelad behandling.
Socialmedicinsk tidskrift 6/2014.

Björkman, J. Lindgren, M. Pettersson, K-Å. Hägglund, B. Utsatta och
sårbara brottsoffer, 1. uppl., Jure, Stockholm, 2004.

Björktomta, S-B. Honor-Based Violence in Sweden – Norms of Honor and
Chastity. *Journal of Family Violence*. (2019), 34 (5): 449-60.

Bladini, M. Hat och hot på nätet, En kartläggning av den rättsliga regleringen
i Norden från ett jämställdhetsperspektiv, Nordisk information för kunskap
om kön, på uppdrag av Nordiska ministerrådet. Göteborg, 2017.

Bonomi A, Anderson M, Reid R, Rivara F, Carell D & Tompson R. Medical and Psychosocial Diagnoses in Women with a History of Intimate Partner Violence. *Arch Intern Med.* 169: (2009), 18, s. 1692–1697.

Brott i nära relationer bland unga. Kortanalys 6/2018.
Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 2018.

Brott i nära relationer: en nationell kartläggning.
Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 2014.

Brott mot äldre. Om utsatthet och otrygghet. Rapport 2018:7.
Brottsförebyggande rådet, 2018.

Cafferky, B. M., Mendez, M., Anderson, J. R., & Stith, S. M. Substance use and intimate partner violence: A meta-analytic review. *Psychology of Violence*, 8 (1), (2018), 110–131.

Chang, J, et al. Health care intervention for intimate partner violence: What women want. *Women's Health Issue.* (2005), 15 (1): 21-30.

Cinthio, H, Rundberg, F. Hedersrelaterat våld och förtryck: Ett kunskapsunderlag för hälso-och sjukvården: Integrations-och Jämställdhetsenheten, Länsstyrelsen Östergötland, 2007.

Declaration on the Elimination of Violence against Women, A7RES/48/104, General Assembly, 1993.

De Donder, L, Lang, G, et al. Perpetrators of abuse against older women: a multi-national study in Europe. *The Journal of Adult Protection.* (13):6, (2011) s. 302-314.

Den bästa och svåraste uppgiften i världen. Allmänna Barnhuset, 2018.

Det slutar inte vid 65. En rapport om äldre våldsutsatta kvinnor.
Länsstyrelsen i Stockholms län. Stockholm, 2012.

Drug misuse and dependence. UK guidelines on clinical management. 2017.
www.assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/673978/clinical_guidelines_2017.pdf 25. Hämtad 2019-05-02.

Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen, Stockholm, 2018.

Eklund, U. Jämställda sjukskrivningar: arbetsbok för kvalitetssäkrad sjukskrivningsprocess. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting; 2010.

Ekström, V. Gränssytor under förhandling: om socialtjänstens ansvar för stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer. Socialvetenskaplig tidskrift; 2018.

En kunskapsöversikt: mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Stockholm. M. Eliasson, Sveriges kommuner och landsting, 2006.

En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Utdrag (kapitel 5, sid 109-155) ur Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid Skr. 2016/17:10. [Elektronisk resurs], 2016 <http://www.regeringen.se/rattsdokument/skrivelse/2016/11/skr.-20161710>

Eriksson, M. Familjearbete i hederskontext i Silfverberg G, red. Barn, utsatthet och heder. Stockholm: Ersta Sköndal högskola; (2013), s. 77-102.

Eriksson H. Ofriid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsstudie i Umeå kommun. Umeå: Brottsoffermyndigheten; 2001.

Ett liv utan våld och förtryck. Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld. Socialstyrelsen 2019.

Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, et al. Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. Am J Prev Med. (1998), 14 (4) :245-58.

Fernbrandt C. Violence against foreign- born women in Sweden. Doktorsavhandling. Lund: Lunds universitet; 2013.

Fernbrandt C, Essen B, Ostergren PO, Cantor-Graae E. Perceived threat of violence and exposure to physical violence against foreignborn women: a Swedish population-based study. Womens Health Issues. (2011), 21(3):206-13.

Finndahl, K. Våga se! En studie om förekomsten av våld mot kvinnor med funktionshinder. Stockholm Forum Kvinnor & Funktionshinder; 2001.

Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstympning. En uppskattning av antalet. Stockholm: Socialstyrelsen, 2015.

FREDA – standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer. Socialstyrelsen, 2014.

Frenzel, A. Brott i nära relationer – en nationell kartläggning. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Brå, 2014.

Frågor om våld. Socialstyrelsen, 2018. Artikel 2018-3-28.

Föräldraskap och missbruk. Att ta upp frågor om föräldraskap i missbruks- och beroendevården, Socialstyrelsen, 2012.

Ghadimi, M, Gunnarsson, S. Ung 018: en kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Tjejers rätt i samhället (TRIS) Uppsala; 2019.

Goodman L, Rosenberg S, Mueser K & Drake R. Physical and sexual assault history in women with serious mental illness: prevalence and correlates, treatment, and future research directions. *Schizophrenia Bulletin*, (1997), s. 685–696.

Gottzén, L, Korkmaz, S. Killars våld mot tjejer i nära relationer, i Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, Ungdomsstyrelsens skrifter 2013:1.

Gottzén, L. Skam, maskulinitet och respons på mäns våld mot kvinnor. *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 75-91. 2013, i Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. Västra götlandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer, 2020.

Granskning av kommuners arbete med våld i nära relationer 2018. En rapport med IVO:s iakttagelser från 14 kommuners arbete. Inspektionen för vård och omsorg, 2019.

Grände, J. Vägen till att se och agera. Om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning. Stockholm, Länsstyrelsen i Stockholms län, tredje rev. upplagan; 2018.

Gömd och Glömd – hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning; Tjejers rätt i samhället (TRIS) 2020.

Haag, H., et al., Battered and brain injured: Traumatic brain injury among women survivors of intimate partner violence—A scoping review. 2019.

HBT & heder: råd till yrkesverksamma, ALMAeuropa, Stockholm, 2012.

Hearn, J. *The Violence of Men*. Longon Sage Publicatione, 1998 i Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. Västra götlandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer, 2020.

- Hbtq och heder. Länsstyrelsen i Östergötlands län.
<https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/hbtq-och-heder/> Hämtad 2021-09-10.
- Heimer, G. (red.), Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar, Fjärde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.
- Heister Trygg, B. Andersson, I. Alternativ och Kompletterande Kommunikation i teori och praktik. Södra regionens kommunikationscentrum –SÖK, 2009. www.sokcentrum.se
- Hester, M., Pearson, C., Harwin, N. Making an impact. Children and domestic violence. A reader. Athenaeum, London, 2007.
- Holmberg, C., Smirthwaite, G. och Nilsson, A. Mäns våld mot missbrukande kvinnor – ett kvinnofridsbrott bland andra. Stockholm: Mobilisering mot narkotika; 2005.
- Holmberg, C, Enander, V. Varför går hon? – Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. Ystad: Kabusa böcker, 2004.
- Hussein, J. Heder och hedersvåld: berättelser, fakta, fördomar; Korpen, Göteborg, 2017.
- Hydén, M. Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga. Stockholm, Liber Utbildning, 1995.
- Hydén, M. Överlien, C. Ericson, M. Wiman, M. Grönberg Eskel. Mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Forskning i korthet #7. Forte. Forskningsrådet för hälsa arbetsliv och välfärd. 2016.
- Häger Glenngård, A. Berglund, A. och Steen Carlsson K. Ekonomiska konsekvenser av våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt samt kostnadsberäkningar utifrån tre typfall. Lund, IHE Rapport 2011:1 i SOU 2015:55.
- Hedersvåld och intellektuell funktionsnedsättning. Länsstyrelsen i Östergötlands län. www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/intellektuell-funktionsnedsattning-och-heder/ Hämtad 2021-09-10.
- Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete. Jämställdhetsmyndigheten. 2019.

Inkomstrappport 2017 – individer och hushåll. SCB, 2019. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/hushallens-ekonomi/inkomster-och-inkomstfordelning/inkomster-och-skatter/pong/publikationer/inkomstrappport-2017--individer-och-hushall/> Hämtad 2021-03-31.

Inventering av vård för kvinnor och flickor som har varit utsatta för könsstympning - Delrapport 1; 2020. Socialstyrelsen, 2020.

Isdal, P. Meningen med våld, Stockholm: Förlagshuset Gothia, 2000.

Jacob, van den Heuvel et al, Adverse Childhood Experiences: Basics for the paediatrician. 2019.

Janson, S., Jernbro, C, Långberg, B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset, 2011

Janson, S., Långberg, B, Svensson, B. A 30-year ban on physical punishment of children. In Durrant, J. and Smith, A. (eds.) Global Pathways to Abolishing Physical Punishment: Realizing Children's Rights. New York: Taylor & Francis. (2010) 241-255.

Jernbro, C, Lanberg, Å. Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner. Stiftelsen Allmänna barnhuset, Stockholm, 2018.

Johnson, Michael P. Conflict and control: gender symmetry and asymmetry in domestic violence. *Violence Against Women*. (2006), 12 (11): 1003–1018.

Jönsson H. Vårdskandaler i perspektiv. Malmö: Egalité; 2006.

Kartläggning av samsjuklighet i form av psykisk ohälsa och beroendeproblematik, Socialstyrelsen 2019.

Kartläggning av skyddade boenden. Socialstyrelsen. 2013.

Kartläggning av verksamheter som kommer i kontakt med prostitution och människohandel för sexuella ändamål. I de tre storstadskommunerna och 13 mindre kommuner. Stockholm: Socialstyrelsen; 2010.

Kartläggning av socialtjänstens arbete med ekonomiskt bistånd ur ett jämställdhetsperspektiv. Stockholm: Socialstyrelsen, 2018.

Konsekvenser av att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Länsstyrelsen i Östergötlands län.

www.hedersfortryck.se/hedersfortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/konsekvenser-av-att-utsattas-for-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/

- Korkmaz, S. Överlien, C. Responses to youth intimate partner violence: the meaning of youth-specific factors and interconnections with resilience. *Journal of Youth Studies*. 2019.
- Kriminalstatistik 2018. Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, 2018.
- Kriminalstatistik 2020. Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2020. Stockholm: Brottsförebyggande rådet 2021.
- Kristensen K, Lindell L. Ofredad – om våld och övergrepp mot äldre personer. Visby: Region Gotland, socialförvaltningen; 2013.
- Kristensen K, Risbeck M. De sista ljuva åren ... Om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten. Göteborg: Rondo Grafisk Kommunikation; 2004.
- Krug, E G et al. World report on violence and health. Geneva: World Health Organization; 2002.
- Kvinnlig könsstympning – ett stöd för hälso-och sjukvårdens arbete. Stockholm: Socialstyrelsen, 2016.
- Lander, I. Den flygande maran. En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm. Diss. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet; 2005.
- Levin, B. Vem bryr sig? Om osynlighet och rättssäkerhet för brottsoffer med funktionshinder. 2002.
- Liebschutz J, Savetsky J, Saitz R, Horton N, Lloyd-Travaglini Ch & Samet J. The relationship between sexual and physical abuse and substance abuse consequences. *Journal of Substance Abuse Treatment*. (2002), s. 121–128.
- Lincoln A, Liebschutz J, Chernoff M, Nguyen D & Amaro H. Brief screening for co-occurring disorders among women entering substance abuse treatment. *Substance Abuse Treatment, Prevention and Policy*.1, (2006), s. 26.
- Linell, H. The characteristics and extent of child abuse: findings from a study of the Swedish Social Services child protection. *European Journal of Social Work*. 2017.
- Litzen, S. De glömda brottsoffren- utsatthet för brott bland marginaliserade grupper i Lindgren, M., Pettersson, K-Å, Hägglund. B. Utsatta och sårbara brottsoffer; Stockholm: Jure Förlag 2004.

Lundberg T, Malmquist, Wurm M. Hbtq +. Psykologiska perspektiv och bemötande. Stockholm, Natur och kultur; 2017.

Lundgren, E. Våldets normaliseringsprocess och andra våldsförståelser. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, ROKS; 2013.

Luoma, M-L, et al. Prevalence Study of Abuse and Violence against Older Women. Results of a Multi-cultural Survey in Austria, Belgium, Finland, Lithuania, and Portugal (European Report of the AVOW Project). Finland: National Institute for Health and Welfare 2011 i Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt. NCK 2016.

Löfgren-Mårtensson. Kärlek.nu Om internet och unga med utvecklingsstörning. Lund, Studentlitteratur, 2005.

Making Life a Safe Adventure. Strengthening families of children with disabilities to prevent maltreatment Bologna: AIAS Bologna Onlus, Daphne programme; 2008.

Mattson T. Intersektionalitet i socialt arbete – teori, reflektion och praxis. Malmö, Gleerups; 2015.

Melin, A, Näsholm, C. Behandlingsplanering vid missbruk. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur 1998.

Messerschidt, J. W. Flesh and blood: Adolescent gender diversity and violence. Lanham: Rowman och Littlefield Publishers, i Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. Västra götalandregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer, 2020.

Mills K L, Teesson M, Ross J, et al. Trauma, PTSD, and substance use disorders: Findings from the Australian National Survey of mental health and well-being. Am J Psychiatry, (2006), 163 (4): p. 651-658.

Monahan, K. Intimate Partner Violence (IPV) and Neurological Outcomes: A Review for Practitioners, Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma. 28(7) ,(2019) p. 807-825.

Mäns våld mot kvinnor med funktionshinder. Utbildningsinstitutet HANDU. Stockholm, 2007.

Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende, Socialstyrelsen 2019.

Nationella riktlinjer Vård och omsorg vid demenssjukdom. Stöd för styrning och ledning. Socialstyrelsen. Artikelnummer 2017-12-2.

När man slår mot det som gör ont. Våld mot kvinnor med funktionshinder. Nationellt råd för Kvinnofrid, Stockholm stad; 2010.

Ordet är mitt. Berättelser av våldsutsatta kvinnor i missbruk. Linköping stadsmision, 2016.

Palm, A. 2016. Studies on routine inquiry about violence and victimization and alcohol consumption in youth clinics. Avhandling. Uppsala universitet.

Personer intagna på LVM hem 2018. En tabellsammanställning av DOK inskrivningsintervju. Institutionsvård i fokus, nr 4 2019. Statens institutionsstyrelse, 2019

Priebe, G. och Svedin, C.G. Sälja och köpa sex i Sverige 2011. Förekomst, hälsa och attityder. Prostitution i Sverige: kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. 2012.

Rejmer, A, Sonander, A, Agevall, C. Våldsutsatta kvinnor berättar – En utvärdering av projekt Karin, Rapport 2010:2. Stockholm: Rikspolisstyrelsen och Lunds Universitet; 2010.

Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines: World Health Organization, 2013.

Rexvid, D, Schlytter, A. Heroes, hymen and honour: a study of the character of attitude change among male youth with their roots in an honour-based context. Review of European Studies; 2012.

Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld: metodstöd för socialsekreterare som arbetar med barn och ungdomar. 2 omarb. uppl. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län; 2009.

Rivera, E., et al. An applied research paper on the relationship between intimate partner violence and substance use. Chicago, IL: National center on Domestic Violence, Trauma & mental Health. 2015.

Saveman B-I. Vanvård av personer med demenssjukdom. Kalmar: Humanvetenskapliga institutionen, Högskolan i Kalmar, 2007.

Sceffel Birath, C., Borg, S. Kvinnor och män i behandling för missbruksproblem- lika och olika? i SOU 2011:6 Missbruket, kunskapen och vården. Missbruksutredningens forskningsbilaga, Delbetänkande av missbruksutredningen.

Scheffer Lindgren, M. Från uppbrott till rättsprocess vid mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Karlstad University Studies 2009:23, 2019.

Schlytter, A, Rexvid, D. Mäns heder. Att vara både offer och förövare. Valmiera: Studentlitteratur; 2017.

Skårner, A, Månsson, S-A, Svensson, B. Better safe than sorry: Women stories of sex and intimate relationships on the path out of drugs. *Sexualities* (2017), Vol 20 (3) 324-343)

Skårner A, Svensson, B. Sex och narkotika. Mäns erfarenheter under uppbrottsprocessen från ett drogmissbruk. *Socialvetenskaplig tidskrift*, (2014). Vol. 21, 94-112.

Slutrapport från projektet Metodutveckling i arbetet med våldsutsatta missbrukande kvinnor. Socialtjänstförvaltningen Stockholms stad, Stockholm; 2008.

Smirthwaite, G & Holmberg, C (2014) Uppbrottstrappan En modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor. *Tidskrift för genusvetenskap* 35 (2-3) 2014.

Socialstyrelsens termbank <https://termbank.socialstyrelsen.se/>

Straka, S M. & Montminy, L. Responding to the Needs of Older Women Experiencing Domestic Violence. *Violence Against Women*. (12):3, (2006) s. 251-267.

Stress och trauma–en undersökning av förekomsten av PTSD hos personer utsatta för hedersrelaterat våld. Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Göteborg, 2009.

Sturup J, Sorman K, Lindqvist P & Kristiansson M. Violent victimisation of psychiatric patients: a Swedish case-control study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 2009.

Stödmaterial om killars våld mot tjejer och våld i ungas partnerrelationer. Jämställdhetsmyndigheten, Unga relationer.se Länsstyrelserna. 2020.

Sundqvist, C. Genväg till forskning – hedersrelaterat våld och förtryck. Västra Götalandsregionen, Göteborg, 2018.

Svedin, C G. Jonsson, L. Landberg, Å. Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset, 2016.

Söderman, Lena Nordlund, Mårten (red.), Omsorgsboken: möjligheter och svårigheter vid intellektuell funktionsnedsättning, Upplaga 6, Liber, Stockholm, 2019.

Thomas, L.W och Bennett, C. Stoops. The treatment needs of substance abusing batterers: A comparison of men who batter their female partners. Journal of Family Violence, 28:2, 121-129. (2012) i Genväg till forskning. Våldsutövare i nära relationer. VKV 2020.

Trulsson, K, Segraeus, V. Kvinno- och barnperspektiv på insatser inom missbruks- och beroendevården i SOU 2011:6. Kunskapen, vården. Missbruksutredningens forskningsbilaga. Delbetänkande av missbruksutredningen.

Tystnadskulturer – en studie om tystnad mot rättsväsendet. Brottsförebyggande rådet. Stockholm, 2019.

Understanding and addressing violence against women. WHO/RHR/12.36 Genève: Världshälsoorganisationen, WHO, 2012.

Uppdrag att studera våld i nära relationer bland unga. Publicerad 02 september 2020. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/09/uppdrag-att-studera-vald-i-nara-relationer-bland-unga/>

Upprepad utsatthet för hot- och våldsbrott i befolkningen 2005–2015. Kortanalys 2/2017. Stockholm: Brottsförebyggande rådet 2017.

Vi måste stoppa våldet i tidig ålder. Svenska dagbladet 210420. <https://www.svd.se/vi-maste-stoppa-valdet-i-tidig-alder>

Våga göra skillnad: en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. Länsstyrelsen Östergötland. Linköping: 2011.

Våld: Våld i nära relationer – handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. 2023.

Våldsförebyggande insatser gentemot unga i partnerrelationer ska stödjas.
www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/06/

Våld i relationer börjar redan i unga år. Svenska dagbladet 210517. <https://www.svd.se/vald-i-relationer-borjar-redan-i-unga-ar/om/relationensvald>

Våld löser inget! Sammanfattning av en nationell kartläggning om våld mot barn. Landberg, Jernbro och Jansson. Stiftelsen Allmänna barnhuset 2017.

Våld mot barn 2016: en nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna barnhuset. 2017.

Våld mot personer med funktionshinder. Rapport 2007:26. Brottsförebyggande rådet. Stockholm, 2007.

Våld mot äldre kvinnor i Sverige. Stockholm: Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige; 2012. ROKS rapport 1/2012.

Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt. Nationellt centrum för kvinnofrid. 2016.

Våld och hälsa: en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldutsatthet samt kopplingen till hälsa, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2014.

Våldsförebyggande insatser gentemot unga i partnerrelationer ska stödjas. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/06/valdsforebyggande-insatser-gentemot-unga-i-partnerrelationer-ska-stodjas/>

Våldsutövare i nära relationer. Genväg till forskning. Västragötalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer. Göteborg, 2020.

Wenzel, S. Leake, B. Gelberg, L. Risk Factors for Major Violence Among Homeless Women. *Journal of Interpersonal Violence*. Volume: 16 issue: 8, p. 739-752, 2001.

Yon Y, Ramiro-Gonzalez M, Mikton C, Huber M, Sethi D. The prevalence of elder abuse in institutional settings: a systematic review and meta-analysis. *European Journal of Public Health*, 2018.

Yon Y, Mikton CR, Gassoumis ZD, Wilber KH. Elder abuse prevalence in community settings: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Glob Health*. 5 (2) 147-156, 2017.

Yourstone, J, Axelsson, J, Hildeby Kellgren, F, Söderberg, J, Eriksson, LJNK. Hedersrelaterat våld och förtryck: mot förbättrad kunskap om förövarna. 2018.

Äkta makar. Ungdomsstyrelsen. 2012.

www.mucf.se/publikationer/akta-makar-fem-fordjupande-artiklar

Överlien, C. Barn som upplever pappas våld mot mamma – vad säger forskningen? Nordisk socialt arbeid 04/2007 (Volum 27). 2007.

Överlien, C. Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövandet av kontroll. Socialvetenskaplig Tidskrift, 1, s. 67–86, 2018.

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld
– ett utbildningsmaterial för socialtjänsten
(artnr 2021-11-7607) kan beställas från
Socialstyrelsens publikationsservice.
www.socialstyrelsen.se/publikationer

E-post: publikationsservice@socialstyrelsen.se

Publikationen kan även laddas ner från
www.socialstyrelsen.se